

Sociologisk Forskning

Tidskrift för Sveriges Sociologförbund • Journal of the Swedish Sociological Association

Årgång 53 • Nr 1 • 2016

Sociologisk Forskning

Sociologisk Forskning är en facktidskrift för svenska sociologer och för andra som intresserar sig för den empiriska, teoretiska och metodologiska utvecklingen inom samhällsvetenskaperna. I Sociologisk Forskning presenteras kontinuerligt resultat från pågående forskningsprojekt och diskussioner kring teoretiska utvecklingsmöjligheter. Tidskriften har ett särskilt fokus på den svenska och nordiska samhälls-utvecklingen och har dessutom emellanåt olika temanummer. Vidare har Sociologisk Forskning en omfattande recensionsavdelning där svensk och internationell sociologisk och samhällsvetenskaplig litteratur recenserar. Tidskriften ges ut av Sveriges Sociologförbund med stöd av Vetenskapsrådet och kommer ut med 4 nummer om året. Den grundades 1964.

Sociologisk forskning indexerar i bl.a. följande databaser:

ArticleFirst, Artikelsök, Cambridge Scientific Abstracts, Collection Search International Nuclear Information System, Social Services Abstract, Current Abstracts, IBZ: Internationale Bibliographie der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Zeitschriftenliteratur, Internationale Bibliographie der Rezensionen Geistes- und Sozialwissenschaftlicher Literatur, Periodicals Index Online, SCOPUS, Sociological Abstracts, SOCIndex, Social Sciences Citation Index, Social Services Abstracts, TOC premier, Thomson Reuters Web of Science, Worldwide Political Science Abstracts

Planerad utgivning 2016

Nr 1: v 10 Nr 2: v 24 Nr 3: v 39 Nr 4: v 50

Redaktör & ansvarig utgivare

Redaktör: Sverre Wide, sociologiskforskning@du.se
Ansvarig utgivare: Tora Holmberg

Grafisk produktion:

RPform, Köping
Tryck: Reklamtryckeriet, Köping
ISSN 0038-0342, 2002-066X (elektronisk).
© Sveriges Sociologförbund och författarna

Adress

Sociologisk Forskning
Högskolan Dalarna, 791 88 Falun
Tel. 023-77 80 53
www.sociologiskforskning.se

Redaktion

Lars-Erik Alkvist, Gunilla Carstensen
Ingrid Grosse, Tobias Samuelsson,
Steven Saxonberg, Jessica Wide,
Sverre Wide

Redaktionsråd

Boel Berner, Linköpings Universitet
Margareta Bertilsson, Köpenhamns Universitet
Ulla Björnberg, Göteborgs Universitet
Hedvig Ekerwald, Uppsala Universitet
Peter Hedström, Institutet för framtidsstudier
Lars Bo Kaspersen, Köpenhamns Universitet
Gerd Lindgren, Karlstads Universitet
Richard Swedberg, Cornell University

Sveriges Sociologförbund

Sveriges Sociologförbund är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat förbundets egen tidskrift Sociologisk Forskning i elektronisk form och den internationella tidskriften Acta Sociologica, som utkommer fyra gånger per år.

Vill du bli medlem? Se Sociologförbundets hemsida www.sverigessociologforbund.se för information.

Sociologförbundets styrelse

Stefan Svallfors, Umeå Universitet, ordförande, Tora Holmberg, Uppsala Universitet, vice ordförande
Ingemar Johansson Sevä, Umeå Universitet, sekreterare, Åke Nilsén, Högskolan i Halmstad, kassör
Ordinarie ledamöter: Petter Bengtsson, Stockholms Universitet, Annika Jonsson, Karlstads Universitet, Susanna Nordström, Högskolan i Skövde, Anna Olofsson, Mittuniversitetet, Sverre Wide, Högskolan Dalarna
Suppleant: Ylva Ulfsdotter Eriksson, Göteborgs Universitet

Innehåll

Redaktören har ordet	3
Preferenser och intressen hos Svenskt Näringsliv och Landsorganisationen om arbetskraftsinvandring under 2000-talets inledning. <i>Jesper Johansson</i>	5
Egenföretagande kvinnors försörjningsvillkor och strategier för att minimera försörjningsrisker <i>Rickard Ulmestig</i>	31
Hjälp til selvcensur: Et selvhjælpskulturelt perspektiv på den tavsse organisation <i>Erik Mygind du Plessis</i>	51
Krönika: Den akademiska etiken och entreprenörhögskolans anda <i>Lambros Roumbanis</i>	75
Recensioner	87
Sociologförbundet har ordet	95

Sociologidagarna 2016

Överskridande sociologi

UPPSALA
UNIVERSITET

10–12 mars 2016, Uppsala

Välkommen till Sveriges Sociologförbunds återkommande mötesplats och konferens! Som vanligt kommer spännande huvudtalare, panel-diskussioner och arbetsgruppsseminarier avlösa varandra. I år är temat *Överskridande sociologi*, vilket syftar dels på sociologins inflytelserika karaktär och hur viktig den är för hela samhället och dess sektorer, dels på sociologins förändring och vidgning som ämne.

Huvudtalare

Pierre-Michel Menger

Chaire de Sociologie du Travail Créateur, Collège de France

“Academic work. A tale of essential tension between research and teaching”

Judy Wajcman

Anthony Giddens Professor of Sociology, London School of Economics

“Pressed for Time: digital culture and the re-design of modern life”

Hålltider

Slutdatum för abstract: 13 januari 2016

Slutdatum för registrering: 27 januari 2016

Värd: Sociologiska institutionen vid Uppsala universitet

Plats: Campus Engelska parken, Uppsala

www.sociologidagarna2016.se

Redaktören har ordet

Detta nummer av Sociologisk Forskning behandlar olika aspekter av det moderna arbetslivet, denna stora och viktiga del av det moderna samhället. I artikeln ”Preferenser och intressen hos Svenskt Näringsliv och Landsorganisationen om arbetskraftsinvandring under 2000-talets inledning” analyserar Jesper Johansson förändringar i synen på arbetskraftsinvandring och relaterar den till förändrade maktförhållanden på arbetsmarknaden i stort. Rickard Ulmestig undersöker i ”Egenföretagande kvinnors försörjningsvillkor och strategier för att minimera försörjningsrisker” den besvärliga situation som egenföretagande kvinnor kan befinna sig i. Många av de kvinnor som ingick i studien var i större eller mindre grad, och i olika form, beroende av finansiellt stöd från närstående och Ulmestig diskuterar bl.a. huruvida samhällets olika försäkringssystem är anpassade för egenföretagande kvinnors olika behov. Den tredje artikeln i detta nummer handlar om den tysta arbetsplatsen. I ”Hjælp til selv-censur: Et selvhjælpskulturelt perspektiv på den tavse organisation” utvecklar Erik Mygind og Plessis med hjälp av ett censurbegrepp hämtat från Judit Butler ett analytiskt perspektiv för att förstå bl.a. frånvaro av kritik inom olika arbetsorganisationer. Slutligen publicerar vi i detta nummer en längre krönika som behandlar en sida av arbetsvillkoren för forskare. Lambros Roumbanis diskuterar i ”Den akademiska etiken och entreprenörhögskolans anda” vilken funktion olika ”så-skriver-du-en-framgångsrik-forskningsansökan”-föreläsningar egentligen har. Numret avslutas som vanligt med ett antal recensioner och ett ”Sociologförbundet har ordet”.

Sociologisk Forskning har nu i ett år befunnit sig på internet som en open access-tidskrift. Det är väl ännu för tidigt att göra en ordentlig utvärdering av övergången till elektronisk publicering i denna form, men mycket talar för att den hittills varit lyckad. Besöks- och nedladdningsstatistik för artiklar och hela nummer är uppmuntrande, men det mest glädjande är att vi i redaktionen också tycker oss se en tydlig ökning av antalet inkommande manus av god kvalitet.

Jag vill slutligen passa på att fästa uppmärksamhet på det call for papers, på temat *Migration, makt och medborgarskap*, som publiceras i detta nummer.

Sverre Wide, redaktör

CALL FOR PAPERS

Migration, makt och medborgarskap

Gästredaktörer: Magnus Dahlstedt, Professor i statsvetenskap,
Barzoo Eliassi, Fil. dr i socialt arbete, Lisa Salmonsson, Fil. dr i sociologi

Sociologisk forskning är en är en facktidskrift för sociologer och för andra som intresserar sig för den empiriska, teoretiska och metodologiska utvecklingen inom sociologin och samhällsvetenskaperna. I Sociologisk Forskning presenteras kontinuerligt resultat från pågående forskningsprojekt och diskussioner kring teoretiska utvecklingsmöjligheter. Tidskriften har ett särskilt fokus på den svenska och nordiska samhällsutvecklingen och har dessutom emellanåt temanummer för speciellt aktuella forskningsområden.

Ett ständigt aktuellt forskningsområde är migration, och detta område har ytterligare aktualiserats den senaste tiden då människor ännu en gång flyr för sina liv från krig och förtryck. En av många destinationer för dessa flyende är Sverige. Vår tid präglas dessutom av allmän ökad mobilitet och komplexa transnationella migrationsmönster som kan bära med sig utmaningar för traditionella sätt att föreställa sig fenomen som medborgarskap och nation. Därför planeras nu ett temanummer på temat: Migration, makt och medborgarskap.

Migration som forskningsfält är tvärvetenskapligt och därför inbjuds forskare från olika samhällsvetenskapliga discipliner att skicka in ett manus som belyser någon av följande aspekter:

- Migration och aktörskap
- Migration, inkluderande och exkluderande praktiker
- Migrationsdiskursen
- Migration och medborgarskap

Vi välkomnar särskilt bidrag som teoretiskt och empiriskt belyser erfarenheter av ensamkommande flyktingbarn inom institutionella sammanhang, representationer och erfarenheter av muslimska och kristna migranter från Mellanöstern i Sverige samt företens mobilisering mot stigmatisering och segregation.

Inskickade manus kommer att genomgå peer-review. Deadline för manus är 1 april 2016. Numret är planerat att publiceras som nummer 53:4 (2016). Information om format för manus m.m. finns i Sociologisk Forskning samt på hemsidan: www.sociologiskforskning.se

Texter och frågor om temanumret skickas till Barzoo Eliassi.
E-post: barzoo.eliassi@lnu.se

Preferenser och intressen hos Svenskt Näringsliv och Landsorganisationen om arbetskraftsinvandring under 2000-talets inledning

Preferences and interests of SN and LO about labour migration in the early 2000s

The article uses a political economy approach to analyze the preferences of the social partners SN and LO and to identify the coincided and disparate interests which the two organizations tried to defend in relation to labour migration in the debate prior to the Swedish labour migration policy reform in 2008. In contrast to presumptions by Varieties of Capitalism (VoC) scholars, the results of this article reveal that SN has preferred a market-liberal labour migration policy regime at odds with institutional traditions of the Swedish labour market model. However, LO has instead preferred a state-coordinated and regulated labour migration policy regime. In contrast to SN, LO's preferences reflected basic trade union interests to limit the supply of labour and to minimize potential negative effects for the functioning of the Swedish labour market model. Moreover, the article suggests the importance of changed power relations between the social partners and a shift of Swedish government to explain SN's influence in the debate prior to the labour migration policy change 2008 in a market-liberal direction.

Keywords: interests, labour migration, LO, preferences, SN

EFTER FÖRSLAG FRÅN den borgerliga alliansregeringen beslutade den svenska riksdagen i december 2008 att införa en betydligt mer liberal *policyregim* för arbetskraftsinvandring från icke-EU/EES-länder (Riksdagen prot. 2008/09:26; Regeringens prop. 2007/2008:147). Begreppet *policyregim* används här som ett beskrivande och analytiskt begrepp, och åsyftar ett antal karaktäristiska institutionella arrangemang, regler och normer som styr och formar en viss politisk inriktning eller system. Sociologen Gøsta Esping-Andersens (1990:80, 26–29) begrepp välfärdsstatsregimer eller välfärdsregimer som klassificerar olika länders socialpolitik utgör en inspirationskälla. I min användning av begreppet *policyregim* fokuserar jag istället på *policyregimer* för migrationspolitik, och särskilt *policyregimer* för arbetskraftsinvandring. Särskilt åsyftar jag de institutionella arrangemangen beträffande organiseringen av arbetskraftsinvandringen. Teman som berörs är relationen mellan statlig koordinering och marknadsdrivna praktiker i bedömningen av rekryteringsbehovet av migrantarbetare,

olika aktörers funktioner i dessa arrangemang samt olika grundläggande villkor för arbetskraftsinvandringen.¹

Policyförändringen i det svenska fallet illustrerar ett återupptäckt intresse för arbetskraftsinvandring bland europeiska företagare och politiska beslutfattare under de senaste 15–20 åren. Både demografiska prognoser och arbetsmarknadsprognoser pekar på en kraftigt minskad andel människor i arbetsför ålder inom flera europeiska länders befolkningar under en kommande 30-årsperiod (Menz & Caviedes 2010:1–11; Tamas & Palme 2006:3–6). Den svenska policyförändringen 2008 föregicks av en offentlig debatt under 2000-talets inledning om möjligheterna att återinföra en omfattande arbetskraftsinvandring som en åtgärd för att möta dessa demografiska och ekonomiska utmaningar på arbetsmarknaden, ofta med hänvisningar till tidigare erfarenheter av arbetskraftsinvandring framför allt under 1950- och 1960-talet. Arbetsgivare organiserade inom Svenskt Näringsliv och de borgerliga politiska partierna förespråkade en mer liberal migrationspolitik för att underlätta icke-EU-medborgares tillträde till den svenska arbetsmarknaden. Socialdemokratiska arbetarepartiet (SAP) och den fackliga Landsorganisationen var däremot mer skeptiska mot en liberalisering.

Syftet med föreliggande artikel är att undersöka *policypreferenserna* hos arbetargivarorganisationen Svenskt Näringsliv (SN) och den fackliga organisationen Landsorganisationen (LO) i den debatt som föregick policyförändringen 2008 att införa en mer liberal policyregim för arbetskraftsinvandring från icke-EU/EES-länder. Jag använder ett *politiskt-ekonomiskt* angreppssätt för att analysera de bägge organisationernas preferenser samt för att identifiera de *sammanfallande* och *motsatta intressen* de försökte försvara i relation till den aktuella arbetskraftsinvandringen. Denna artikel behandlar således specifikt debatten om arbetskraftsinvandring där potentiella arbetskraftsmigranter behöver arbets- och uppehållstillstånd för att kunna invandra. Därför kommer varken den fria inomnordiska arbetskraftsinvandringen, kopplat till den gemensamma nordiska arbetsmarknaden sedan 1954, eller den fria inomeuropeiska arbetskraftsinvandringen, som är en konsekvens av Sveriges medlemskap i Europeiska unionen (EU) sedan 1994, att behandlas. Studien är också avgränsad till de två centrala huvudorganisationerna SN och LO. Bägge organisationerna är relevanta organisationsaktörer att studera, då såväl SN som LO var synnerligen involverade i den svenska debatten som föregick policyförändringen 2008. SN och dess föregångare Svenska arbetsgivareföreningen (SAF) har historiskt varit den mest inflytelserika arbetargivarorganisationen i det svenska näringslivet och beträffande arbetsmarknadspolitiken generellt, och särskilt i relation till policyer för arbetskraftsinvandring (Waara 2012:13–14). Både LO, Tjänstemännens Centralorganisation (TCO) och Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO) har varit involverade i den aktuella debatten, men i studien fokuseras enbart på LO från den fackliga sidan. LO var också den av de tre fackliga centralorganisationerna som var mest aktiv i debatten om den ak-

1 Jfr en fördjupad diskussion om dessa aspekter i avsnittet ”Marknadsliberal eller statligt koordinerad policy för arbetskraftsinvandring”.

tuella policyreformen. Särskilt aktiv i debatten var LO vid inledningen av 2000-talet när olika näringslivsföreträdare och liberala politiker ville få till stånd ökad arbetskraftsinvandring, bland annat till de olika yrkessektorer som LO-facken organiserade (Bucken-Knapp 2009; Murhem & Dahlqvist 2011; Yalcin 2010). Eftersom jag fokuserar på de bägge centrala huvudorganisationerna SN och LO kommer agerandet eller preferenserna hos deras medlemsorganisationer att få mindre uppmärksamhet. Det har förkommit skilda uppfattningar inom de centrala huvudorganisationerna i olika sakfrågor, men i denna studie är jag främst intresserad av att synliggöra de officiella policypreferenserna hos SN och LO. Följande frågeställningar kommer därför att diskuteras:

- Varför har SN haft preferenser för en liberalisering av policyregimen för arbetskraftsinvandring från icke-EU/EES-länder medan LO har haft preferenser för en statligt koordinerad policyregim?
- Vilka intressen och maktförhållanden har påverkat organisationernas respektive policypreferenser beträffande arbetskraftsinvandringen?

Tidigare forskning om organiserade intressen och preferenser för arbetskraftsinvandring

Nästintill varje debatt om värdet av förändringar i policyer för arbetskraftsinvandring berör viktiga frågor med kopplingar till den ekonomiska politiken. Trots detta faktum har få studier tills nyligen haft ett politisk-ekonomiskt angreppssätt i forskningsfältet om politiskt beslutsfattande och policyskapande processer som omger arbetskraftsinvandring. Georg Menz och Alexander Caviedes påpekar att en stor del av migrationsforskningen, särskilt inom statsvetenskapen, har haft ett statsfixerat perspektiv och har behandlat migrationspolitiken som ett område reserverat för stater och regeringar (Menz & Caviedes 2010:3–4). Menz och Caviedes hävdar vidare att det politiska agerandet bland icke-statliga aktörer och institutioner, som arbetsgivarorganisationer och fackliga organisationer, har fått mindre uppmärksamhet inom migrationsforskningen. Många migrationsforskare har en snäv fokusering enbart till det egna subdisciplinära fältet inom migrationsforskningen, och använder sällan teorier utanför migrationsfältet (Menz & Caviedes 2010:3–4). För att finna studier med politisk-ekonomiska angreppssätt i migrationsforskningen behöver vi antingen blicka bakåt mot 1970-talet (Castles & Kosack 1973; Piore 1979) eller lita till ett fåtal bidrag som har publicerats sedan dess (Caviedes 2010a, 2010b; Cole & Dale 1999; Freeman 2006; Menz 2008, 2010). Som vidare påpekas av Menz och Caviedes är en stor del av den efterkrigstida invandringen till Europa grundad i ekonomisk migration, varför ”it seems clear that a broad survey of economic migration trends should be embedded within the larger discourse on the changing political economy of Europe and the world” (Menz & Caviedes 2010:4). I linje med Menz och Caviedes betonar jag i denna artikel vikten av att studera utformningen av policyregimer för arbetskraftsinvandring dels i relation till agerandet från organiserade intressen på arbetsmarknaden

och dels i relation till den strukturella karaktären på arbetsmarknadsrelationerna och den rådande nationella politiska ekonomin.

Det finns dock ett antal studier som studerat liberaliseringen av den svenska policyregimen för arbetskraftsinvandring från icke-EU/EES-länder som genomfördes i december 2008 och där angreppssätten kan betecknas som politisk-ekonomiska. Gregg Bucken-Knapp (2007, 2009) använder ett *Varieties of Capitalism*-perspektiv (VoC) när han undersöker SAP och LO och dess motstånd mot en mer liberal policy. VoC-litteraturen, som har ett företagsinriktat perspektiv, framhåller att institutionell förändring och policy reformer inom antingen *liberala marknadsekonomier* (LMEs) eller *koordinerade marknadsekonomier* (CMEs) generellt har störst chans att bli lyckosamma om de är komplementära med de bredare mönstren av koordinering inom den givna politiska ekonomin (Hall & Soskice 2001:45). I LMEs koordinerar företagen sina aktiviteter i olika sfärer via konkurrerande marknadsarrangemang. I CMEs litar företagen i större utsträckning till icke-marknadsbaserade relationer och medel för att koordinera sina affärsrelationer och aktiviteter (Hall & Soskice 2001). Tyskland, men även Sverige, framhålls ofta som exempel på koordinerade marknadsekonomier i VoC-litteraturen. Enligt VoC-inspirerade forskare domineras dessa länders politiska ekonomier av företag som strävar efter att rekrytera lämplig kvalificerad arbetskraft. Därtill har de en arbetsmarknadsmodell som traditionellt har kännetecknats av förhandlingar mellan starka partsorganisationer på bägge sidor, både centralt och lokalt, om löner, arbetsvillkor och produktivitetsutveckling (Bucken-Knapp 2007:2; Menz 2010:27-31). Bucken-Knapp urskiljer sex ”komponenter” i policyn om arbetskraftsinvandring som de bägge arbetarrörelseorganisationerna lagt stor vikt vid: dörrvaktsfunktionen, kriterier för tillståndsgivning, platsen för jobbsökandet, migranternas initiala tillgång till arbetsmarknaden och anställningstid, möjligheter att förnya tillstånden samt migranternas sociala rättigheter (Bucken-Knapp 2009:3–6, 37–45). Bucken-Knapp menar att SAP:s och LO:s motstånd mot en liberalisering av arbetskraftsinvandringen kan förklaras av deras preferenser för att försvara den svenska koordinerade marknadsmodellen (Bucken-Knapp 2009:2–6, 43–45, 145–155). Hans slutsatser och argumentation gällande SAP:s och LO:s policypreferenser är övertygande. Däremot har Bucken-Knapp och hans tillämpning av VoC-ansatsen svårare att förklara arbetsgivarorganisationen SN och dess policypreferenser. Bucken-Knapp menar bland annat att SN sedan åtminstone 1990-talets början inte längre stått bakom en koordinerad marknadsmodell, vilket skulle förklara att SN agerat på ett sätt som bryter med förutsägelseerna inom VoC, det vill säga att arbetsmarknadens parter strävar efter policyreformer som är förenliga med strukturerna inom den rådande nationella politiska ekonomin (Bucken-Knapp 2009:153–155; jfr Hall & Soskice 2001:45, 58). Det blir således problem att använda VoC-perspektivet, med utgångspunkten att Sverige är en koordinerad marknadsekonomi, för att förklara SN:s marknadsliberala preferenser gällande arbetskraftsinvandring.

Lucie Cerna analyserar istället preferenser hos högutbildade och lågutbildade yrkesgruppers fackliga centralorganisationer respektive hos arbetsgivarorganisationer och koalitioner mellan dem för att förklara liberaliseringen av arbetskraftsinvandringen.

Cerna utgår från att aktörernas preferenser är beständiga, och policyförändringar förklaras därmed som en konsekvens av yttre faktorer som till exempel förändringar vid regeringsmakten (Cerna 2009:3–8). Hennes analysmodell bidrar därmed inte till att förklara SN:s och LO:s preferenser och vilka intressen som driver dem. Därtill stämmer inte hennes antagande att fackliga organisationer för högutbildade är motståndare till arbetskraftsinvandring av kvalificerad arbetskraft i det svenska fallet. Detta framhåller Sofia Murhem och Andreas Dahlkvist, och de hänvisar till SACO:s och i viss mån även TCO:s positiva inställning till reformen 2008 (Murhem & Dahlkvist 2011:38–39, 46–47). Murhem och Dahlkvist använder istället regleringsteori för att förklara LO:s, TCO:s, SACO:s och SN:s agerande i relation till den genomförda liberaliseringen. Murhem och Dahlkvist argumenterar övertygande för betydelsen av att betrakta organisationerna som rationella aktörer som drivs av egenintressen. För att förklara de olika organisationernas ageranden gällande reformen betonar de samtidigt även betydelsen av att ”väga in kontexten, främst den upplevda hotbilden, institutionella faktorer som tidigare reglering av arbetskraftsinvandringen, men även anpassning till förändrade ekonomiska förhållanden” (Murhem & Dahlkvist 2011:50). Betydelsen av ett liknande intresseinriktat perspektiv som väger in kontextuella faktorer och som används hos Murhem och Dahlkvist, har även inspirerat mitt analytiska ramverk. Mer än tidigare forskning av Murhem och Dahlkvist, Bucken-Knapp och Cerna betonar jag även vikten av ett relationellt maktperspektiv för att förklara SN:s och LO:s preferenser och inflytande i debatten om arbetskraftsinvandring.

Organiserade intressen och en förändrad svensk policyregim för arbetskraftsinvandring – analytiska perspektiv

Jag anlägger analytiska perspektiv som är inspirerade av både teorier inom politisk-ekonomi och teorier om organiserade intressens funktion vid utformningen av policyregimer för migrationspolitik (Caviedes 2010a, 2010b; Freeman 1995, 2002, 2004; Menz 2008; Penninx & Roosblad 2000; Svanberg 2011).

En tongivande forskare som betonat att migrationspolitikens utformning är beroende av intressegruppers agerande är Gary Freeman (1995, 2002, 2004). Freeman argumentar för att politikens vilja att stödja en liberal invandringspolitik, trots att den allmänna opinionen i många fall föredrar mer restriktivitet mot invandring, beror på att vinsterna med invandring är koncentrerade, medan kostnaderna är diffusa. De grupper som förespråkar en liberal invandringspolitik, till exempel arbetsgivarorganisationer och liberala grupperingar, har därmed en fördel i argumentationen, och kan påverka politikerna för sin sak. Konservativa partier och vissa fackliga organisationer brukar traditionellt höra till de grupper som förespråkar en reglerad invandringspolitik (Freeman 1995:885, 2002:78). Freemans modell måste emellertid modifieras en aning för att kunna tillämpas på den svenska kontexten. Freeman har i huvudsak studerat liberala politiska ekonomier där fackliga organisationer och välfärdsstaten varit jämförelsevis svaga. I Sverige har policyn för arbetskraftsinvandring och de institutionella strukturerna i den politiska ekonomin historiskt varit mer statskoordinerade

och präglade av starka fackliga organisationer och en universell välfärdsstat (Bucken-Knapp 2009:29–33, 43–45, 49–55; Lundqvist 2006:187–191, 198–200). Jag anknyter därför först och främst till Freemans mer allmängiltiga perspektiv om att migrationspolitikens utformning i stor uträkning handlar om kollektiva intressen, och att intressegrupper försöker agera så rationellt och nyttomaximerande som möjligt i relation till den politiska kontext som de i huvudsak verkar inom. Ett liknande perspektiv används, som sagt, av Murhem och Dahlkvist (2011:40).

En utgångspunkt, influerad av Freeman och Murhem och Dahlkvist och andra forskare med en politisk-ekonomisk inriktning, är att arbetsmarknadsorganisationer har intressen att bevaka. Å ena sidan kan fackliga organisationer betrakta arbetskraftsinvandring som ett potentiellt hot, som riskerar att försvaga de fackliga organisationernas relativa maktposition gentemot arbetsgivarna (Penninx & Roosblad 2000:4). Utifrån ett sådant perspektiv kan det framstå som rationellt att motsätta sig invandring av migrantarbetare. Klas Åmark menar att *konkurrensbegränsning* gällande utbudet av arbetskraft är en viktig strategi som fackliga organisationer använder för att förhindra lönedumping. Därtill hävdar Åmark att konkurrensbegränsning används som ett verktyg i de fackliga strävandena att försvara medlemmarnas intressen (Åmark 1986:20). Å andra sidan kan fackliga organisationer komma till insikten att ett ökat utbud av arbetskraft också kan ligga i deras medlemmars intresse, då arbetskraftsinvandring kan bidra till ökad produktion och ökad ekonomisk tillväxt och välfärd generellt i landet (Penninx & Roosblad 2000:4). Utifrån ett sådant perspektiv kan arbetsgivarorganisationer och fackliga organisationer ha *sammanfallande intressen* gällande arbetskraftsinvandring. Arbetsgivarorganisationer strävar efter att öka utbudet av arbetskraft för att produktionen ska kunna fortgå obehindrat, och de fackliga företrädarna inser migrantarbetarnas viktiga bidrag för att öka tillväxttakten (Penninx & Roosblad 2000:4; Svanberg 2011:91–97).

Torbjörn Lundqvist menar att i Sverige har nationella arbetsgivarorganisationer och fackliga organisationer haft en viktig funktion sedan början av 1900-talet för att utveckla institutioner och policyer för arbetsmarknaden, men även för flera delar av välfärdsstaten. Lundqvist framhåller vidare att betydelsen av begreppet ”Den svenska modellen” ursprungligen refererade till ökad samverkan mellan kapital och arbete och till den fredliga utvecklingen på arbetsmarknaden under perioden efter andra världskriget. Dessutom framhåller Lundqvist att även *staten*, företrädd av den socialdemokratiska regeringen, hade en viktig funktion för framväxten av arbetsmarknadspolitik och skapandet av en ny statlig myndighet på arbetsmarknadsområdet, Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS), under senare delen av 1940-talet (Lundqvist 2006:185–186). När det gäller möjligheten att försvara intressen, är arbetsgivarorganisationernas och de fackliga organisationernas tillträde till och kontakter med regeringen, liksom deras integrering i den policyskapande processen av stor betydelse (Caviedes 2010a, 2010b; Menz 2008). Svenska arbetsgivarorganisationer och fackliga organisationer har varit involverade i beslutfattande och implementering av offentlig politik inom en rad olika policyområden, genom den långa traditionen av socialt partnerskap mellan kapital, arbete och stat mellan 1930-talet och 1980-talet (Hermans-

son 1993; Lewin 1992). Begrepp som *korporatism* och *nykorporatism* används också för att beskriva den här typen av institutionella strukturer där intresseorganisationer är involverade i den policyskapande processen (Williamson 1989; Rothstein & Trägårdh 2007). Under de senaste två–tre decennierna har tendensen i Sverige emellertid varit en avkorporatisering (Hermansson *et al.* 1999; Lindvall & Sebring 2006). Denna studie kommer därigenom att bidra med såväl teoretiska som empiriska exempel från det svenska fallet om hur olika policyregimer för arbetskraftsinvandring, och särskilt specifika förslag om att liberalisera policyn, även kan relateras till bredare förändringar av de institutionella strukturerna för politiskt beslutsfattande inom den politiska ekonomin (jfr Bucken–Knapp 2009:152–157; Caviedes 2010a:13–16). Studien av den svenska debatten om arbetskraftsinvandring avser vidare att belysa i vilken utsträckning som centrala argument för förändringar respektive för att bevara en rådande policyregim kan härledas till ett uppfattat organisatoriskt intresse i relation till arbetsmarknaden hos SN och LO.

Materialet för studien består av organisationsrapporter och remissvar från SN och LO, regeringspropositioner, riksdagsprotokoll och statliga utredningsrapporter. Därtill utgörs materialet av pressmaterial i form av pressmeddelanden, kommentarer och uttalanden från representanter för SN och LO samt av sekundärlitteratur (i huvudsak tidigare forskningsanalyser av den svenska policyn för arbetskraftsinvandring). Urvalet av organisationsrapporter och remissyttranden är representativa för SN:s och LO:s officiella policypreferenser. Organisationsrapporterna och remissvaren är av en politisk och argumenterande karaktär, och de har analyserats utifrån en kontextualiserande och ideologikritisk metod. Analysmetoden syftar till att identifiera och analysera politiska argument i relation till den omgivande sociala kontexten för texten och dess budskap (Thompson 1984:10–11, 135–140, 146–147). När jag har analyserat rapporterna med hjälp av ideologikritiken har jag i huvudsak fokuserat på, som nämndes tidigare, att identifiera sammanfallande och motsatta intressen mellan SN och LO ifråga om arbetskraftsinvandringen och i relation till den svenska arbetsmarknaden.

Marknadsliberal eller statligt koordinerad policy för arbetskraftsinvandring

En kärnfråga i den svenska debatten om arbetskraftsinvandring, liksom i andra länders motsvarigheter, har gällt de institutionella arrangemangen i relation till hur arbetskraftsinvandringen ska organiseras. Två idealtyper av policyregimer för arbetskraftsinvandring kan här urskiljas, enligt Gregg Bucken–Knapp (2007:4–5). Å ena sidan kan politiska beslutsfattare välja en *marknadsliberal* policy för arbetskraftsinvandring, där arbetsgivarna ges en stor kontroll över beviljandet av arbetstillstånd. I denna marknadsbaserade form av arbetskraftsinvandring utgör företagens rekryteringsbehov den principiellt styrande faktorn i relation till besluten om arbetstillstånd. Omfattningen av arbetskraftsinvandringen styrs i stor utsträckning av efterfrågan på arbetskraft hos olika arbetsgivare. Dessutom är potentiella migranter inte begränsade till en viss typ av arbete, utan kan välja mellan olika anställningserbjudanden över

hela arbetsmarknaden under den period som de har ett gällande arbetstillstånd. Inom regimen förekommer få statligt initierade restriktioner avhängigt bredare arbetsmarknadspolitiska eller ekonomisk-politiska målsättningar. Därtill behöver inte de arbetskraftsmigranter som blivit arbetslösa lämna mottagarlandet omgående inom ramen för regimen. Möjligheter kan finnas för migranter att få sina tillfälliga arbetstillstånd omvandlade till permanenta uppehållstillstånd efter en viss tidsperiod med kontinuerliga anställningar. Slutligen, för att uppnå en flexibel arbetsmarknad kan den liberala policyregimen antingen inte alls bevilja arbetskraftsmigranter tillgång till offentligt finansierade välfärdsförmåner, eller alternativt stadga att rätten till sociala förmåner ska ske genom en succesiv kvalificeringstid under ett antal år. Tanken bakom sådana lösningar är att förstärka incitamenten för migranter att vara och förbli aktiva på arbetsmarknaden, hävdar Bucken-Knapp (2007:4, 2009:39–43).

Å andra sidan kan politiska beslutsfattare istället välja att införa en regim som kan betecknas som en *statligt koordinerad* policy för arbetskraftsinvandring. Korporativa institutionella strukturer med intresseorganisationer som är involverade i policyprocessen är ofta kännetecknande för modellen. Policyregimen kännetecknas således av en statligt ledd koordineringsförmåga, och ett deltagande av flera aktörer i beslutsprocessen kring arbetstillstånd. Arbetsgivare, fackliga organisationer och företrädare för arbetsmarknadsmyndigheterna ges därmed möjlighet att lämna yttranden inför beslutet om ett arbetstillstånd ska beviljas eller avslås, beskriver Bucken-Knapp (2007:5). Migranter kan beviljas antingen permanenta eller tillfälliga tillstånd. Arbetskraftsmigranter som har tillfälliga arbetstillstånd har många gånger dessa begränsade till anställningar inom vissa specifika yrken eller sektorer på arbetsmarknaden. Migranterna beviljas ofta tillstånd först när det har förekommit en arbetsmarknadsprövning för att säkerställa avsaknaden av inhemska arbetskraftsalternativ. Möjligheterna är begränsade för migranter med tillfälliga arbetstillstånd att byta anställningar fritt över hela arbetsmarknaden, och de förväntas generellt att lämna landet efter avslutad anställning eller vid arbetslöshet. Rätten till sociala förmåner kan också vara begränsad för arbetskraftsmigranter med tillfälliga arbetstillstånd. Det ursprungliga beviljandet av uppehållstillstånd på grund av arbetsmarknadsskäl är beroende av om det finns en generell efterfrågan på arbetskraft eller en specifik kompetensbrist inom vissa yrken och branscher. Personer med permanenta uppehållstillstånd har dock sällan några arbetsmarknadsrestriktioner. Även sociala förmåner blir generellt tillgängliga för arbetskraftsmigranter med permanenta uppehållstillstånd, under samma villkor som de är tillgängliga för nationella medborgare. Då efterfrågan på arbetskraft kan vara antingen specifikt riktad eller generell är det möjligt med både småskalig eller storskalig invandring inom ramen för en statligt koordinerad arbetskraftsinvandring, understryker Bucken-Knapp (2007:5, 2009:39–43).²

2 Jag vill understryka att policyregimerna beskrivna i detta avsnitt är just idealtyper. I praktiken förekommer många fall där flera länders policyer för arbetskraftsinvandring blandar inslag från såväl den marknadsliberala som den statligt koordinerade policyregimen.

Den svenska policyn för arbetskraftsinvandring: en historisk bakgrund till debatten om en policyreform under 2000-talets inledning

Från 1970-talet till 2000-talet dominerades invandringen till de nordiska länderna av familjerelaterad och flyktingrelaterad migration. EU:s östutvidgning 2004 och 2007 representerade en ny fas ifråga om ökad arbetskraftsinvandring till de nordiska länderna. I Sverige blev omfattningen av denna särskilda form av inomeuropeisk migration mindre än vad politiker och experter förutsåg före den första utvidgningen av EU österut i Europa 2004. I relation till befolkningens storlek var invandringen av arbetskraftsmigranter från de nya EU-medlemsstaterna, särskilt från Polen och de baltiska staterna Estland, Lettland och Litauen, större till Norge, Island och Danmark än till Sverige under de första åren efter dessa länders EU-anslutning. Dessa nationella skillnader berodde mycket på det faktum att arbetskraftsmigration påverkas starkt av efterfrågan på arbetskraft, och att löneläget var klart högre i Norge och Danmark än i Sverige (Berge *et al.* 2009:16, 61–64; Dølvik & Eldring 2008:91–96).

När det gällde Sverige och invandringsstrukturen i inledningen av 2000-talet visade siffror från Migrationsverket att mellan åren 2000 och 2004 beviljades totalt 231 411 permanenta uppehållstillstånd. 116 330 (47 procent) beviljades uppehållstillstånd av familjeanknytningsskäl och 39 580 (17 procent) beviljades tillstånd av flyktingsskäl. Nästan 156 000 individer (64 procent) beviljades således ett permanent uppehållstillstånd som inte primärt var baserat på skäl med koppling till arbete eller utbildning. Totalt 1 806 individer (1 procent) från icke-europeiska länder beviljades uppehållstillstånd av arbetsmarknadsskäl. Tilläggas bör dock att en betydande andel av de 46 408 individer (23 procent) som fick ett permanent uppehållstillstånd mot bakgrund av olika EU/EES överenskommelser anlände primärt till Sverige av olika arbetsmarknadsskäl.

Tabell 1

Beviljade permanenta uppehållstillstånd i Sverige 2000–2004

Skäl	Antal	Andel (%)
Släktingar	96 208	40
EU/EES	46 408	23
Flyktingar	39 580	17
Gäststudenter	23 177	10
Släktingar till flyktingar	20 122	7
Barn under adoption	4 110	2
Arbetsmarknadsskäl	1 806	1
Totalt	231 411	100

Källa: Siffrorna i tabell 1 kommer från Migrationsverket, i SOU 2005:50:112.

Den svenska policyregimen för arbetskraftsinvandring från icke-EU/EES-länder som fanns i början av 2000-talet kan karaktäriseras som statligt koordinerad och relativt restriktiv. Enligt Bucken-Knapp kunde icke-EU medborgare nästan enbart invandra till Sverige i syfte att söka anställning för att fylla ”short-term labor market gaps”. Mindre än ett genomsnitt av 8 000 arbetskraftsmigranter från icke-EU-länder per år beviljades ett tillfälligt arbetstillstånd mellan 2000 och 2004 (Bucken-Knapp 2009:56). I dessa fall var de tillfälliga tillstånden generellt giltiga ett år i taget, och de beviljades i regel sällan om inte de lokala och regionala arbetsmarknadsmyndigheterna tillstyrkte att den lediga anställningen inte kunde tillsättas av svenska eller andra EU-medborgare, hävdar Bucken-Knapp (2007:8). Vidare måste sökande påvisa att de hade ett skriftligt anställningserbjudande, att den aktuella fackliga organisationen skulle ge sitt stöd till den föreslagna anställningen, att lönen, försäkrings- och andra anställningsvillkor skulle motsvara miniminivån inom aktuellt kollektivavtal, och att bostad måste vara ordnad före ankomsten till Sverige. Ansökningar måste göras från utlandet, och migranter tilläts inte resa in i Sverige förrän ansökan var beviljad. Tillfälliga arbetstillstånd var både knutna till en specifik bransch och till en arbetsgivare. Migranter med tillfälliga arbetstillstånd kunde alltså varken byta arbetsgivare eller yrke (SOU 2006:87:88–92).

Denna relativt restriktiva policyregim beträffande arbetstillstånd härstammade från 1960-talet. Under mitten och senare delen av 1960-talet ökade den utomnordiska arbetskraftsinvandringen från länder som Jugoslavien, Grekland och Turkiet. Antalet migranter som anlände till Sverige med turistvisum från dessa länder ökade rejält mellan åren 1964–1967, närmare en fördubbling jämfört med mellan åren 1960–1964 (Lundh & Ohlsson 1999:64–66). Den ökade invandringen och tilltagande kommunikations- och språksvårigheter på olika arbetsplatser runt om i landet bidrog till en debatt inom fackföreningsrörelsen om de ekonomiska och sociala konsekvenserna av arbetskraftsinvandringen. LO krävde en reglering av den utomnordiska invandringen, och särskilda åtgärder för att underlätta ”anpassningen” av invandrare till det svenska samhället (Johansson 2008:170–171; Lundh 1994:25–28).³

Både LO och SAP uttryckte farhågor för att den befintliga liberala invandringspolitikerna, som införts genom 1954 års utlänningslag, riskerade att pressa lönenivåerna nedåt för svenska arbetare. Företrädare för LO argumenterade emot att de arbetsgivare som undvek att betala konkurrenskraftiga löner istället kunde rekrytera migrantarbetare med hjälp av AMS och utifrån en liberal invandringspolitik (Bucken-Knapp 2007:9). I sitt motstånd mot den liberala invandringspolitikerna fokuserade LO på hur en oreglerad arbetskraftsinvandring kunde hota centrala målsättningar i den svenska arbetsmarknadspolitikerna, och därigenom försvåra tillträde för grupper som traditionellt befunnit sig vid sidan om eller haft en utsatt position på den svenska arbetsmarknaden. LO menade att rekryteringen av arbetskraftsmigranter, särskilt

3 Utlänningslagarna från 1943 och 1949 samt överenskommelsen om en gemensam nordisk arbetsmarknad från 1954 innebar att LO inte hade någon möjlighet till direkt inflytande över de villkor som omgav invandringen av medborgare från de nordiska länderna.

till låglönebranscher, riskerade att försena strukturomvandlingen inom industrin och därigenom motverka arbetsmarknads- och lönepolicyer vars syfte var förbättra positionen för lågavlönade arbetare (Bucken-Knapp 2007:9; Johansson 2008:149–151; Lundh 1994:26–30). I samma anda menade LO att en oreglerad arbetskraftsinvandring gick på kant med policyer som syftade till att öka storleken på arbetskraftsdeltagandet generellt, särskilt policyer utformade för att uppmuntra arbetare från de ekonomiskt mindre framgångsrika norra delarna av landet att flytta söderut där det fanns en större efterfrågan på arbetskraft. Oron inom LO handlade bland annat om att arbetskraftsmigranter tenderade att söka anställning i de södra delarna av Sverige, där det fanns en stor efterfrågan på arbetskraft men där bostadsbristen också var påtaglig. Det fanns en rädsla för att konkurrensen mellan infödda arbetare och migrantarbetare om bostäder i regioner med brist på arbetskraft skulle underminera försöken att öka mobiliteten inom landet bland den infödda arbetskraften. Ytterligare ett argument LO använde mot den oreglerade arbetskraftsinvandringen var att företagen och staten borde satsa på inhemska resurser som gifta kvinnor, äldre och personer med mindre funktionshinder som en strategi för att öka utbudet av arbetskraft, snarare än att rekrytera ett stort antal migrantarbetare. Ytterligare ett problem som LO uppfattade med fortsatt oreglerad arbetskraftsinvandring var det faktum att arbetskraftsmigranter tenderade att behöva nyttja offentliga välfärdsresurser i större utsträckning än infödda grupper (Bucken-Knapp 2007:9; Johansson 2008:149–151; Lundh 1994:26–30). Som en konsekvens av dessa farhågor, argumenterade LO för att arbetskraftsinvandringen skulle ske under reglerade och ordnade former. Dess huvudargument var att invandringen skulle ”anpassas” till konjunkturerna på arbetsmarknaden, och med hänsyn tagen till samhällets möjligheter att ta hand om sina nya medborgare och erbjuda jämlika sociala villkor med den infödda befolkningen ifråga om arbete, bostäder, utbildning och sociala förmåner (Johansson 2008:149–151; Lundh 1994:26–30).

Flera av LO:s argument om den oreglerade arbetskraftsinvandringens negativa effekter för den svenska arbetsmarknadens funktionssätt och för socialpolitiken förekom också i en statlig utredningsrapport om invandringspolitiken från 1967 och i den socialdemokratiska regeringens proposition från 1968. Dessa statliga policydokument befäste ett skifte av den svenska policyn till förmån för en statligt koordinerad policyregim för arbetskraftsinvandring (SOU 1967:18; Regeringens prop. 1968:142; jfr Johansson 2008:166–169).

Även före 1967-1968 hade dock migrations- och arbetsmarknadspolicyer varit tätt sammanbundna i Sverige. Det hade även förekommit viss facklig och statlig kontroll genom att de fackliga organisationerna fungerade som remissinstanser till arbetsmarknadsmyndigheterna vid ansökningar om arbetstillstånd. Inom staten var det främst arbetsmarknadsmyndigheterna som ansvarade för frågor om arbetskraftsinvandring och rekrytering av arbetskraft utomlands (Svanberg 2011:96). Policyskiftet 1967-1968, och en politisk prioritering av kollektiv rekrytering framför individuell arbetskraftsinvandring under senare delen av 1960-talet, förstärkte dock AMS betydelse. Enskilda företag som ville rekrytera arbetskraft från icke-nordiska länder var

tvungna att skicka in en begäran till arbetsmarknadsmyndigheterna. Det kan även tilläggas, som statsvetaren Bo Rothstein visat, att de svenska arbetsmarknadsmyndigheterna vid denna tidpunkt blivit socialdemokratiskt präglade institutioner, främst på grund av regeringspartiets kontroll över personalrekryteringen till den här statliga myndighetssfären (Rothstein 1986). AMS socialdemokratiska prägel främjade även ett fackligt medinflytande över arbetskraftsinvandringen. AMS beslutade inte ensamt över rekryteringsförfrågningar eller ansökningar om arbetstillstånd. I linje med de korporativa strukturerna i den svenska arbetsmarknadsmodellen gav parterna på arbetsmarknaden och de regionala arbetsmarknadsmyndigheterna sina synpunkter på olika ärenden. Som den tidigare forskningen visat var AMS lyhört för de fackliga synpunkterna, och biföll sällan en ansökan om inte den berörda fackliga organisationen gav sitt medgivande (Johansson 2008:130; Knocke 2000:162; Nelhans 1973:186, 191–196; Svanberg 2011:96, 106–107).

Den mer reglerade och statligt koordinerade policyregimen som infördes stegvis 1967–1968 valdes således som strategi för att markera att den tidigare liberala invandringspolitiken stod i konflikt med arbetsmarknadspolitiska målsättningar om att uppnå full sysselsättning och ett ökat arbetskraftsdeltagande bland befolkningen som redan fanns i Sverige. Denna positionering förblev sedan central i den svenska policyregimen för arbetskraftsinvandring fram till inledningen av 2000-talet. Arbetskraftsinvandring från utomeuropeiska länder prioriterades generellt lågt till förmån för en aktiv arbetsmarknadspolitik som gav företräde till att mobilisera inhemska grupper som stod utanför eller hade en svag position på arbetsmarknaden. I de yrken och branscher där det likväl fanns en fortsatt efterfrågan av att eventuellt rekrytera arbetskraft från utomeuropeiska länder förekom det trepartssamverkan mellan AMS och representanter för fackliga organisationer och arbetsgivare för att fatta beslut om arbetstillstånd (Bucken-Knapp 2007:10).⁴

SN:s kampanj för en marknadsliberal arbetskraftsinvandring

Enligt VoC-ansatsen, som Bucken-Knapp (2007, 2009) utgår ifrån i sina studier, förutsätts arbetsgivarnas policypreferenser ytterst styras av den specifika variant av kapitalism som de verkar inom. I enlighet med en sådan ansats torde, enligt Bucken-Knapp, svenska arbetsgivare ha föredragit att behålla den reglerade policyn för arbetskraftsinvandring som fungerade i enlighet med den svenska koordinerade marknadsmodellen. Rimligen skulle arbetsgivarna då ha föredragit en modell med fortsatt trepartssamverkan mellan arbetsgivare, fackliga organisationer och AMS för att fatta beslut om arbetstillstånd. Arbetskraftsinvandringen skulle därtill organiserats på ett sådant sätt att den inte äventyrade centrala ekonomisk-politiska och arbetsmarknadspolitiska målsättningar inom den svenska politiska ekonomin (Bucken-Knapp

⁴ Se även SOU 2006:87:87–92, 118–120, 125–130 för en beskrivning av motiven bakom den reglerade svenska policyregimen, och de institutionella formerna och handläggningsrutinerna inom ramen för den aktuella policyregimen.

2007:10). Men i motsats till förutsägelseerna inom VoC-ansatsen, vilket Bucken-Knapp (2007:10) också framhåller, bedrev SN vid inledningen av 2000-talet snarare en kampanj för att liberalisera den svenska koordinerade policyn för arbetskraftsinvandring.

I slutet av senhösten 2001 författade Bijan Fahimi, styrelsemedlem i SN, en rapport på uppdrag av SN. I rapporten argumenterade Fahimi för att den åldrande svenska befolkningen och en befintlig brist på arbetskraft aktualiserade behovet av att öppna upp den svenska arbetsmarknaden för ökad arbetskraftsinvandring från icke-EU-länder (Fahimi 2001:7, 9–14). Fahimis rapport innehöll också kritiska synpunkter mot den rådande ordningen, där lokala arbetsmarknadsmyndigheter hade till uppgift att reglera invandringen av utomeuropeisk arbetskraft. Fahimi ville avskaffa den reglerade och statligt koordinerade policyregimen för arbetskraftsinvandring. Istället föredrog han ett system där företagen själva tilläts besluta och förvalta i frågor som rörde vilken kompetens de behövde. Han ville även ge ”marknaden möjlighet att identifiera var den kan finna kompetensen” (Fahimi 2001:16).

SN-experterna Karin Ekenger och Fabian Wallen författade i juli 2002 en ny SN-rapport. I rapporten presenterade Ekenger och Wallen ett förslag till förändring av den svenska policyn för arbetskraftsinvandring. Fackliga organisationer skulle inte längre verka som remissinstans vid ansökningar om arbetstillstånd. De lokala arbetsmarknadsmyndigheterna skulle heller inte längre tillåtas att begränsa arbetskraftsmigranter enbart till vissa branscher och yrken där det rådde kompetensbrist, utan bedömningen av individen skulle ”istället baseras på att man har sin försörjning genom anställning eller genom att man har etablerat sig som egenföretagare” (Ekenger & Wallen 2002:20–21). Företagens inflytande över arbetskraftsinvandringen skulle förstärkas:

Det är bara den enskilde arbetsgivaren som skall – och kan – avgöra vilken kompetens man behöver för sin verksamhet och som kan göra den individuella bedömningen av om en sökande uppfyller de ställda kraven. Vid bedömningen av arbetstillståndsärenden skall därför myndigheten utgå från företagets behov i kombination med den sedvanliga vandelprovningen som görs för uppehållstillstånd. Principen för arbetskraftsinvandring bör vara desamma som för all annan rekrytering, d v s att företagen som rekryterar skall få avgöra vilken sorts kunskap och kompetens som de behöver. Detta bör gälla inom alla branscher och områden. I allt större utsträckning söker företagen personer med kompetens och erfarenheter som passar för det speciella företagets särskilda inriktning. Det är därför inte möjligt att begränsa en arbetskraftsinvandring till vissa yrken eller utbildningar. Kompetens är inte enbart en formell examen inom ett yrkesområde (Ekenger & Wallen 2002:20).

I rapporten presenterade alltså Ekenger och Wallen SN:s målsättningar för en marknadsliberal policyregim för arbetskraftsinvandring. De föreslog att människor från icke-EU/EES-länder skulle kunna resa in i och vistas i Sverige under en tremånadersperiod för att söka arbete; att en person som får ett anställningserbjudande hos

en arbetsgivare i Sverige skall, oberoende av medborgarskap, kunna prövas för och få ett tidsbegränsat arbets- och uppehållstillstånd utan att behöva återvända för att söka från sitt hemland; att arbetstillståndet inte skulle begränsas till ett specifikt yrke eller arbetsgivare; att människor som arbetat i Sverige under minst tre år ges möjlighet till permanent uppehållstillstånd (Ekenger & Wallen 2002:4–5).

En uppföljningsrapport från SN, författad av SN-lobbyisten Theodor Paues i oktober 2003, cementerade SN:s motstånd mot den rådande statligt koordinerade policyregimen för arbetskraftsinvandring. Paues beskrev att SN, de borgerliga politiska partierna och miljöpartiet företrädde idéer ”om en ’decentraliserad och individuell arbetskraftsinvandring” som stod emot idéer ”om en ’centraliserad och kollektiv arbetskraftsinvandring” som Paues ansåg att LO, den socialdemokratiska regeringen och vänsterpartiet stod bakom (Paues 2003:6–8, citat s. 6). Paues menade att det ”behövs ingen central behovsprövning eller koordinering av rekrytering från andra länder. Istället kan varje företag bedöma sina rekryteringsbehov lokalt, och om det behöver söka medarbetare från andra länder”(Paues 2003:6). Paues och SN ansåg vidare att deras modell av marknadsliberal arbetskraftsinvandring hade ”stora fördelar i det att företagen själva kan avgöra vilken typ av medarbetare de har behov av, utan att gå omvägen via AMS eller någon annan myndighet”. Därtill framfördes argumentet att både ”arbetsgivare och arbetssökande är betjänta av att kunna mötas direkt, utan en myndighet som ombud” (Paues 2003:7; Se även SN 2006).

SN föreslog följaktligen en avreglering av policyn för arbetskraftsinvandring i marknadsliberal riktning. Relationen mellan arbetsgivare och anställd skulle bli mer individualiserad, med mindre inblandning från statliga reglerande institutioner. Delarna i SN:s förslag om att arbetsgivarna självständigt skulle besluta om en potentiell migrantarbetare var passande för en aktuell ledig tjänst, skulle få konsekvenser för maktförhållandena mellan arbetsmarknadens parter på det aktuella policyområdet. En sådan förändring som SN föreslog, skulle därmed förstärka arbetsgivarnas ställning gällande beslut om arbetstillstånd och samtidigt försvaga det fackliga inflytandet genom att facken inte längre skulle verka som remissinstanser. Likaså skulle arbetsmarknadsmyndigheternas inflytande minska genom att de inte längre skulle tillfrågas om information angående arbetsmarknadsläget i den aktuella branschen och i regionen (Bucken-Knapp 2009:67).

En borgerlig alliansregering tillträdde regeringsmakten efter riksdagsvalet 2006. I mars 2008 nådde regeringen en uppgörelse med miljöpartiet om att föreslå ett nytt regelverk för arbetskraftinvandring från icke-EU/EES-länder. I enlighet med SN:s preferenser var en viktig förändring i förslaget att den så kallade arbetsmarknadsprövningen från AMS sida skulle avskaffas, och att arbetsgivaren blev den som enskilt skulle avgöra om det råder brist på arbetskraft (*Dagens Eko* 27/3 2008). Alliansregeringen konstaterade i sin efterföljande proposition till riksdagen att den rådande regeringen var otillfredsställande och att den enskilde arbetsgivaren hade bäst kunskap om behovet av att rekrytera nyanställda och om vilken kompetens som behövs i företaget. Regeringen föreslog att potentiella migranter som vill bosätta sig i Sverige av arbetsmarknadsskäl måste påvisa att de har ett anställningserbjudande innan inresan

till Sverige, och att löner och andra anställningsförhållanden var i nivå med gällande kollektivavtal. Den föreslog också att utländska gäststudenter skulle ges möjlighet att ansöka om arbetstillstånd på plats i Sverige. Därtill föreslog regeringen att asylsökanden som hade nekats uppehållstillstånd av flyktingskäl skulle ges möjlighet att byta spår och ansöka om arbetstillstånd, givet att personen redan hade arbetat minst sex månader i Sverige och hade ett erbjudande om en anställning med en varaktighet om minst ett år. Arbets- och uppehållstillståndet skulle dras tillbaka efter tre månader om personen förlorade sin anställning och inte lyckades hitta en ny anställning. Regeringen argumenterade för att beslutsprocessen för arbetstillstånden och bosättning skulle flyttas från AMS till Migrationsverket och i huvudsak baseras på arbetsgivarnas uppfattning. Migrationsverket skulle inte bedöma om det fanns ett behov av arbetskraft, utan istället bevaka förtursrätten för EU/EES medborgare för att se till att löner och anställningsförhållanden överensstämde med kollektivavtalen (Regeringens prop. 2007/08:149). Propositionen behandlades och antogs i riksdagen i november 2008 (Riksdagens prot. 2008/09:26). Riksdagsbeslutet innebar att den statligt koordinerade arbetsmarknads- och behovsprövningen av arbetskraftsinvandringen var avskaffad.

I motsats till vad som förutsätts i VoC-litteraturen, har svenska arbetsgivare organiserade inom SN haft preferenser för att distansera sig från praktikerna av statlig koordinering och reglering som har varit centralt i den svenska policyregimen för arbetskraftsinvandring sedan 1960-talet. Bucken-Knapp hävdar exempelvis att ledande företrädare för SAF (SN:s föregångare) tidigare stödde en reglerad och statligt koordinerad arbetskraftsinvandring (Bucken-Knapp 2009:153–154).⁵ Jag menar att det snarare finns en kontinuitet i arbetsgivarnas preferenser för en marknadsliberal policy för arbetskraftsinvandring från tidigare perioder av efterkrigstiden fram till 2000-talet, vilket stöds av annan tidigare forskning (Johansson 2014:104–105, 113; Waara 2012:124–125, 130–131). De kontextuella och politiskt-ekonomiska villkoren såg dock radikalt annorlunda ut om vi jämför situationen under 1960-talet med den under 2000-talet. Styrkeförhållandena mellan arbetsmarknadens parter vägde generellt över till arbetsgivarnas fördel i en politisk ekonomi präglad av globaliserad produktion och kapitalrörelser samt nyliberala värderingar under 2000-talet jämfört med den mer marknadsreglerade och korporativa ordning som rådde under 1960-talet.

Från 1990-talet har fackföreningsrörelsen i Sverige försvagats mot bakgrund av en ökad decentralisering av löneförhandlingarna (till företags- och individnivå understött av centrala garantibestämmelser), svårigheter att rekrytera unga människor som fackliga medlemmar och förändrade anställningsformer med ökad otrygghet på arbetsmarknaden (Berge *et al.* 2009:13; Woolfson *et al.* 2010:335). Mellan 1993 och 2005 sjönk exempelvis anslutningsgraden bland LO-förbunden med 9 procent, från

5 Jfr även Swenson (2002) som argumenterar för att svenska arbetsgivare haft en central funktion för uppbyggnaden av den svenska välfärdsstaten och för utformningen av den svenska arbetsmarknadsmodellen. Swenson betonar i mångt och mycket sammanfallande intressen mellan arbetsgivarna och de fackliga organisationerna under perioden efter andra världskriget.

86 till 77 procent (Kjellberg 2009:12–13). Den borgerliga alliansregeringens tillträde till regeringsmakten 2006 medförde också politiska beslut kort därefter som försvagade den fackliga rörelsen ytterligare. Fackförbundens finansiella ansvar och kostnader för administrationen av a-kassorna ökade. Medlemsavgifterna till a-kassorna höjdes påtagligt ”samtidigt som skattereduktionen för både fackavgift (25 procent) och a-kasseavgift (40 procent) togs bort” (Kjellberg 2009:13). Konsekvenserna av dessa förändringar blev en kraftig minskning i facklig organisering generellt. Organisationsgraden i Sverige föll från 77 procent 2006 till 71 procent 2008. Inom LO-förbunden sjönk organisationsgraden med 12 procent mellan 2006 och 2008. De fackliga a-kassorna förlorade under 2007 344 000 medlemmar, vilket i absoluta tal var närmast dubbelt så många som fackförbunden förlorade under samma år. I relativa tal motsvarade det 10 procent av medlemmarna. Medlemsförlusterna var störst bland LO-förbunden och de fackliga a-kassorna med många lågavlönade, som exempelvis inom Hotell- och Restaurangfacket och dess a-kassa (Kjellberg 2009:11–13, 17–22).

Mot bakgrund av minskningen i facklig organiseringsgrad är arbetsgivarnas organiseringsgrad numera högre än löntagarnas. 80 procent av alla privatanställda arbetade i företag som tillhörde en arbetsgivarorganisation 2008. Samma år var andelen fackligt anslutna 65 procent i privat sektor. Arbetsgivarnas organisationsgrad har inte, som den fackliga anslutningen, minskat under de senaste 10-15 åren visar Kjellberg (2009:24). Bland företagen organiserade i SN fanns 67 procent av alla privatanställda 2008, vilket inneburit en ökning sedan år 2000 då motsvarande andel var 62 procent. Andelen anställda i SN-anslutna företag var 2008 även högre än 1995 då SAF:s motsvarande andel var 65 procent av de privatanställda (Kjellberg 2009:24). Arbetsgivarnas högre organisationsgrad jämfört med löntagarna är således ett exempel som illustrerar de förändrade styrkeförhållandena mellan parterna.

Arbetsgivarna inom SN var också inflytelserika i lobbyprocesserna gentemot den borgerliga alliansregeringen. Regeringsskiftet 2006 innebar generellt för SN att det fanns en regeringsaktör som var mer villig att lyssna på SN:s förslag riktade mot den politiska arenan jämfört med tidigare socialdemokratiska regeringar under efterkrigstiden. Flera av huvudprinciperna i SN:s förslag till en förändrad policy för arbetskraftsinvandring blev också implementerade i regeringens proposition från 2008. Det är en fortsatt empirisk fråga att undersöka om genomförandet av en marknadsliberal policy för arbetskraftsinvandring har haft bredare spridningseffekter på grundvalarna för den svenska arbetsmarknadsmodellen.

Men det finns klara tendenser på att SN:s policypreferenser om arbetskraftsinvandring gick i samklang med arbetsgivarorganisationens marknadsliberala orientering generellt och i relation till andra policyområden. Sedan SN:s företrädare SAF i inledningen av 1990-talet beslutade att dra sig tillbaka från de korporativa samverkansformer för politiskt beslutsfattande som varit vanliga i Sverige under efterkrigstiden har arbetsgivarorganisationen successivt intagit en liberalistisk orientering inom flera områden. SN har föreslagit avregleringar inom arbetsmarknadspolitiken, arbetsrätten och lönepolitiken under 1990-talet och 2000-talet (Lindvall & Sebring 2006; Lindvert 2006; Rothstein & Bergström 1999). Dessutom påvisade SN:s stöd till det

lettiska byggföretaget i den uppmärksammade Laval/Vaxholms-konflikten 2004–2005, och ett efterföljande SN-förslag att begränsa fackens möjligheter till konfliktåtgärder, att SN allt mindre identifierade sig med och stödde den svenska arbetsmarknadsmodellen (jfr Berge *et al.* 2009; Woolfson *et al.* 2010). SN orienterade sig snarare alltmer mot en marknadsliberal modell av den politiska ekonomin i Sverige.

LO:s motstånd mot en marknadsliberal policy för arbetskraftsinvandring

Den marknadsorienterade karaktären på de av SN föreslagna policyförändringarna av arbetskraftsinvandringen, och som till flera delar senare genomfördes av den borgerliga alliansregeringen, framkallade kritik från motparten LO. Mot bakgrund av den samhällseliga kontexten vid inledningen av 2000-talet med en befolkningsutveckling där den äldre andelen av befolkningen ökade, och med en ökad efterfrågan på arbetskraft inom flera sektorer på arbetsmarknaden, stödde LO arbetsgivarnas uppfattning om ett framtida behov av arbetskraftsinvandring (Andersson & Pettersson 2003:3–4; LO 2000). SN förespråkade arbetskraftsinvandring och hävdade att det rådde brist på tillräckligt kvalificerad arbetskraft i Sverige. Företrädare för LO däremot argumenterade vid upprepade tillfällen, bland annat i remissyttranden, rapporter, intervjuer och debattartiklar, för att fokus i det kortare perspektivet snarare borde ligga på att ersätta vakanser genom att erbjuda jobb till inhemska reserver av arbetslösa och grupper av sjukskrivna innan en omfattande arbetskraftsinvandring blev prioriterad (Andersson & Pettersson 2003:4; *Axess* Nr. 5 2002; Håkansson & Lundby-Wedin 2002; LO 2000; *LO-tidningen* 7/12 2001; Pettersson 2002).

I en LO-rapport författad och publicerad 2003 av LO-ekonomen Dan Andersson och LO-utredaren Thord Pettersson presenterades LO:s preferenser för ett system omgärdat arbetskraftsinvandringen där AMS, facken och arbetsgivarna alla hade fortsatt inflytande i beslutsprocessen om arbetstillstånd (Andersson & Pettersson 2003:38–41). Dessa preferenser upprepades i en annan LO-rapport publicerad i juni 2006. LO menade att både AMS och de fackliga organisationerna skulle ha en reglerande funktion, eftersom deras bedömningar av arbetsmarknadsläget skulle fungera vägledande för om en ansökan om arbetstillstånd beviljades eller inte (LO 2006:9–10; jfr Bucken-Knapp 2009:148). LO föredrog alltså en reglerad policy för arbetskraftsinvandring i kombination med generösa arbetsmarknads- och sociala villkor för de arbetskraftsmigranter som beviljades arbetstillstånd. Bland annat önskade LO arbetstillstånd med långa löptider och få begränsningar för migranternas rörlighet på arbetsmarknaden samt rätten till välfärdsförmåner under samma villkor som gällde för den övriga befolkningen bosatt i Sverige. Migranternas sökande efter arbete skulle ske utanför Sveriges gränser, och arbetstillstånd skulle beviljas innan inresa i landet (LO 2004:8, 16, 35; LO 2006:12–16, 18–19). Beträffande handläggningen av tillstånden ansåg LO att AMS skulle göra en ”opartisk bedömning av om en bristsituation förekommer” med möjlighet för arbetsmarknadens parter ”att yttra sig i själva bristfrågan för att dra nytta av deras kunskap om arbetsmarknadsläget” samt att

”facket ska ha yttranderätt gällande arbetsvillkor” (LO 2007: 3, citat; LO 2006:9–10). Angående organiseringen av arbetskraftsinvandringen uttryckte LO följaktligen tydliga preferenser för ett oförändrat statligt koordinerat system i motsats till SN:s krav på en marknadsliberal policy.

Utifrån LO:s perspektiv gick en reglerad och statligt koordinerad policyregim för arbetskraftsinvandring hand i hand med de grundläggande målsättningarna och funktionerna som en facklig organisation har: att använda kollektivavtalen och konkurrensbegränsningen som en strategi för att kontrollera utbudet av arbetskraft, och försvara medlemmarnas intressen ifråga om löner, arbetsvillkor och välfärdsstatliga rättigheter (jfr Åmark 1986). På olika sätt betraktade LO arbetskraftsmigranter som en nödlösning och en slags reservarbetskraft i relation till den i landet befintliga arbetskraften. Denna kategori av reservarbetskraft ansågs kunna användas som en rekryteringskälla enbart när det råder en bristsituation, och när den befintliga arbetskraften inte anses räcka till (Bucken-Knapp 2009:150; Johansson 2008:130–131). Den finns en historisk spårbundenhet i LO:s preferenser och argumentation om arbetskraftsmigranter som en reservarbetskraft. LO:s argumentation i denna fråga följde samma logik som organisationen gav uttryck för även under senare delen av 1940-talet och under 1960-talet när rekryteringen av utländsk arbetskraft var en åtgärd som både debatterades och praktiserades i det rådande arbetsmarknadsläget i Sverige med stor efterfrågan på arbetskraft (jfr Johansson 2008:130–131, 148–151).

De farhågor LO hyste beträffande en oreglerad arbetskraftsinvandring hänger samman med ett antal fackliga intressen som LO ville försvara med hjälp av en statligt koordinerad policyregim. Dessa intresseargument framträder i de LO-rapporter och yttranden som har analyserats i denna studie. För det första: kravet om att arbete och arbetstillstånd skulle vara ordnat före inresan till Sverige skulle, enligt LO, förhindra ett oreglerat utbud på arbetskraft och påföljande risker för ökad arbetslöshet, lönedumping och försämrade arbetsvillkor under rådande kollektivavtal samt uppkomsten av en informell ekonomi. Migranter skulle alltså förhindras att resa in i landet på vinst och förlust för att söka arbete på plats, eftersom det riskerade ge upphov till sådana problem (LO 2004:8–9; LO 2006:12–13; LO 2007:11–13). LO hänvisade till de problem som uppstått med ”turistinvandringen” på 1960-talet då utomnordiska arbetskraftsmigranter anlände till Sverige med turistvisum för att söka arbete. Då utbudet dock var större än efterfrågan ledde det till arbetslöshet, bostadsbrist och social utsatthet för några tusen av dessa migranter. Dessa problem ledde till att LO då började förespråka en reglerad arbetskraftsinvandring, och organisationen menade att ett återinförande av en oreglerad arbetskraftsinvandring på 2000-talet skulle ”innebära ett hot mot ordning och reda på arbetsmarknaden” (Andersson & Pettersson 2003:31–33, 39, citat; LO 2004:6–7; LO 2006:12–16, 31–32). LO använde således tidigare historiska erfarenheter som avskräckande exempel för att kritisera den oreglerade arbetskraftsinvandringen och dess, enligt LO, negativa sociala konsekvenser.

För det andra: LO:s krav på arbetstillstånd med långa löptider och juridiskt bindande anställningsavtal innebar ökad anställningstrygghet för arbetskraftsmigranter. Riskerna för den enskilde migranten att bli avvisad eller utnyttjad skulle då minska.

Likaså skulle arbetsgivarnas ansvar öka, genom att villkoren i det initiala arbetserbjudandet verkligen gällde som juridiskt anställningsavtal. Arbetskraftsmigranter skulle även ha rätt till viss uppsägningstid med ersättning under sådana villkor som ”motvarande villkoren för typen av anställning och branschen i övrigt” (LO 2004:8, 16, LO 2007:9–10, citat). Detta ansvarstagande från arbetsgivarna torde vara svårare att uppnå om tillfälliga arbetstillstånd med korta löptider var legio.

För det tredje: de fackliga organisationerna skulle genom sin funktion som remissinstans ha ett fortsatt betydande inflytande i besluten om arbetstillstånd. Från det fackliga perspektivet innebär det en möjlighet att påverka tillståndsgivningen, genom att bevaka att arbetsmarknadsmyndigheterna vid handläggningen tillgodosåg fackliga intressen och synpunkter gällande arbetsmarknadsläget och arbetsvillkoren (Andersson & Pettersson 2003:41; LO 2006:9–10; LO 2007:3, 14–15; LO 2008).

LO betraktade sålunda en marknadsliberal arbetskraftsinvandring som söndrande för den svenska arbetsmarknadsmodellens funktionssätt, vilket även Bucken-Knapp (2007, 2009) visar. LO föredrog således en statligt koordinerad policyregim där flera aktörer är involverade i beslutsprocessen om arbetstillstånd och där olika policyåtgärder skulle motverka att arbetskraftsinvandringen riskerade att underminera viktiga facklig-politiska målsättningar och praktiker inom arbetsmarknadspolitiken. Det gällde bland annat målsättningarna om att stärka positionerna för inhemska grupper med en svag förankring på arbetsmarknaden och om att försvara löner och arbetsvillkor knutna till kollektivavtalen (LO 2006:12–18; Se även Bucken-Knapp 2009:150–151). Dessa facklig-politiska målsättningar och institutionella praktiker har varit viktiga kännetecken för den svenska arbetsmarknadsmodellen.

Avslutande diskussion

Denna studie visar att SN:s förslag om en marknadsliberal policyregim för arbetskraftsinvandring presenterades vid inledningen av 2000-talet som en viktig reform för att motverka en upplevd generell brist på arbetskraft och för att underlätta rekryteringen av lämplig kvalificerad arbetskraft. SN framhöll dessa åtgärder som viktiga för att få till stånd ökad ekonomisk tillväxt, ökad effektivitet på arbetsmarknaden och för att stärka företagets konkurrenskraft i ett exportberoende land som Sverige. Däremot visar resultaten från denna studie att SN inte hänvisade till tidigare historiska erfarenheter eller positioner från arbetsgivarorganisationens sida ifråga om arbetskraftsinvandring för att motivera dess policypreferenser under 2000-talet. SN använde således inte historien som referensram i sin argumentation, trots att arbetskraftsinvandring inte var något nytt fenomen på svensk arbetsmarknad.

LO däremot motsatte sig SN:s krav på en mer liberal invandringspolitik. LO föredrog snarare en statligt koordinerad och reglerad policyregim för arbetskraftsinvandring. De fackliga preferenserna var grundade i en strävan att invandringen av migrantarbetare, och de villkor som omger en sådan arbetskraftsinvandring, inte gick stick i stäv med andra riktlinjer i den socialdemokratiska arbetsmarknadspolitiken. Särskilt värnade LO den aktiva arbetsmarknadspolitiken och dess syfte att mobilise-

ra inhemska arbetskraftsreserver. LO och dess företrädare uttryckte farhågor för det hot som en marknadsliberal policyregim för arbetskraftsinvandring skulle utgöra mot centrala delar av den svenska arbetsmarknadsmodellen (jfr Bucken-Knapp 2009:104, 150–152). Denna studie påvisar att LO, i motsats till SN, hänvisade till historiska erfarenheter från 1960-talet med olika former av sociala problem som följde i spåren av en oreglerad arbetskraftsinvandring. Organisationen förespråkade redan då reglerad arbetskraftsinvandring, och LO yttrade under 2000-talets debatt, med uttrycklig referens till dess ståndpunkt under 1960-talet, att oreglerad arbetskraftsinvandring hade negativa konsekvenser för arbetsmarknadens funktionssätt. Kontinuitet över tid är sålunda ett kännetecken för LO:s policypreferenser på detta område.

I motsats till framställningen av arbetsgivarnas preferenser i VoC-litteraturen (se t.ex. Menz 2008, 2010), visar denna studie att SN således inte försökt att bevara en policyregim för arbetskraftsinvandring i linje med traditionella institutionella strukturer i den nationella politiska ekonomin i Sverige. Därtill visar Bucken-Knapps (2009) forskning snarare hur SN i motsats till LO aktivt försökte försvaga korporativ samverkan inom detta policyområde. Försvaret av den svenska arbetsmarknadsmodellen har varit viktigt för LO. SN:s förslag att avskaffa arbetsmarknadsprövningen och försvaga fackens och AMS inflytande i besluten om arbetstillstånd markerade SN:s minskade identifikation med korporativa strukturer. Den borgerliga alliansregeringens beslut att avskaffa den myndighetsbaserade arbetsmarknadsprövningen och tilldela arbetsgivarna ett avgörande inflytande över bedömningen om det finns behov att rekrytera arbetskraft från icke-EU/EES-länder markerade också ett viktigt skifte och en försvagning av korporatismen inom detta policyområde (Bucken-Knapp 2009:152–155). Policyregimskiftet 2008 innebar därmed också slutet på en tradition i svensk migrationspolitik sedan 1940-talet av allierat samarbete mellan det socialdemokratiskt präglade AMS och den fackliga rörelsen. Dessa aktörer miste den ställning som institutionella dörrvakter som de tidigare haft inom detta policyområde under efterkrigstiden, och som inneburit ett maktinstrument för fackligt och statligt inflytande över arbetskraftsinvandringens omfattning och utformning. Detta tidigare starka fackliga policyinflytande särskilde i flera avseenden Sverige i en europeisk migrationskontext (Johansson 2008:366–370; Penninx & Roosblad 2000).

Resultaten i denna studie om SN:s marknadsliberala preferenser beträffande arbetskraftsinvandringen, och Bucken-Knapps (2009) slutsatser om organisationens reträtt från korporatismen inom detta policyområde, sammanfaller med SN:s alltmer marknadsliberala agenda generellt under de senaste decennierna. Tidigare forskning påvisar hur SN:s marknadsliberala orientering och reträtt från korporativa samverkansformer har varit påtaglig även inom andra områden som arbetsmarknadspolitik, arbetsrätten och löneförhandlingar (Berge *et al.* 2009; Lindvall & Sebring 2006; Lindvert 2006). Generellt finns det få sammanfallanden intressen mellan SN och LO beträffande övergripande mål och problembilder i arbetsmarknadspolitik. SN är negativt till en korporativt organiserad arbetsmarknadspolitik eftersom socialdemokrater, fackliga organisationer och arbetsmarknadsbyråkrater motverkar den liberalisering som SN förespråkar (Lindvall & Sebring 2006:1070). Mot bakgrund av en

förstärkt position gentemot LO har SN blivit mer politiskt och ideologiskt offensivt under 1990-talet och 2000-talet. Konfliktytorna med LO har därmed blivit mer manifesterade (jfr Berge *et al.* 2009:25–26; Lindvall & Sebring 2006:1063). Av strategiska och ideologiska skäl anser SN att en marknadsliberal modell bättre tjänar organisationens intressen än den traditionella svenska arbetsmarknadsmodellen i en politisk ekonomi som generellt präglas av globalisering och krav på konkurrenskraft och kostnadseffektivitet.

Till skillnad från Bucken-Knapp (2009) menar jag dock att det finns en kontinuitet över tid från 1960-talet till 2000-talet i föregångaren SAF:s och SN:s preferenser för en liberal invandringspolitik (jfr Johansson 2014:104–105, 113; Waara 2012:124–125, 130–131). Som denna studie däremot synliggör har policyregimen för arbetskraftsinvandring i Sverige, både under decennierna efter andra världskriget och under 2000-talet, varit avhängigt såväl de relativa styrkeförhållandena mellan arbetsmarknadens parter som de parlamentariska maktförhållandena. Sammantaget illustrerar dessa omständigheter att migrationspolitiken alltid är en integrerad del av den politiska ekonomin, och att samhällliga maktrelationer och intressen både påverkar och påverkas av arbetskraftsmigrationens omfattning och utformning.

Mer än tidigare forskning vill jag således understryka betydelsen av ett relationellt maktperspektiv för att förklara SN:s avtryck i den politiska debatten som föregick policyförändringen 2008 i en marknadsliberal riktning. LO och dess medlemsförbund upplevde exempelvis en markant minskning i medlemsantal, och av möjligheten till direkt politiskt inflytande med en borgerlig regering från och med 2006 (Kjellberg 2009; LO 2015). SN har numera en klart högre organisationsgrad än motparten (Kjellberg 2009). Väger vi även in förändringarna sedan 1990-talet med decentraliseringen av löneförhandlingar, förändringar i arbetsrätten med fler tidsbegränsade anställningar och a-kassereformen 2007 och 2008 stärks bilden av ett LO på defensiven i förhållande till SN. Globaliseringen generellt och finanskrisen specifikt från 2008 är ytterligare faktorer som försvagat den fackliga rörelsen (jfr Berge *et al.* 2009; Woolfson *et al.* 2010). Däremot innebar den borgerliga alliansens regeringsställträde 2006 ett mer gynnsamt läge för SN att få gensvar för sina förslag i relation till den politiska arenan jämfört med under tidigare socialdemokratiska regeringar. Flera av SN:s ursprungliga förslag blev också regeringspolitik i samband med policyförändringen 2008 som innebar att den svenska policyregimen blev mer liberal. Särskilt betydande var, som tidigare nämnts, avskaffandet av den myndighetsbaserade arbetsmarknadsprövningen till förmån för enskilda arbetsgivares bedömning (jfr Regeringens prop. 2007/2008:147:26). Däremot ville SN avreglera regelverket ytterligare mer än vad regeringen beslutade. SN fick exempelvis inte gehör hos regeringen för sitt förslag att slopa kravet på att tillfälliga arbetstillstånd inledningsvis skulle begränsas till en viss arbetsgivare och ett visst arbete. SN ville istället att tillstånden skulle gälla utan begränsningar över hela arbetsmarknaden. Den begränsningen av tillfälliga arbetstillstånd blev dock kvar även i den nya policyregimen från 2008 (jfr Regeringens prop. 2007/2008:147:30–31).

Studien visar följaktligen att Freemans (1995, 2002, 2004) idéer om intresse-

organisationer som nyttomaximerande har bäring i det svenska fallet. SN:s policypreferenser har styrts av organisationens egenintresse av att öka utbudet av arbetskraft generellt och att arbetskraftsinvandringen ska vara så fri som möjligt från statliga och fackliga regleringar (jfr Murhem & Dahllkvist 2011:47). I denna fråga har SN föga förvånande haft ett motsatt intresse jämfört med LO. Under sådana arbetsmarknadsvillkor förstärks den av arbetsgivarna efterfrågade flexibiliteten och företagens möjligheter att rekrytera migrantarbetare ökar. Med ett ökat utbud av arbetskraft genom liberal invandring kan arbetsgivarna potentiellt hålla tillbaka löneökningar inom de sektorer som påverkas starkt av invandringen. Möjligheterna att pressa reservationslönerna nedåt ökar för arbetsgivarna inom dessa sektorer, även om det är ett argument SN sällan framförde offentligt i debatten.

Även LO:s policypreferenser har i stor utsträckning styrts av ett egenintresse. Å ena sidan hade LO och SN sammanfallande intressen i ståndpunkten att arbetskraftsinvandring är en möjlig åtgärd inom ett bredare batteri av åtgärder för att öka antalet arbetade timmar på arbetsmarknaden i Sverige. Att öka antalet arbetade timmar ansågs viktigt av bägge parter för att öka tillväxten i ekonomin och för att kunna finansiera välfärdsstatens ökade kostnader i framtiden. Å andra sidan var LO:s preferenser för en statligt koordinerad och reglerad policyregim också baserade på grundläggande fackliga strävanden om att begränsa utbudet av arbetskraft och minska riskerna för lönedumpning, vilket snarare representerade ett motsatt intresse jämfört med arbetsgivarnas intressen.

Den svenska debatten om arbetskraftsinvandringen mellan SN och LO stödjer Freemans argumentation att migrationspolitikens utformning i stor utsträckning handlar om att försvara intressen (Freeman 1995, 2002, 2004). Däremot problematiserar studiens resultat Freemans antagande att vinsterna med invandring är koncentrerade medan kostnaderna är diffusa, och att de intressen som tjänar på invandringen sannolikt mobiliserar mer jämfört med de intressen som förväntas bära dess kostnader (Freeman 2004:118). SN tjänar uppenbart på en liberal policyregim då tillgången på arbetskraft ökar. Samtidigt finns det också vinster med arbetskraftsinvandringen som fördelas mer diffust i samhället som ökade skatteintäkter, vidgade inhemska marknader och nya servicetjänster (Bucken-Knapp 2009:156). Beträffande kostnaderna får befolkningen som helhet och välfärdsstaten bära en del av dessa, vilket är i linje med Freemans antagande. I likhet med Bucken-Knapps (2009:157) argument kan likväl även LO:s försvar av en reglerad policyregim för arbetskraftsinvandring i viss mån betraktas som en mobilisering på basis av risken för en koncentrerad kostnad för den fackliga rörelsen. LO ville inte förlora den fackliga kontrollfunktionen i bedömningen av arbetstillstånd och därmed möjligheten att reglera inflödet av migrantarbetare.

Studien visar således att såväl SN som LO har mobiliserat för att försvara sina intressen ifråga om arbetskraftsinvandringen och för att förhindra implementeringen av policyer som upplevdes som negativa för deras uppfattade kollektiva intressen på arbetsmarknaden.

Referenser

- Andersson, D. & T. Pettersson (2003) *Flytt, pendling, arbetskraftsinvandring och europeisk integration*. Stockholm: Landsorganisationen (LO).
- Axess Nr. 5 (2002) ”Pro/Kontra: Arbetskraftsinvandring”.
- Berge, Ø., J. Christensen, J.E. Dølvik, T. Fløtten, J.M. Hippe, H. Kavli & S. Trygstad (2009) *De nordiske modellene etter 2000: En sammenliknende oppsummering*. Fafo-notat 2009:11. Oslo: Fafo.
- Bucken-Knapp, G. (2007) “Varieties of capitalism and labor migration policy”, *Preprint/Högskolan Väst 1653–4603*, 2007:01.
- Bucken-Knapp, G. (2009) *Defending the Swedish model: Social democrats, trade unions and labour migration policy reform*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Castles, S & G. Kosack (1973) *Immigrant workers and class structure in western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Caviedes, A. (2010a) *Prying open fortress Europe: The turn to sectoral labour migration*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Caviedes, A. (2010b) “The sectoral turn in labour migration policy”, 54–75 i G. Menz & A. Caviedes (red.) *Labour migration in Europe*. Basingstoke: Palgrave.
- Cole, M. & G. Dale (red.) (1999) *The European union and migrant labour*. New York: Berg.
- Cerna, L. (2009) “Changes in Swedish labour immigration policy: A slight revolution?”, Stockholm: SULCIS Working Papers 2009:10.
- Dagens Eko*, 27/3 (2008) ”Arbetskraftsinvandring ska underlättas”, <<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=1975962>> (2011-10-18).
- Dølvik, J.E. & L. Eldring (2008) *Arbeidsmobilitet fra de nye EU-landene til Norden – utviklingstrekk og konsekvenser*. TemaNord 2008:502, København: Nordisk Ministerråd.
- Ekenger, K. & F. Wallen (2002) *Invandring för tillväxt och nya jobb*. Stockholm: Svenskt Näringsliv (SN).
- Esping-Andersen, G. (1990) *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Fahimi, B. (2001) *Öppna den svenska arbetsmarknaden*. Stockholm: Svenskt Näringsliv (SN).
- Freeman, G. (1995), “Modes of immigration politics in liberal democratic states”, *International migration review* 19 (4):881–908.
- Freeman, G. (2002) “Winners and losers: Politics and the costs and benefits of migration”, i A. Messina (red.) *West European immigration and immigrant policy in the new century*. Westport, CT: Praeger.
- Freeman, G. (2004) “Political science and comparative immigration politics”, 111–128 i M. Bommers & E. Morawska (red.) *International migration research: Constructions, omissions and the promises of interdisciplinarity*. Aldershot: Ashgate.
- Freeman, G. (2006) “National models, policy types, and the politics of immigration in liberal democracies”, *West european politics* 29 (2):227–247.

- Hall, P. & D. Soskice (red.) (2001) *Varieties of capitalism: The institutional foundations of comparative advantage*. Oxford: Oxford University Press.
- Hermansson, J. (1993) *Politik som intressekamp*. Stockholm: Nordstedts Juridik.
- Hermansson, J., A. Lund, T. Svensson & P-O. Öberg (1999) *Avkorporatisering och lobbyism*, SOU 1999:121. Stockholm.
- Håkansson, L. & W. Lundby-Wedin (2002) ”Öppna för ny invandring och ta tillvara de arbetslösa”, *LO-tidningen* 14/6.
- Johansson, J. (2008) ”Så gör vi inte här i Sverige. Vi brukar göra så här”: Retorik och praktik i LO:s invandrarpolitik 1945–1981. Växjö: Växjö University Press.
- Johansson, J. (2014) “Swedish employers and trade unions, labor migration and the welfare state: Perspectives on Swedish labor migration policy debates during the 1960s and the 2000s”, *Nordic journal of working life studies* 4 (1):97–118.
- Kjellberg, A. (2009) “Det fackliga medlemsraset i Sverige under 2007 och 2008”, *Arbetsmarknad & arbetsliv* 15 (2):11–28.
- Knocke, W. (2000) ”Sweden: Insiders outside the trade union mainstream”, 157–182 i R. Penninx & J. Roosblad (red.) *Trade unions, immigration and immigrants in Europe 1960–1993: A comparative study of the attitudes and actions of trade unions in seven west European countries*. New York: Berghahn Books.
- Lewin, L. (1992) *Samhället och de organiserade intressena*. Stockholm: Nordstedts Juridik.
- LO (2000) *LO:s yttrande över Långtidsutredningen 1999/2000 – (SOU 2000:7)*, 5 juni. Stockholm: Landsorganisationen.
- LO (2004) *Mer än bara öppna gränser*. Stockholm: Landsorganisationen.
- LO (2006) *Migration och arbetsmarknad*. Stockholm: Landsorganisationen.
- LO (2007) *LO:s yttrande över Arbetskraftsinvandringen i Sverige (SOU 2006:87) samt Ett effektivt och flexibelt system för arbetskraftsinvandring (Ds 2007:27)*, 14 november.
- LO (2008) ”Nya regler för arbetskraftsinvandring”, Pressmeddelande, 12 november, <<http://www.lo.se>> (2008-12-04).
- LO (2015), <http://www.lo.se/start/om/_osshistorisk_tillbakablick/2000> (2015-07-02).
- LO-tidningen* 7/12 (2001) ”Han vill öppna gränserna för utländsk arbetskraft”.
- Lindvall, J. & J. Serbring (2006) “Policy reform and the decline of corporatism in Sweden”, *West European politics* 28 (5):1057–1074.
- Lindvert, J. (2006) *Ihålig arbetsmarknadspolitik: organisering och legitimitet igår och idag*. Umeå: Boréa.
- Lundh, C. (1994) ”Invandrarna i den svenska modellen – hot eller reserv? Fackligt program på 1960-talet”, *Arbetshistoria* 70:23–36.
- Lundh, C. & R. Ohlsson (1999) *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring*. Stockholm: SNS förlag.
- Lundqvist, T. (2006) “Labour migration and organized interests: The Swedish model”, 185–200 i K. Tamas & J. Palme (red.) *Globalizing migration regimes: New challenges to transnational cooperation*. Aldershot: Ashgate.
- Menz, G. (2008) *The political economy of managed migration*. Oxford: Oxford University Press.

- Menz, G. (2010) "Employers, trade unions, varieties of capitalism, and labour migration policies", 25–53 i G. Menz & A. Caviedes (red.) *Labour migration in Europe*. Basingstoke: Palgrave.
- Menz, G. & A. Caviedes, (2010) "Introduction: Patterns, trends and (ir)regularities in the politics and economics of labour migration in Europe", 1–22 i G. Menz & A. Caviedes (red.) *Labour migration in Europe*. Basingstoke: Palgrave.
- Murhem, S. & A. Dahlkvist (2011) "Arbetskraftsinvandring och egenintresse: Arbetsmarknadens parter och liberaliseringen av det svenska regelverket för arbetskraftsinvandring", *Arbetsmarknad & arbetsliv* 17 (3):37–51.
- Nelhans, J. (1973) *Utlänningen på arbetsmarknaden: De rättsliga förutsättningarna för utlänningars tillträde till den svenska arbetsmarknaden*. Lund: Studentlitteratur.
- Paues, T. (2003) *Arbetskraftsinvandring ett år senare*. Stockholm: Svenskt Näringsliv (SN).
- Penninx, R. & J. Roosblad (red.) (2000) *Trade unions, immigration and immigrants in Europe 1960–1993: A comparative study of the attitudes and actions of trade unions in seven west European countries: New York: Berghahn Books*.
- Pettersson, T. (2002) "Fri invandring är inte humanism", *Arbetaren* 8–14/3.
- Piore, M. (1979) *Birds of passage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Regeringens proposition, 1968:142.
- Regeringens proposition, 2007/08:147.
- Riksdagens protokoll, 2008/09:26.
- Rothstein, B. (1986) *Den socialdemokratiska staten: Reformen och förvaltning inom svensk arbetsmarknads- och skolpolitik*. Lund: Arkiv förlag.
- Rothstein, B. & J. Bergström (1999) *Korporatismens fall och den svenska modellens kris*. Stockholm: SNS förlag.
- Rothstein, B. & L. Trägårdh (2007) "The state and civil society in a historical perspective: The Swedish case", 229–253 i L. Trägårdh (red.), *State and civil society in northern Europe: The Swedish model reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- SOU 1967:18, *Invandringen: Problematik och handläggning. Utlänningsutredningens betänkande II*. Stockholm.
- SOU 2005:50, *Arbetskraftsinvandring till Sverige: Befolkningsutveckling, arbetsmarknad i förändring, internationell utblick*. Kommittén för arbetskraftsinvandring (KAKI), Stockholm.
- SOU 2006:87, *Arbetskraftsinvandring till Sverige – förslag och konsekvenser*, Kommittén för arbetskraftsinvandring (KAKI). Stockholm.
- Svanberg, J. (2011) "Labour migration and the Swedish labour market model: A case study of recruitment of Yugoslav workers to Svenska fläkfabriken in Växjö 1969–1970", *Scandinavian journal of history* 36:1.
- Svenskt Näringsliv (SN) (2006) *Företagen – inte AMS – avgör bäst behoven av nyanställningar*, 2 juni.
- Swenson, P.A. (2002) *Capitalists against markets: The making of labor markets and welfare states in the United states and Sweden*. Oxford: Oxford University Press.
- Thompson, J.B. (1984) *Studies in the theory of ideology*. Cambridge: Polity Press.

- Waara, J. (2012) *Svenska arbetsgivareföreningen och arbetskraftsinvandringen 1945–1972*. Göteborg: Gothenburg Studies in Economic History 7.
- Williamson, P.J. (1989) *Corporatism in perspective: An introductory guide to corporatist theory*. London: Sage.
- Woolfson, C., C. Thörnqvist & J. Sommers ”The Swedish model and the future of labour standards after *Laval*”, *Industrial relations journal* 41 (4):333–350.
- Yalcin, Z. (2010) *Facklig gränspolitik: Landsorganisationens invandrings- och invandrarpolitik 1946–2009*. Örebro: Örebro Studies in History & Örebro Studies in Conditions of Democracy.
- Åmark, K. (1986) *Facklig makt och fackligt medlemskap: De svenska fackförbundens medlemsutveckling 1890–1940*. Lund: Arkiv.

Acknowledgement

Författaren vill tacka Uffe Enokson, Iver Hornemann Møller, Lars Olsson, Johan Svanberg, Rickard Ulmestig, och två anonyma bedömare för konstruktiva synpunkter på tidigare utkast av artikeln.

Kontaktuppgifter till författare

Jesper Johansson

Institutionen för socialt arbete, Linnéuniversitetet, 351 95 Växjö

Tel: 070-772 23 33

E-post: jesper.johansson@lnu.se

Författarpresentation

Jesper Johansson är fil. dr. i historia och lektor i socialt arbete vid Linnéuniversitetet. Hans forskningsintressen rör migration, arbetsliv, oral history, socialpolitik och socialt entreprenörskap.

Egenföretagande kvinnors försörjningsvillkor och strategier för att minimera försörjningsrisker

Conditions and strategies for economic security for self-employed women in Sweden

Although political parties are singing praises of entrepreneurship, welfare systems do not recognize the self-employed's rights to decent conditions of basic economic safety and of their access to social security. This means that self-employed are forced to find their own way to reduce the risks of losing the possibility to support them self economically. This article examines twelve self-employed women's daily conditions to support themselves and their strategies to deal with risks. The study shows that the interviewed have more freedom to find their own support strategies than wage-employed but on (the other side) their position on the labour market and the systems for social security doesn't recognize their vulnerability towards risk in the same manner as wage-employed.

Keywords: entrepreneurship, labour market, recognition, self-employment, welfare

I SVERIGE OCH resten av EU sjunger staten företagandets lov som en del av sin politik för att öka den ekonomiska tillväxten och minska arbetslösheten (se Regeringen 2015). Tanken är måhända god – ett ökat företagande är ett sätt att bekämpa utanförskap på arbetsmarknaden (Casey 2004). Men att vara egenföretagare är förenat med försörjningsrisker, och socialförsäkringssystemen är inte anpassade efter egenföretagares förhållanden. Många egenföretagare tvingas därför finna egna sätt att hantera dessa risker.

Den här artikeln bygger på en kvalitativ studie av hur egenföretagande kvinnor hanterar försörjningsrisker som sjukdom, arbetsbrist och ålderdom. Min teoretiska utgångspunkt är att människor behöver erkännas av socialförsäkringssystemen för att vara fullvärdiga samhällsmedborgare med samma rätt till skydd från försörjningsrisker som lönearbetare (se Honneth 2003). Detta är ingen självklarhet för de tolv egenföretagare som har intervjuats; istället hittar de också egna strategier för att hantera försörjningsriskerna.

Syftet är att förstå egenföretagande kvinnors försörjningsvillkor och vilka strategier de utvecklar för att minimera försörjningsrisker. Jag har avgränsat studien genom följande frågeställningar:

1. Under vilka dagliga försörjningsvillkor verkar egenföretagare?
2. Vilka strategier använder egenföretagare för att hantera de försörjningsrisker som uppkommer vid ålderdom, arbetsbrist och sjukdom?

Kvinnors egenföretagande, försörjningsrisker och socialförsäkringssystem

Genom nya produktionsformer ökar kraven på flexibilitet i arbetslivet där arbetskraften måste acceptera flexibla arbetstider och anställningsförhållanden (Schmid & Gazier 2002; Kongshøj Madsen 2006). Flexibilitet kan i den bemärkelsen förstås som att arbetsgivarens behov får mer genomslag på arbetsmarknaden på bekostnad av arbetstagarens trygghet (Furåker et al. 2007). Egenföretagande, med låg grad av anställningstrygghet och hög grad av flexibilitet, kan ses som ett tydligt uttryck för denna trend (Muehlberger & Pasqua 2009). Kvinnor framhålls i den internationella litteraturen som en grupp vilken använder egenföretagande som ett verktyg för att kombinera arbete med familj (Williams 2000; Ekinsmyth 1999, Verhaul, Van stel & Thurik 2007). Litteraturen beskriver också att många egenföretagare måste arbeta många timmar och under sämre förhållanden än löneanställda (Wahlbeck 2007; Targoutzidis & Karakoltsidis 2009). Egenföretagande stämmer också väl med en trend där ett ökat individuellt ansvar och egen innovationsförmåga efterfrågas på både arbetsmarknaden och inom socialförsäkringssystemet (Kreide 2003). I den tidigare forskningen betonas att forskning och teori om egenföretagande bör förhålla sig till distinktionen mellan de som startar företag på grund av att de saknar möjlighet till löneanställning (necessity entrepreneurs) och de som startar företag för att de ser möjligheter i företaget (opportunity entrepreneurs) (Block & Wagner 2010; Binder & Coad 2013; Block & Sandner 2009).

Det finns konkreta skillnader mellan hur egenföretagare och löneanställda hanteras inom socialförsäkringen. Ett exempel är sjukdom (Försäkringskassan 2015). Medan den löneanställda har en karensdag kan en egenföretagare ha mellan en och nittio dagar beroende på hur mycket de är villiga att betala i sjukförsäkringsavgift. För företag med låga vinstmarginaler blir det en naturlig lösning att sänka sina avgifter. Vid arbetsbrist sänker ofta egenföretagaren sin lön i hopp om att nedgången är tillfällig. Om företaget går i konkurs eller tvingas lägga ner verksamheten påverkar det lägre löneuttaget ersättningen från A-kassan. Byråkratin är också mer betydande för företagare när den arbetslöse skall belägga att företaget inte längre finns (SMÅÅ 2015). För att välfärdssystemen ska fungera krävs det att egenföretagaren har tillräckliga vinstmarginaler för att betala höga nivåer inom sjukförsäkringen eller kan ta ut en beskattningsbar inkomst som går att leva på. Den företagare som exempelvis inom servicebranschen erbjuder ett okvalificerat arbete och där affärsidén är att konkurrera med ett lågt pris, hamnar i en mycket oförmånlig position gentemot välfärdssystemen.

Det är inte bara distinktionen mellan egenföretagare och löneanställda som har en relevans för syftet, att de studerade egenföretagarna är kvinnor är också betydelsefullt för hur de hanterar socialförsäkringssystemen (Mandel & Shalev 2009; Orloff 1993;

Sainsbury 2000). Det är också extra tydligt i det svenska fallet då socialförsäkringen bygger på principen om inkomstbortfall. Detta gynnar dem med höga löner och dem som arbetar många timmar, vilket oftast är män (Orloff 1993). Pensionen påverkas också negativt av föräldraledighet och deltidsarbete. Å andra sidan upprätthåller socialförsäkringssystemen nivån på de lägsta lönerna samt ger en grundtrygghet, vilket speciellt gynnar kvinnor (Mandel & Shalev 2009). Kvinnors företagande följer också mönster som påverkar deras försörjningssituation (Tillväxtverket 2012). Kvinnor är oftare solo-företagare, har oftare enskild firma och mer sällan aktiebolag och uppger att de i lägre grad än män har tillgång till kapital för investeringar. Tillväxtverket (2012) ger en bild av kvinnors egenföretagande där de hamnar i en mer utsatt försörjningssituation.

När socialförsäkringen växte fram var en av de huvudsakliga funktionerna att utjämna klasskillnader och hur de påverkade möjligheterna till försörjning (Rothstein 2010; Olsson 1993). Medborgarna skulle inte längre hämmas av sin familjebakgrund, och möjligheten till en grundläggande försörjning skulle inte vara helt beroende av arbetsmarknaden (Berggren & Trägårdh 2006). Under efterkrigstiden fram till 1990-talet lyckades Sverige väl med detta. Sedan dess har förändringar på arbetsmarknaden och åtstramningar inom socialförsäkringen påverkat utvecklingen. Försörjningsriskerna har ändrat karaktär (Bonoli 2007; Taylor-Gooby 2004). De generösa socialförsäkringssystemen som kännetecknade Sverige från efterkrigstiden fram till den ekonomiska krisen på 1990-talet har delvis gått mot lägre ersättningsnivåer, högre etableringskrav och betydande motkrav (Kvist et al. 2012; Harslöf & Ulmestig 2013). De socialförsäkringssystem som diskuteras kan både vara offentliga och marknadssystem.

Att egenföretagare inte fullt ut erkänns av socialförsäkringssystemet blir en symbol för att de inte ses som fullvärdiga medlemmar i samhällsgemenskapen (se Seglow 2009). Det kan förstås historiskt genom den tydliga kopplingen mellan välfärdsstatens tillkomst i Sverige och arbetarrörelsen (Ulmestig 2013). Inbyggt i arbetarrörelsens ideologiska grund i marxismen finns en misstänksamhet mot egenföretagare som ansågs som konservativa (Montes-Rojas 2010). Egenföretagare ansågs försvara sina egna intressen utan hänsyn till arbetarklassens kollektiva intressen. Inom marxismen är arbetarklassen den dominerande politiska kraften (Bottomore 1983). Arbetarklassen är också den huvudsakliga målgruppen för välfärdsreformer (se Bottomore 1983; Poulantzas 1974).

Studiens genomförande och analys

Det empiriska materialet utgörs av åtta individuella intervjuer och en gruppintervju med fyra egenföretagande kvinnor verksamma i samma län i södra Sverige. De individuella intervjuerna varade i cirka en timme och genomfördes i de lokaler där kvinnorna har sina företag. Gruppintervjun genomfördes i en neutral lokal. Intervjuerna var semistrukturerade (se Kvale 2009; Lantz 2007) och syftade till att uppmuntra till diskussion. I tidigare studier beskrivs svårigheter att avgränsa kategorin egenfö-

retagare på grund av exempelvis olika bolagsformer och oregistrerade företag (Falter 2005; Bögenhold & Fachinger 2005). Urvalet begränsades till egenföretagare inom servicesektorn, i motsats till tillverkningssektorn, då flest egenföretagande kvinnor finns där (Tillväxtverket 2012). Urvalet av intervjupersoner gjordes inledningsvis genom ALMI¹ genom att en av de konsulter som jobbar med att stödja egenföretagare gav förslag på personer som sedan kontaktades. Ytterligare intervjupersoner tillkom sedan genom snöbollsurval (Kvale 2009; Lantz 2007). Deltagarna till gruppintervju rekryterades genom ett lokalt nätverk för kvinnliga företagare. Studien utgår från de forskningsetiska principerna för humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning (Vetenskapsrådet 2005). De uppgifter som har lämnats omfattas av tystnadsplikt, vilket har lett till att tabell 1 medvetet har gjorts vag när det gäller bransch och ålder på intervjupersonerna. Citat och geografiska beskrivningar som ökar risken för identifiering har också valts bort.

Analysen har genomförts genom en reflektiv dialog mellan forskaren, kunskapsläget, teorin och det empiriska materialet, som föreslås av Alvesson & Kärreman (2007). Det empiriska materialet blir en resurs för att utveckla teoretiska idéer och blir därigenom en "kritisk dialogpartner" där vi kan öka förståelsen för egenföretagande kvinnors försörjningsaspekter. "It is the unanticipated and the unexpected – things that puzzle the researcher – that are of particular interest in the encounter" (Alvesson & Kärreman 2007:1266). Den reflektiva forskningen ifrågasätter forskarens möjligheter att på ett "objektivt" sätt avläsa verkligheten. Analysen har präglats av att tidigare forskning är tydligt skeptisk till egenföretagande utifrån den sårbara position egenföretagare får på arbetsmarknaden, samtidigt som den politiska debatten och intervjupersonerna i huvudsak är positiva till entreprenörskapets möjligheter att bidra till ekonomisk tillväxt och minskad arbetslöshet. Adorno (1986:155) menar att: "Det tankeliv som kan få något inflytande på det empiriska är bara möjligt på ett visst avstånd från det verkliga livet." I analysen har jag strävat efter att förhålla mig fri till dessa normativa ytterligheter genom "en kritisk dialogpartner" i teori och tidigare forskning.

En öppen intervjuguide användes där diskussioner med relevans för syftet växte fram mellan intervjupersonerna och intervjuaren snarare än raka frågor och svar. De empiriska temana identifierades därefter i intervjuerna. När jag sedan analyserade dem uppkom delvis nya teman. Vissa teman fann tidigt sin form, såsom jämförelserna med löneanställningar, medan andra, såsom analysen av klass kopplat till erkännandeteorin, uppkom längre in i analysprocessen. De empiriska temana testades sen i en gruppintervju med fyra egenföretagare genom helt nya frågor om hur jag hade tolkat empirin från de första intervjuerna. Detta arbetssätt kan beskrivas som abduktivt och har ett släktskap med både induktion och deduktion men är samtidigt varken "[simple 'mix' of these nor can it be reduced to these]" (Alvesson & Sköldberg 2009:4). Abduktion strävar efter att nå både förklaringar och förståelse, och i praktiken handlar

1 Almi är ett statligt bolag där syftet med verksamheten är att stödja företagande. Se <http://www.almi.se/Om-Almi/>.

analysen ofta om att nå underliggande mönster. Abduktion startar i empirin, som induktion, men erkänner, som deduktion, betydelsen av teoretiska utgångspunkter. Resultaten från tidigare studier kan användas som inspiration i analysarbetet. Under min analysprocess har förståelsen av det empiriska materialet funnit sin form.

Teoretiska utgångspunkter om erkännande och ojämlikhet

Teoretiskt utgår artikeln från erkännandet som en kritisk teori om rättvisa (Honneth 2003). Begreppet erkännande kommer, något förenklat, från Hegel som beskriver hur människan existerar inför sig själv genom att existera inför andra människor (Fareld 2008:9). Begreppets kärna bygger på att man erkänns som en individ med liknande behov som andra även om man avviker. Vi vill helt enkelt bli erkända för dem vi är (Heidegren 2009). Om intervjupersonerna ska uppfatta sig som erkända som fullvärdiga medlemmar i samhällsgemenskapen behöver de uppleva att deras behov av skydd från försörjningsrisker erkänns (se Seglow 2009). Men begreppet har inte bara denna mer upplevelsebaserade betydelse utan även en koppling till formella rättigheter genom lagstiftning (Juul 2009). Ett exempel är socialförsäkringssystemen som fördelar omfördelar ekonomiska resurser inom befolkningen.

Det finns en långvarig diskussion om relationen mellan ekonomisk omfördelning, exempelvis i form av socialförsäkringen, och erkännandet som ren identitetspolitik där omfördelning inte har någon särställning i förhållande till annat erkännande (se Fraser 2011; McNay 2008). Ökade krav på erkännande av identitet på bekostnad av omfördelning kan förstås utifrån förändringar i samhället, speciellt ändrade produktionsformer (Fraser & Honneth 2003:91). Omfördelning har länge varit den dominerande logiken inom välfärdsstaterna. Logiken är att om vi omfördelar ekonomiska resurser i samhället för exempelvis vård, utbildning och försörjning kommer fattigdom och annan ojämlikhet att minska. Detta är på många sätt en rimlig logik och den ifrågasätts inte heller av de flesta förespråkarna för erkännandebegreppet, även om det finns en sådan kritik (se McNay 2008). Tvärtom ser dessa förespråkare välfärdsstatens omfördelning av ekonomiska resurser som en möjlighet till erkännande (Taylor 1994; Honneth 2004). Honneth menar dock att arbete fortfarande är centralt för att nå erkännande (Smith 2009; Willig 2009). Egenföretagare kan förstås som en gemensam klassposition, som tidigare diskuterats, där deras gemensamma position på arbetsmarknaden gör vissa strategier mer eller mindre sannolika för intervjupersonerna (se Bottomore 1983). Men erkännandebegreppet används också för att visa ojämlikhet i socioekonomiska förhållanden inom kategorin egenföretagarna. Exempel är klassmarkörer såsom utbildning, kapitalstarka nätverk och hur mycket intervjupersonerna kan fakturera för sina tjänster. Arbete säljs på en marknad och blir därigenom en vara, vilket kan beskrivas som kommodifiering (Bottomore 1983; Polanyi 2012). Ett av socialförsäkringens syften är att de-kommodifiera i bemärkelsen att skapa en trygghet som gör att människor kan överleva även om de för en kortare eller längre period inte kan sälja sin arbetskraft (Esping-Andersen 1990). Socialförsäkringssystemet ska ge denna trygghet till alla. I samma anda betonar erkännandeteorin tydligt att

ekonomisk omfördelning är en förutsättning för erkännande (se Fraser & Honneth 2003; Honneth 2004).

Strategier för att minimera försörjningsrisker – resultat och analys

Jag ska inledningsvis beskriva och analysera studiepersonernas dagliga försörjningsvillkor, eftersom detta har en betydelse för hur de hanterar försörjningsrisker.

De dagliga försörjningsvillkoren

Ett par av kvinnorna är aktiva inom hantverksyrken såsom frisör, ytterligare några har butiker och några säljer service till privatkunder genom så kallade hushållsnära tjänster. Några erbjuder också vad som här definieras som högkvalificerade tjänster, vilket kan vara ekonomisk rådgivning till företag eller konsulttjänster inom byggbranschen.

Gemensamt för intervjupersonerna är att alla i diskussioner uttrycker en vilja att vara egenföretagare, åtminstone om de kan få en inkomst som motsvarar en löneanställning i samma bransch. De allra flesta kan sägas ha en identitet som egenföretagare. Så här svarar Felicia på en fråga om hon skulle ta ett jobb som anställd om hon fick samma villkor och lön: ”Nej, jag tror inte det [...]Jag är väldigt intresserad av företagande och jag kan inte riktigt se mig som anställd.” Att intervjupersonerna ser sig själva som egenföretagare påverkar vilka strategier som är möjliga eller åtminstone troliga. Flera av intervjupersonerna skulle ha ett bättre skydd som löneanställda men väljer ändå bort det alternativet. Intervjupersonerna betonar också att egenföretagandet har fördelar. Den kanske viktigaste fördelen kan sammanfattas med begreppet flexibilitet. Flexibilitet är enligt intervjupersonerna att själv påverka hur, när och var ett arbete ska utföras. Så här säger Anna i en diskussion:

Att man är väldigt flexibel. Jag behöver inte ens förklara om jag är ledig en eftermiddag, en dag eller en vecka. Jag behöver varken förklara eller fråga. Jag styr helt själv.

Som tidigare nämnts kan egenföretagande ses som en del av en trend mot ökad flexibilitet på arbetsmarknaden (se Schmid & Gazier 2002; Kongshøj Madsen 2006). Flexibilitet kan i den bemärkelsen förstås som att arbetsgivarens behov får mer genomslag på bekostnad av arbetstagarens trygghet (Barbier 2009). Ett exempel är en av respondenterna från gruppintervjun som beskriver hur hennes arbetsgivare fördrar att hon är konsult och att hon idag gör samma uppgifter som egenföretagare som hon tidigare gjorde som löneanställd. Men flexibilitet kan också förstås som egenföretagares möjlighet att påverka sin arbetssituation, alltså en form av autonomi. Wilig (2009:362) menar att det på en flexibel och avreglerad arbetsmarknad, som egenföretagarnas arbetsmarknad, finns ”[...]no secure self-realization options offered”. Det blir därigenom varje individs egen skyldighet att jaga erkännande då människors grundläggande trygghet inte kollektivt erkänns på arbetsmarknaden genom lagstiftning (se Seglow 2009; Barbier 2009). Detta kan exemplifieras av Bea. I en diskussion

beskriver hon hur sårbar verksamheten blir om hon inte kan jobba. Samtidigt beskriver hon sig som autonom och självständig: ”Det är smådetaljer, små grejer som gör att jag känner mig trygg alltså just nu för jag har varit egen i tre år så jag vet att jag klarar det själv.”

Kännetecknande för intervjupersonerna är att de dagliga försörjningsvillkoren påverkas av bristen på gränser mellan arbete och fritid. Ett exempel är Helen som inkluderar sin man i sitt företag och säger: ”Han är involverad ganska mycket.” Enoksson (2006) har i en studie av tidsfattiga identifierat hur människor med lite tid utvecklar strategier där de inkluderar närstående i sitt arbete för att få större möjlighet att umgås. För intervjupersonerna med familj är det en ganska vanlig strategi. I litteraturen beskrivs möjligheten att prioritera familjens behov som en viktig motivation till kvinnors företagande (se Williams 2000; Orhan & Scott 2001). De egenföretagare som deltar i denna studie arbetar så mycket att det minskar tiden som finns till förfogande för familjen i jämförelse med löneanställda. Gränsen mellan privatliv och arbete är också svår gentemot kunder. Så här säger Bea i en diskussion om när kunderna vill ha mer omfattande service än vad som har beställts: ”... man kan inte säga ’nej, tyvärr så måste jag hem’. Så man tar det.”

Det blir tydligt att de dagliga försörjningsvillkoren påverkar vilka strategier som är möjliga eller kanske önskvärda. Å ena sidan beskriver sig intervjupersonerna som autonoma gentemot exempelvis de socialpolitiska systemen vilket bland annat visar sig i hur sällan de refererar till socialförsäkringen. Å andra sidan försörjer de sig under villkor med vaga gränser mellan arbete och fritid och långa arbetsdagar. Med undantag för två intervjupersoner beskriver alla att de jobbar många timmar i veckan. Så här säger Doris i en diskussion om hur hon skulle vilja ha det med arbetsbelastningen:

Jag gillar ju att jobba mycket. Det är bara det att jag skulle kunna tänka mig att komma hem nån gång...fast det är ju jag själv som sätter dom gränserna. Det är jag själv som har nåt mer att göra här och känner att jag måste va kvar en stund till eller att... ja, jag kan ju också bara lämna och gå, men jag är inte en sån människa.

När den ekonomiska ersättningen inte motsvarar en löneanställning får egenföretagaren arbeta fler timmar (Linder 1992; Malchow-Möller et al. 2010). Egenföretagarnas rätt till vila erkänns inte lika självklart som för löneanställda, vilket visar på sambandet mellan ekonomiska faktorer och erkännande (se McNay 2008). Ska egenföretagares rätt till vila erkännas krävs det att de har en ekonomi som möjliggör en fyrtiotimmars arbetsdag. De upplever inte att de har, som för löneanställda, en rättighet till vila utifrån att människor har samma behov. Elsa berättar att hon fick varsla en anställd på 25 procent och säger att: ”Det innebär ju också att man får jobba mer då. Du måste ju fortfarande hålla samma standard.” I en diskussion om hur privatlivet påverkas av egenföretagande säger hon så här: ”Hade man bara haft det som ett yrke och inte intresse eller hobby hade det aldrig funkat, för det är ingen som orkar jobba så mycket.” Intervjuerna hjälper oss att förstå hur intervjupersonerna upplever ett tydligt samband

mellan ekonomisk prestation och möjligheten till vila. Bea svarar så här på en fråga om hur hon skulle hantera arbetsbrist: ”Jag vet inte. Det vet jag inte. Alltså jag hoppas att jag har tillräckligt med kunder så att jag kan gå runt.” Långa arbetsdagar och brist på vila är inte bara ett problem i sig, utan minskar också tiden att navigera inom de offentliga och privata socialförsäkringssystemen vilket blir ett problem. I gruppintervjun säger en av deltagarna på en fråga om skillnader mellan löneanställda och egenföretagare gällande hur välfärdssystemen fungerar att: ”Det är så mycket mer upp till dig själv att fixa det. Det är ingen som fixar det åt dig.”

Alla intervjupersonerna är dock i grunden positiva till egenföretagande, under förutsättning att de har en dräglig försörjningssituation. Resultatet i studien är inte i samklang med det rådande kunskapsläget. Ofta beskrivs hur personer blir egenföretagare på grund av bristen på löneanställningar (ex Leoni & Falk 2010; Huges 2003; Tervo 2008). De refererade studierna belyser att egenföretagande måste förstås främst utifrån förändringar på arbetsmarknaden och inte individuella preferenser. En tolkning är att förändringarna inte bara tvingar människor till olika val utan också påverkar vad de ser som önskvärt och icke önskvärt (se exempelvis Rose 1999; Dean 2008). Intervjupersonernas positiva inställning till egenföretagande bör nog delvis förstås utifrån att samhället hyllar entreprenörskap och företagande. De intervjuades positiva inställningar kan också förstås utifrån att arbetet eller arbetssituationen i sig känns meningsfullt. Honneth (1982) gör en distinktion mellan att å ena sidan får positionen på arbetsmarknaden betydelse för individens position i samhället men å andra sidan kan arbetet i sig kännas som meningsfullt. Att egenföretagare ses som kompetenta aktörer med goda och värdefulla förmågor, men också friheten att vara sin egen chef, kan uppfattas kompensera för en otrygg försörjningssituation. En av kvinnorna i gruppintervjun säger i en diskussion att hon inte kan fungera som anställd. Som skäl anger hon lite skämtsamt att ”min man brukar säga att jag har ett problem med auktoriteter.” Hon vill inte bli styrd av andra. Även egenföretagarna i gruppintervjun lyfter upp möjligheten till frihet. Upplevelsen av att vara erkänd på arbetsmarknaden som en kompetens aktör kompenserar för att deras behov av välfärd i lägre grad erkänns genom sämre möjligheter till ersättning från socialförsäkringen.

Sverige och de andra nordiska välfärdsstaterna kännetecknas av de-kommodifiering av medborgarna genom att välfärdssystemen skyddar dem och gör dem till mer än en vara på arbetsmarknaden (Esping-Andersen 1990). De allra flesta medborgare som inte kan hävda sig på arbetsmarknaden får en viss försörjning garanterad, men egenföretagare erkänns i lägre grad av socialförsäkringssystemet än löneanställda. Även om egenföretagare erkänns en rätt till många av välfärdsstatens tjänster, exempelvis billig sjukvård och fri skola till sina barn, krävs det för flera av intervjupersonerna att de jobbar betydligt mycket mer än 40 timmar i veckan för att få en dräglig försörjning. Men trots detta är intervjupersonerna villiga att offra en del av tryggheten för sin autonomi. Tidigare studier visar också att egenföretagande har positiva effekter på hur nöjda kvinnor är med livet (Verhaul, Van Stel & Thurik 2006; Binder & Coad 2013). Detta kan förstås, både utifrån studiens resultat och utifrån den tidigare forskningen, genom egenföretagarnas upplevelse av autonomi. Samtidigt gör auto-

nomin att de behöver utveckla egna strategier för att hantera försörjningsriskerna då socialförsäkringen inte lika självklart tar ansvar för egenföretagare.

Försörjningsrisker och socialförsäkringssystemen

En försörjningsrisk är sjukdomar, eller mer precist, sjukdomar som påverkar försörjningsförmågan. Intervjupersonerna har främst beredskap för en kortare tids sjukdom. Helen säger på en fråga om hur hon skulle hantera om hon blir sjuk: ”Jag är inte mycket sjuk.” Intervjupersonerna använder generellt sjukförsäkringen mycket sparsamt. Gunvor har dock råkat värre ut än de andra intervjupersonerna. Hon har en latent sjukdom och ville teckna en privat sjukförsäkring när hon startade företaget. Sjukdomen påverkade inte hennes arbetsförmåga när hon blev egenföretagare. De försäkringsbolag som hon var i kontakt med nekade henne dock försäkring på grund av sjukdomen, vilket hon inte var förberedd på. I en diskussion säger hon: ”Och det visste jag ju inte när jag började för då hade jag nog inte vågat [bli egenföretagare, R.U.] Eller jag kan inte säga att jag inte hade vågat, för det vet jag inte, för jag trodde inte jag var sjuk.” Även om marknadssystemen erbjöd viss försörjning blir det tydligt att försörjningen inte blev en rättighet i Honnets (2003) bemärkelse. En av kvinnorna i gruppintervjun beskriver samma problem att få en livförsäkring efter att hon har haft en livshotande sjukdom. Erkännandet blir aldrig en rättighet på en privat marknad som den kan bli genom socialförsäkringslagstiftningen.

Då Gunvor har en anställd, som är väsentlig för verksamheten, men som inte ensam genererar några inkomster, har hon inte kunnat prioritera egna inkomster. Hon har inte heller kunnat sjukskriva sig helt under några längre perioder då det innebär att alla inkomster uteblir samtidigt som hyra, den anställdes lön och andra kostnader kvarstår. När Gunvor sjukskriver sig kortare perioder får hon mycket låg ersättning då hon har haft svårt att plocka ut en rimlig lön. Detsamma gäller även för Doris som säger på en fråga om hur hon skulle hantera arbetsbrist: ”Ja, då hade jag ju inte tagit ut så mycket [lön, R.U.] Det hade inte funkat. Så pass dåligt har det gått nu så det går inte.” Även på gruppintervjun diskuterades det hur första strategin är att minska lönen när det går dåligt på grund av risker som sjukdom eller arbetsbrist. Detta är här ett exempel på en utveckling som de allra flesta intervjupersoner riskerar att hamna i. När lönsamheten går ner på grund av att arbetsförmågan minskar kompenserar intervjupersonerna det med att ta ut mindre i lön. Samtidigt påverkar det den sjukpenningsgrundande inkomsten negativt. I gruppintervjun betonades det dock att intervjupersonerna ofta hade någon arbetsförmåga kvar. Två av kvinnorna beskriver att de har datorn med sig i sjuksängen.

Ålderdom är en försörjningsrisk i bemärkelsen att den tar ner arbetsförmågan. Det är tydligt att intervjupersonerna har funderat runt sin pension. Det är bara en intervjuperson som inte har pensionssparande utöver den grundläggande statliga. Elsa säger på en fråga i en diskussion om hon har pensionsförsäkring: ”Det är inte någon extra pensionsförsäkring men däremot det som de anställda har, det har jag också. Men bättre än så är det inte. Och sen har jag då den privata som jag alltid har haft.” Ett exempel på hur pensionssparandet prioriteras jämfört med att skydda sig från

andra försörjningsrisker uttalas av Cecilia som säger så här om den statliga pensionen: ”Det blir inte så mycket för jag har inte någon jätteinkomst.” Cecilia prioriterar, trots låg inkomst, pensionssparande på 500 kr per månad (som vid intervjutillfället är en avdragsgill summa). En tolkning är att det är ganska naturligt för många svenskar att ha privata pensionsförsäkringar² och att detta inte är något specifikt för egenföretagare. På gruppintervjun var det många flera som hade sitt arbete också delvis som intresse. Flera av dem såg inte pension som något eftersträfvansvärt. En av intervjupersonerna säger i en diskussion: ”Jag är en sådan som inte kommer pensionera mig”. Egenföretagande kan också ses som ett sätt att förhålla sig friare till när och om man väljer att pensionera sig.

När den svenska välfärdsstaten fann sina former var arbetsbrist en av de mest centrala riskerna (Junestav 2004; Olsson 1993). Manliga arbetare skulle skyddas mot strukturella risker som konjunktur och strukturomvandlingar på arbetsmarknaden. Av intervjupersonerna är Cecilia hårdast drabbad av arbetsbrist. Hon kommenterar det så här på en direkt fråga: ”Jag vet inte hur jag ska hantera den. Jag jobbar hemma med hemsysslor.” Under perioder med små inkomster försörjs hon av sin man.

För flera av egenföretagarna är arbetsbrist en realitet under vissa perioder. Trots det får ingen av intervjupersonerna arbetslöshetsersättning. Alla berörda hanterar det genom att minska sin lön. För att få ersättning behöver de berörda kvinnorna dels vara medlemmar i en arbetslöshetsförsäkring och dels lägga ner sitt företag. När det gäller medlemskapet berättar Cecilia att hon börjar närma sig pensionsåldern ”...och att jag lägger pengarna för arbetslöshetsförsäkringen på annonsering istället.” För en egenföretagare finns mindre ekonomiskt utrymme att skydda sig mot risker ju sämre företaget går. Men även för de företagare som är medlemmar i en arbetslöshetskassa är försäkringens konstruktion, som försvårar deltidsarbetslöshetsstöd och som kräver att företaget avregistreras, för rigid för att passa deras behov. De kan sägas kommodifieras (se Esping-Andersen 1990; Polanyi 2012) genom att deras situation blir beroende av att de har arbete och att de på det sättet varugörs i högre grad än lönearbetare. Lagarna runt arbetslöshetsförsäkringen erkänner inte egenföretagare utifrån deras specifika situation. De får inte sina mest grundläggande behov, såsom försörjning, erkända. Lagarna är mer rigida och byråkratin mer genomgripande för den egenföretagare som har behov av ersättning vid arbetsbrist.

De strategier som beskrivs av intervjupersonerna gör dem sårbara för försörjningsrisker. De riskerar att företaget inte genererar någon vinst, vilket påverkar deras uttag av lön eller pension negativt. Det påverkar i sin tur ersättningarna under lång tid både i den offentliga socialförsäkringen och i de marknadssystem som erbjuds egenföretagare. Det finns en uppenbar risk att socialförsäkringen fungerar som sämst med låga ersättningsnivåer, exempelvis vid sjukdom och arbetsbrist, när de behöver den som mest. Detta gör att de med lägst inkomster hänvisas till sitt privata nätverk, och därmed påverkar ojämnlighet inom positionen egenföretagare vilka strategier som är

2 Enligt SCB (2014) är det ungefär en fjärdedel av befolkningen mellan 19 år och pensionsåldern som har privat pensionsförsäkring. Utifrån intervjupersonernas ålder är det ungefär 40 procent.

möjliga. Utifrån resultatet kan intervjupersonernas känsla av autonomi ifrågasättas, speciellt för dem som har låga inkomster. Utifrån tillgången till välfärd blir positionen som egenföretagare på arbetsmarknaden mindre självständigt i förhållande till nätverket än för lönearbetare.

Egenföretagande och ojämnlighet

Beskrivningen jag nu har gjort visar tydligt att intervjupersonerna har svårt att hantera försörjningsrisker. Det finns i skiftande grad undantag. Anna beskriver i en diskussion att hon, förutom pensionssparande, har ett gott skydd mot olika risker: "Så jag har sjukförsäkring. Där är premiebefrielse. Jag har tjänstegruppliv, olycksfall och sjukvård och jag har även en vårdförsäkring där." Ett annat undantag är en av kvinnorna i gruppintervjun, som har goda inkomster, som i en diskussion säger att trygghet kräver resurser: "Nu kände jag att jag satsar lite pengar på att få hjälp med detta [att försäkra sig mot risker, R.U.] men har man inte det och ska sätta sig in i allt detta själv så är det ju en djungel och det är lätt att bli lurad". Samtidigt, som exemplet ovan med svårigheterna att få en försäkring om man har varit allvarligt sjuk visar, blir rätten till ersättning villkorad när försäkringarna tecknas. Detta gör dem inte till rättigheter i Honneths (2003) mening i bemärkelsen rättigheter som individen kan kräva.

För de flesta är den främsta strategin gentemot försörjningsrisker att bara ta ut lön så att man precis kan överleva. Om det inte fungerar används det privata nätverket, främst partners, som skydd mot riskerna. Doris beskriver sin partners lön i en diskussion som: "Det är det som är tryggheten." Även föräldrar är viktiga för de flesta intervjupersonerna. Bea beskriver att de inte skulle klara sig så länge på sin partners lön. Istället menar hon att: "Då får man låna av mor och far i så fall." Gunvor har på grund av sin sjukdom tvingats låna stora summor från sina pensionerade föräldrar. Hon har använt hela föräldrarnas sparkapital och känner sig nu väldigt stressad av skuld känslor gentemot föräldrarna och över att hon inte längre har dem som buffert. Så här berättar Gunvor om hur hon har hanterat bristen på inkomster som sjukdomen har resulterat i:

Jag har fått låna av mina föräldrar. Så de har inga pengar kvar. [...] Och sen så... ja, min man levde vi ju också på men han har ju inte sån där...han har ingen sån lön. Utan han har väl lite normal lön. Så det har ju inte funkat att bara leva på honom.

Citatet visar hur Gunvor blir beroende av föräldrarna när hennes partner inte kan försörja dem båda, men att också föräldrarnas resurser har sinat. Hennes tillgång till ekonomiskt stöd, här bestämd utifrån hennes partners och föräldrars ekonomiska resurser, påverkar vilka strategier som är möjliga för Gunvor. Erkännandet finns inte bara i välfärdsstatens system utan också i interaktionen mellan individer. Den som lånar eller försörjs av andra hamnar i ett utsatt läge på grund av den asymmetriska relationen (Petersen & Willig 2004). Intervjuerna visar att interaktionen med närstående

påverkas av ett beroende som, åtminstone delvis, kan spåras till socialförsäkringarnas svårigheter att erkänna egenföretagare.

De intervjupersoner som erbjuder högkvalificerad service och därigenom har högre status på arbetsmarknaden har dock inte nödvändigtvis en särskilt annorlunda situation jämfört med om de vore löneanställda. Hade de varit löneanställda hade arbetsgivaren förväntat sig att de arbetade mycket. Anna, som i en diskussion beskriver att hon jobbar 50–60 timmar i veckan, säger: ”Jag har alltid jobbat mycket, även när jag var anställd fram till 20XX [anonymisering, R.U.] Jag har alltid varit anställd innan dess och jag jobbade ungefär lika mycket som anställd.” Men höga inkomster påverkar beroendet. För dessa intervjupersoner handlar det om att sälja en tjänst som det finns en tydlig vilja att betala för (se Linder 1992; Malchow-Möller et al. 2010). De äger de lönsamma produktionsmedlen, och inkomsterna kommer egenföretagaren till godo utan att passera en arbetsgivares fickor. Utifrån erkännandebegreppet (Fraser & Honneth 2003; Honneth 2003) behöver de inte omfördelning för att erkännas i samhället. Detta är personer med hög status och ofta en god ekonomi, vars behov erkänns på andra arenor i samhället. Även egenföretagare som inte tillhör denna kategori har, i jämförelse med de fattigaste i samhället, en förhållandevis god situation. Där de kan ses som ett exempel på en kategori på arbetsmarknaden som har blivit erkända som mycket betydelsefulla för samhället och som politiska partier tävlar om att lovorda. Egenföretagare blir urtypen för en handlingskraftig och riskvillig person (Bill 2006; Hjort & Steyaert 2004).

I gruppintervjun ställdes också direkta frågor om behovet av ett socialförsäkrings-system och det framgick tydligt att det fanns mycket kritik mot dess legitimitet. En kvinna med höga inkomster säger: ”Om det fungerade för företag skulle det vara bra men det gör det ju inte”. Det är dock tydligt att flera av intervjupersonerna från de individuella intervjuerna befinner sig i en ganska sårbar situation genom att de har svårt att hitta strategier som på längre sikt kan erbjuda skydd mot försörjningsrisker. Deras skilda förutsättningar tydliggörs i *tabell 1* genom skillnader i utbildning, bransch, företagstyp och beskattade inkomster.

Tabell 1

Intervjupersonernas position på arbetsmarknaden.

	Anställda eller företagspartner	Bransch	Företagstyp	Utbildningsnivå	Beskattad inkomst i förhållande till medianlön*
Anna	0	Hög kvalificerad service	AB	Universitet	Hög
Bea	0	Service	Enskild firma	Gymnasiet	Låg
Cecilia	0	Service	Enskild firma	Gymnasiet	Mycket låg
Doris	2	Butik	AB	Gymnasiet	Mycket låg
Elsa	3	Butik	AB	Gymnasiet	Medel
Felicia	1	Hög kvalificerad service	AB	Universitet	Hög
Gunvor	1	Hög kvalificerad service	AB	Universitet	Låg
Helen	4	Service	AB	Gymnasiet	Medel

* Medianlön för Sverige (över 20 år) är år 2011 238 800 Skr (SCB 2015).

Tabellen tydliggör skillnader mellan intervjupersonerna som blir synliga i utbildningsnivå samt inkomst, och som också relaterar till de tjänster de erbjuder och deras status i samhället. De två egenföretagare som inte har något aktiebolag har också jämförelsevis låg utbildning och låg lön. Aktiebolagsformen där företaget blir juridisk person kan sägas vara mer förmånlig i bemärkelsen att privatekonomin är mer skyddad och egenföretagaren har ett anställningsavtal, även om det kräver ett eget aktiekapital. På detta sätt blir företagstypen en resurs som kan skapa trygghet men som är ojämnt fördelad bland egenföretagare.

När det gäller ojämnlighet är det tydligt att både utbildningsnivån och yrkets status påverkar inkomsterna och möjligheten att hitta strategier för att hantera försörjningsrisker. Det är tänkbart att obeskattade inkomster i några fall kan kompensera men det finns inga sådana uppgifter i intervjuerna. Strategierna bygger delvis på privata marknadslösningar, men också på resurser som finns i den närmsta familjen. Dekommodifierings begreppet (se Esping-Andersen 1990; Polanyi 2012) blir främst viktigt för att förstå positionen på arbetsmarknaden för dem som saknar egna ekonomiska resurser eller en familj med resurserna.

Slutdiskussion

Erkännandeteorin har använts som en kritisk teori med möjligheten till att nyansera bilden av egenföretagande som något per definition positivt, och ifrågasätta att egenföretagare per definition har en stark position på arbetsmarknaden och kan klara sig själva. Det är svårt att säga något generellt om egenföretagare utifrån beskrivningar från tolv intervjupersoner. Resultaten stämmer dock på många punkter med tidigare forskning och min upplevelse är att teorin har varit användbar i den reflektiva dialogen, som förts med materialet (jfr Alvesson & Kärreman, 2007). Det är tänkbart att urvalet av intervjupersoner genom ALMI och nätverket för kvinnor som är egenföretagare har påverkat resultatet i bemärkelsen att intervjupersonerna är så positiva till företagande. Å andra sidan finns inga skillnader mellan de intervjupersonerna och de som har rekryterats genom snöbollsurval. Till syvende och sist har urvalet rimligen påverkat resultatet men det är svårt att exakt veta hur.

Är då glaset halvfullt eller halvtomt för egenföretagande kvinnorna (se Lister 2009)? Ser vi glaset som halvtomt framträder en bild av egenföretagare som någon som själv får finna försörjningsstrategier utifrån sina resurser som utbildning, socialt nätverk och företagets möjligheter. Det som begränsar intervjupersonernas möjligheter att ta ut en dräglig lön och få rimliga arbetsförhållanden handlar inte om personliga karaktärsbrister eller mindre lyckade val i högre grad än för löneanställda. Istället är det socialförsäkringens konstruktion och arbetsmarknadens karaktär, som de beskrivs av intervjupersonerna, där krav på flexibilitet ofta går före rätten till en dräglig försörjningssituation för egenföretagare. Detta blir speciellt uttalat för kvinnor som oftare är solo-företagare, oftare har enskild firma och oftare upplever större svårigheter än män att få tillgång till kapital för investeringar (se Tillväxtverket 2012). Samtidigt måste det betonas att erkänd inte är något som man entydigt är eller inte är. De intervjuade kvinnorna erkänns till viss del, vilket beskrivs i resultatet, genom att de får del av sjukförsäkringssystemet i viss grad men också genom tillgång till exempelvis gratis skola till barnen och vård till låg kostnad. Samtidigt erkänns deras behov av trygghet i lägre grad än löneanställda.

När karaktären på arbetsmarknaden och försörjningsriskerna förändras är det av stor vikt att socialförsäkringssystemen anpassas till arbetsmarknaden och i högre grad erkänner egenföretagares behov av trygghet och en dräglig försörjningssituation som en rättighet. Detta gäller speciellt för de egenföretagare som verkar inom branscher med låga löner och svåra försörjningssituationer (Kreide 2003) Det är också av vikt för systemens legitimitet.

Ser vi glaset som halvfullt tonar en annan bild upp. Egenföretagare har större möjlighet att påverka sin försörjningssituation och vilken välfärd de vill ha i jämförelse med löneanställda. Alla intervjupersoner har också till syvende och sist möjligheten att avregistrera sitt företag och söka löneanställning. På det sättet erkänns de i hög grad som kompetenta medborgare och de upplever sig ofta som erkända på arbetsmarknaden. Intervjupersonerna beskriver också att de vill vara egenföretagare och att de trivs med företagandet. För även om försörjningen är mer kantad av risker än för löneanställda så finns också betydligt större möjligheten att vara autonoma och fria

men också att själv få hela vinsten av sitt slit. Upplevelsen av att vara sin egen chef är mycket betydelsefullt och gör att de upplever sig erkända genom arbetsmarknaden.

Båda bilderna är i någon mån rimliga och behövs för att förstå vilka strategier intervjupersonerna utvecklar för att minimera försörjningsriskerna. Det är tydligt, om än utifrån enbart tolv intervjupersoner, att de kvinnor som har en svag position på arbetsmarknaden och vill eller tvingas att jobba i en bransch med låga vinstmarginaler bör tänka två gånger innan de lyssnar till statens locktoner om att bli egenföretagare. Positionen på arbetsmarknaden bör inte förstås enbart som en gemensam klassposition utan ojämnlighet i tillgången till resurser som ekonomi, utbildning och nätverks skilljer sig åt inom kategorin. Samtidigt är de allra flesta intervjupersoner positiva till egenföretagandet och då speciellt till autonomi som positionen ger på arbetsmarknaden. Resultatet löser delvis upp skillnaderna mellan företagare som motiveras av brist på alternativ (necessity entrepreneurs) och de som ser möjligheterna (opportunity entrepreneurs) (Block & Wagner 2010; Binder & Coad 2013; Block & Sandner 2009). Kategorierna blir begripliga utifrån en kvantitativ logik och som dikotoma variabler. Resultatet visar dock att positionen på arbetsmarknaden ger otrygghet och autonomi men också erkännande och dess motsats samtidigt och för samma personer. Positionen kan uppkomma genom brist på alternativ och möjligheter till frihet parallellt men också skapa en upplevelse av erkännande och bristen på erkännande av rättigheter på en gång. Ytterligare ett exempel på komplexiteten är att intervjupersonerna å ena sidan beskriver sig som autonoma och fria att kontrollera sin vardag, fria från exempelvis chefer. Å andra sidan beskriver flera intervjupersonerna hur beroende de blir av sitt nätverk för att kunna hantera olika sociala risker.

Utifrån ett bredare perspektiv handlar inte denna artikel enbart om egenföretagande kvinnor. Avgränsningen mellan egenföretagande och löneanställda inom socialförsäkringen kan utifrån Fraser (2011:26) förstås som ett betydelsefullt politiskt beslut som avskiljer dem från varandra. Fraser menar att majoriteten bör erkänna minoritetens problem och agera för att hitta politiska lösningar. Rätten till erkännande handlar inte om särintressen, även om de ofta drivs av dem (Cooke 2009). Istället menar Cooke (2009:92) att erkännande ska förstås ”as an invitation: the individuals and groups who seek recognition that the value in question is valuable for everyone invite us to see the world in a new way.” Rätten att bli erkänd av socialförsäkringssystemen, även för särintressen som egenföretagare, handlar i längden om den universella välfärdsstatens legitimitet.

Referenser

- Adorno, T.W. (1986) *Minima moralia*. Arkiv förlag: Lund.
- Alvesson, M. & D. Kärreman (2007) "Constructing mystery: Empirical matters in theory development", *Academy of management review* 2 (4).
- Alvesson, M. & K. Sköldbberg (2009) *Reflexive methodology: New vistas for qualitative research*. London: Sage.
- Barbier, P. (2009) "Flexible employment and inequality in europe", *European sociological review* 25 (6).
- Berggren, H. & L. Trägårdh (2009) *Är svensken en människa?* Stockholm: Norstedts.
- Bill, F. (2006) *The apocalypse of entrepreneurship*. Växjö University Press.
- Binder, M. & A. Coad (2013) "Life satisfaction and self-employment: a matching approach", *Small business economics* 40 (4).
- Block, J. & P. Sandner (2009) "Necessity and opportunity entrepreneurs and their duration in self-employment: Evidence from German micro data", *Journal of industry, competition and trade* 9 (2).
- Block, J.H. & M. Wagner (2010) "Necessity and opportunity entrepreneurs in Germany: Characteristics and earnings differentials", *Schmalenbach business review* 62.
- Bonoli, G. (2007) "Time matters: Postindustrialization, new social risks, and welfare state adaptation in advanced industrial democracies", *Comparative political studies* 40.
- Bottomore, T. (1983) *A dictionary of marxist thought*. Oxford: Blackwell.
- Bögenhold, D. & U. Fachinger (2007) *Renaissance of entrepreneurship*, ZeS-arbetspapper 2007:2. Bremen University.
- Casey, B.H. (2004) "The OECD jobs strategy and the european employment strategy: Two views of the labour market and the welfare state", *European journal of industrial relations* 4 (10).
- Cooke, M. (2009) "Beyond dignity and difference: Revisiting the politics of recognition", *European journal of political theory* 8 (1).
- Dean, M. (2008) *Governmentality: Power and rule in modern society* (andra utgåvan). London: Sage.
- Ekinsmyth, C. (1999) "Professional workers in a risk society", *Transactions of the institute of british geographers* 24 (3).
- Enokson, U. (2006) *Tiden i senmodernt vardagsliv*. Växjö universitet rapportserie i socialt arbete 2006:3. Växjö universitet.
- Esping-Andersen, G. (1990) *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity press.
- Falter, J.-M. (2005) "The changing structure of male self-employment in Switzerland", *International journal of manpower* 26 (3).
- Fareld, V. (2008) *Att vara utom sig inom sig: Charles Taylor, erkännandet och Hegels aktualitet*. Logos. Nr 9. Pathos. Munkedal: Glänta produktion.
- Fraser, N. (2011) *Rättvisans mått*. Stockholm: Atlas.

- Fraser, N. & A. Honneth (2003) *Redistribution or recognition?: A political-philosophical exchange*. London: Verso.
- Furåker B, K. Håkansson & J. Ch. Karlsson (2007) *Flexibility and stability in working life*. New York: Palgrave.
- Försäkringskassan (2015) https://www.forsakringskassan.se/wps/portal/privatpers/sjuk/har_enskild_firma/om_du_blor_sjuk (2015 10 26).
- Harsløf, I. & R. Ulmestig (2013) *Changing social risks and social policy responses in the Nordic welfare states*. New York: Palgrave Macmillan.
- Heidegren, C-G. (2009) *Erkännande*. Malmö: Liber.
- Hjort, D. & C. Steyaert (2004) *Narrative and discursive approaches in entrepreneurship: A second movements in entrepreneurship book*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Honneth, A. (1982) "Work and instrumental action", *New German critique* 26.
- Honneth, A. (2003) *Erkännande: Praktisk-filosofiska studier*. Göteborg: Daidalos.
- Honneth, A. (2004) "Recognition and justice: Outline of a plural theory of justice", *Acta sociologica* 47 (4).
- Huges, K. (2003) "Pushed or pulled?: Womens entry into self-employment and small business ownership", *Gender, work and organizations* 10 (4).
- Junestav, M. (2004) *Arbetslinjer i svensk socialpolitisk debatt och lagstiftning 1930-2001*. Stockholm: Elanders Gotab.
- Juul, S. (2009) "Recognition and judgement in social work", *European journal of social work* 12 (4).
- Kongshøj Madsen, P. (2006) *Flexicurity: A new perspective on labour market and welfare states in Europe*, Carma research paper. Aalborg university.
- Kreide, R. (2003) "Self-Employment of women and welfare-state policies", *International review of sociology* 13 (1).
- Kvale, S. (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvist, J., J. Fritzell, B. Hvinden & O. Kangas (2012) *Changing social equality: The Nordic welfare model in the 21th century*. Bristol: Policy press.
- Lantz, A. (2007) *Intervjumetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Leoni, T. & M. Falk (2010) "Gender and field of study as determinants of self-employment", *Small business economics* 34 (2).
- Linder, M. (1992) *Farewell to the self-employed: deconstructing a socioeconomic and legal solipsism*. New York: Greenwood Press.
- Lister, R. (2009) "A Nordic nirvana?: Gender, citizenship, and social justice in the Nordic welfare states social politics", *International studies in gender, state and society* 16 (2).
- MacNay, L. (2008) "The trouble with recognition: Subjectivity, suffering and agency", *Sociological theory* 26 (3).
- Malchow-Möller, N., J.R. Markusen & J.R. Skaksen (2010) "Labour market institutions, learning and self-employment", *Small business economy* 35 (1).
- Mandel, H. & M. Shalev (2009) "How the welfare state shapes the gender pay gap: A theoretical and comparative analysis", *Social forces* 87 (4).

- Montes-Rojas, G. (2010) "Confronting neoclassical myths about self-employment in Latin America", *Review of radical political economics* 42 (1).
- Muehlberger, U. & S. Pasqua (2009) "Workers on the border between employment and self-employment", *Review on social economy* 67 (2).
- Olsson, S. (1993) *Social policy and welfare state in Sweden*. Lund: Arkiv.
- Orhan, M., & D. Scott (2001) "Why women enter into entrepreneurship: an explanatory model", *Women in management review* 16 (5).
- Orloff, A.S. (1993) "Gender and social rights of citizenship: The comparative analysis of gender relations and the welfare States", *American sociological review* 58 (3).
- Petersen, A. & R. Willig (2004) "Work and recognition: Reviewing new forms of pathological developments", *Acta sociologica* 47 (4).
- Poulantzas, N (1974) *Politisk makt och sociala klasser*. Mölndal: Partisanförlaget.
- Polanyi, K. (2012) *Den stora omdaning*. Lund: Arkiv.
- Regeringen (2015) *Regeringsförklaringen 2015*, <http://www.regeringen.se/tal/2015/09/regeringsforklarings-den-15-september-2015/> (2015 10 26).
- Rose, N. (1999) *Governing the soul: Shaping the private self*. London: Free association books.
- Rothstein, B. (2010) *Vad bör staten göra?: om välfärdsstatens moraliska och politiska logik*. Stockholm: SNS Förlag.
- Sainsbury, D. (2000) "Välfärdsutvecklingen för kvinnor och män på 1990-talet", SOU 2000:40 *Välfärd och försörjning*. Antologi från Kommittén välfärdsbokslut. Stockholm: Socialdepartementet.
- SCB (2014) Privat pensionssparande 2012, http://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Hushallens-ekonomi/Inkomster-och-inkomstfordelning/Inkomster-och-skatter/Aktuell-pong/302201/Skatter/Riket/303801/ (2014 07 30).
- SCB (2015) Inkomststatistik. http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__HE__HE0110__HE0110A/SamForvInk1/table/tableViewLayout1/?rxid=14de7a16-22eb-4809-ad31-2c114ebdf17 (2015 06 01).
- Schmid, G. & B. Gazier (2002) *The dynamics of full employment*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Seglow, J. (2009) "Rights, contribution, achievement and the world: Some thoughts on Honneths cognitive ideal", *European Journal of Political Theory* 61 (8).
- Smith, N.H. (2009) "Work and the struggle for recognition", *European journal of political theory* 46 (8).
- SMÅA (2015) <http://www.smakassa.se/ersattning/dagpenning-den-ersattning-du-far-per-dag/> (2015 10 26).
- Targoutzidis, A. & P. Karakoltsidis (2009) "The effect of new trends of the working environment on workplace risk and its modelling", *Ege academic review* 9 (3).
- Taylor, C. (1994) "Erkännandets politik," i *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*. Göteborg: Daidalos.
- Taylor-Gooby, P. (2004) *New Risks, new welfare: The transformation of the European welfare state*. Oxford: Oxford university press.

- Tervo, H. (2008) "Self-employment transitions and alternation in Finnish rural and urban labour markets", *Papers in regional science* 87 (1).
- Tillväxtverket (2012) *Kvinnors och mäns företagande 2012: Företagens villkor och verklighet*. Stockholm: Tillväxtverkets publikationsservice.
- Ulmestig, R. (2013) "Fighting risks with risks: Self-employment and social protection in the Nordic welfare states" i I. Harsløf & R. Ulmestig (red.) *Changing social risks and social policy responses in the Nordic welfare states*. New York: Palgrave Macmillan.
- Vetenskapsrådet (2005) *Vad är god forskningssed?* http://www.vr.se/download/18.6b2f98a910b3e260ae28000334/god_forskningssed_3.pdf Stockholm: Vetenskapsrådets rapportserie.
- Verheul, I., A.V. Stel & R. Thurik (2006) "Explaining female and male entrepreneurship at the country level", *Entrepreneurship and regional development* 18 (2).
- Wahlbeck, Ö. (2007) "Work in the kebab economy: A study of the ethnic economy of Turkish immigrants in Finland", *Ethnicities* 7 (4).
- Williams, D. (2000) "Consequences of self-employment for women and men in the United states", *Labour economics* 7 (5).
- Willig, R. (2009) "Self-realization options: Contemporary marching order in the pursuit of recognition", *Acta sociologica* 7 (5).

Acknowledgement

Ett stort tack till Regionförbundet i det län där empirin samlades in, för beviljade medel från en utlysning om anslag till forskning om kvinnligt företagande.

Kontaktuppgifter till författare

Rickard Ulmestig

Institutionen för socialt arbete, Linnéuniversitet, 351 95 Växjö

Tel: 0762-01 58 86

E-post: rickard.ulmestig@lnu.se

Författarpresentation

Rickard Ulmestig är lektor i socialt arbete vid Linnéuniversitetet. Hans forskningsintressen är forskning om socialbidrag, arbetsmarknadspolitik samt bredare förändringar av den svenska välfärdsstaten i internationell komparation.

**NSA
2016**

The 28th Nordic Sociological Association Conference

**11-13 August, 2016
Helsinki, Finland**

**Knowledge-Making
Practices and
Sociology's Global
Challenge**

Keynote speakers

Professor Emerita Raewyn Connell
University of Sydney, Australia

Professor Giampietro Gobo
Università degli Studi di Milano, Italy

Professor Gurminder K. Bhambra
University of Warwick, UK

Plenary sessions

- I. North-South in the Nordic region
- II. Sociology and Economics: Can there be a dialogue?
- III. New iron curtains: Post 2013 Europe
- IV. Publishing in national languages. To whom and why?

nsa-2016@helsinki.fi

nsa2016.org

Hjælp til selvcensur

Et selvhjælpskulturelt perspektiv på den tause organisation

Self-help and self-censorship: A self-help cultural perspective on organizational silence

This paper seeks to explain silence in the workplace through an analytical perspective derived from Judith Butlers work on censorship, and in this way suggest an alternative to explanations in the existing literature on employee silence, which are often tied to the actions and motivations of the individual subject. It is thus argued that self-help books can be seen as indicative of a pervasive culture of self-improvement, which among other things promotes the absence of criticism in the workplace. The empirical point of departure for this argument is the two best-selling self-help books *The secret* by Rhonda Byrne and *The 7 habits of highly effective people* by Stephen Covey. Theoretically, the paper applies Butlers notion of "implicit censorship" where censorship is understood as productive in the sense of being constitutive of language. Hence, in the analysis it is shown how discursive regimes in self-help literature tend to be constructed in such a way, that explicit criticism cannot emerge as a meaningful activity, and is thus implicitly censored.

Keywords: Judith Butler, employee silence, foreclosure, implicit censorship, self-help

Silence itself – the things one declines to say, or is forbidden to name, the discretion that is required between different speakers – is less the absolute limit of discourse, the other side from which it is separated by a strict boundary, than an element that functions alongside the things said, with them and in relation to them within over-all strategies (Foucault 1978:27).

NÅR DE KRITISKE RØSTER på en arbejdsplads forstummer, taler man i forskningen om tavshed i organisationen. Men hvordan kommer denne tavshed i stand? Dårlig ledelse, frygt for sanktioner, ligestilling og kynisme er i den forbindelse hyppigt anvendte forklaringsmodeller. I denne artikel foreslås et muligt supplement til disse forklaringsmodeller, der alle er knyttet til enkelte aktørers individuelle handlinger og motivationer, idet artiklen introducerer et bredere analytisk perspektiv, der fokuserer på, hvordan ytringer i bestemte diskursive regimer kan censureres og gøres usigelige allerede inden de ytres. Det foreslås således i artiklen, at selvhjælpslitteraturen kan ses som indikativ for udbredelsen af en særlig kultur, der udgør en mulig medårsag til medarbej-

dertavshed, og i forlængelse heraf potentielt kan inddrages i fremtidig forskning som et supplement til de mere aktørbundne forklaringsmodeller.

Til opbygningen af denne hypotese om selvhjælpskulturen som mulig strukturel medårsag til tavshed på arbejdspladsen, tages teoretisk udgangspunkt i Judith Butlers begreb ”implicit censur”. Begrebet er udviklet i opposition til en klassisk censuropfattelse, hvor censuren udelukkende er restriktiv, imens den hos Butler også har produktive elementer. I artiklens analyse illustreres det således, hvordan selvhjælpslitteraturens diskursive regimer i forskellige varianter er opbygget på en måde, hvor ekstrovert kritik ikke kan opstå som en meningsfuld aktivitet. Artiklens empiriske udgangspunkt er de to selvhjælpsbøger *The secret – hemmeligheden* af Rhonda Byrne og *7 gode vaner* af Stephen Covey.

Indledningsvis redegør artiklen således for den eksisterende forskning i tavshed på arbejdspladsen, og argumenterer i forlængelse heraf for relevansen af at anlægge et bredere funderet selvhjælpskulturelt perspektiv på tavsheden. Derefter præsenteres selvhjælpslitteraturen som genre, herunder dens forhold til moderne arbejdsliv og kritik generelt. Dette følges af en præsentation af de to bøger, der er genstand for analyse i artiklen, samt en begrundelse for udvælgelsen af disse. Herefter præsenteres det teoretiske perspektiv i form af Judith Butlers implicitte censurbegreb. Analysen lægger ud med at beskrive, hvordan en idé om det frie valg synes at danne udgangspunkt for den implicitte censur i begge de to selvhjælpslitterære værker. Derefter ses nærmere på, hvordan den implicitte censur mere specifikt kommer i stand, ligesom censurens mere eksplicite elementer også undersøges. Afslutningsvis diskuteres mulighederne for alternative og mere kritikfordrende læsninger af selvhjælpslitteraturen. Foruden hypotesen om selvhjælpslitteraturen som indikativ for en særlig kultur, der udgør en mulig strukturel forklaring på medarbejdertavshed, udgøres artiklens bidrag således for det første af en tekstnær analyse af selvhjælpslitteraturens forhold til kritik, og for det andet en analytisk operationalisering af Judith Butlers censurbegreb.

Tavshed på arbejdspladsen

Tavshed (*silence*) på arbejdspladsen er et relativt nyt forskningsområde,¹ der dog trækker tråde tilbage til tidligere studier af tale (*voice*) i organisationer, med Hirschmans klassiske *exit-voice-loyalty* studie (Hirschman 1970) som det mest kendte eksempel (Donaghey, Cullinane, Dundon, & Wilkinson 2011:53). I løbet af de sidste 10-15 år er tavshed på arbejdspladsen imidlertid opstået som et selvstændigt forskningsfelt med fokus på at forklare, hvorfor medarbejdere træffer beslutningen om at forholde sig tavse omkring kritisable forhold, samt hvilke emner der mest sandsynligt bliver genstand for en sådan tavshed – her nævnes bl.a. uhensigtsmæssige politikker, moralske bekymringer, chikane/mobning mv. (Chiaburu, Marinova & Van Dyne 2008; Van Dyne, Soon & Botero 2003; Morrison & Milliken 2000; Pinder & Harlos

1 Tavshed generelt, i form af fraværet af kritiske røster i samfundet, er imidlertid et velkendt tema indenfor socialforskningen (Gramsci 1972; Lukes 2005; Tilly 1991).

2001). En stor del af forskningen har således koncentreret sig om medarbejdernes *motiver* for tavsheden,² fx i form af frygt for at blive sat i et negativt lys eller på anden vis udsat for sanktioner (Kish-Gephart et al. 2009; Milliken Morrison & Hewlin 2003). Eksempelvis har Detert og Edmondson vist, hvordan implementeringen af forskellige formelle mekanismer, der har til formål at facilitere medarbejders kritiske ytringer (fx whistleblower-ordninger) ikke nødvendigvis ændrer på medarbejdernes opfattelse af, at det er vanskeligt at ytre sig om kritisable forhold. Det forklares bl.a. med, at medarbejderne typisk orienterer sig efter såkaldte ”sikkerheds-signaler” i deres umiddelbare kontekst (fx ledelsens opførsel) fremfor formelle systemer, når de skal tage en beslutning om at ytre sig eller ej (Detert & Edmondson 2011). Milliken et al. har i forlængelse heraf også fremhævet en resignerende fornemmelse af at ”tale for døve øren”, som en af de hyppigste årsager til, at medarbejdere vælger tavshed frem for tale (Milliken et al. 2003:1462) – en tavshed der, som påpeget i den kritiske organisationsforskning, ofte suppleres med en kynisk attitude (Fleming & Spicer 2003) samt i nogle tilfælde også mere skjulte og indirekte kritikformer (du Plessis 2014).

Forskningen, der beskæftiger sig med tavshed på arbejdspladsen, har dog også mødt en del kritik. Dens hovedsagligt positivistiske tilsnit (Brown & Coupland 2005:1050) og generelle fokus på medarbejdernes motiver for tavshed (Fletcher & Watson 2007), er således blevet kritiseret for at skabe en snæver og rigid forklaringsramme, hvor tavshed på arbejdspladsen ofte kun forstås som en kausalvirkning af medarbejdernes beslutninger. Endvidere bemærker Donaghey et al., at litteraturen på området generelt er præget af ”[...] a pervasive managerialist bias that narrows the kinds of questions it asks and the explanations it offers” (Donaghey et al. 2011:53) idet det ofte er en præmis i litteraturen, at tavsheden kun skal elimineres i det omfang, det er profitabelt for organisationen (se fx Detert & Edmondson 2011; Huang, Vliert, & Vegt 2005; Tangirala & Ramanujam 2008). I forlængelse heraf foreslås det at udvide det analytiske perspektiv hvormed tavsheden studeres, til at også at indbefatte temaer som magt, autoritet og kontrol samt bredere strukturelle og samfundsmæssige forhold (Donaghey et al. 2011:55; Fletcher & Watson 2007:3).

Denne opfordring tages op i det følgende, hvor afsættet er, at tavshed på arbejdspladsen ikke nødvendigvis udelukkende kan forklares med udgangspunkt i bestemte aktørers handlinger og beslutninger, idet bredere strukturelle og kulturelle forhold også kan indvirke på, hvad der hhv. kan og ikke kan ytres. I en sådan søgen efter bredere strukturelle forklaringer på medarbejdertavshed, foreslås selvhjælpskulturen således i det følgende som en mulighed. Artiklen viser i forlængelse heraf, hvordan selvhjælpslitteraturen lægger op til både implicit og eksplicit censur af ekstrovert kritik, ligesom det argumenteres for, at selvhjælpskulturens dogmer nyder en vis udbredelse i det moderne arbejdsliv, og dermed udgør et relevant analyseobjekt for fremtidig forskning i medarbejdertavshed.

2 Enkelte studier opererer dog også med andre tilgange (se fx Brown & Coupland 2005; Fletcher & Watson 2007; Holte 2009).

Selvhjælpslitteratur som svar på det moderne arbejdslivs fordringer

Selvhjælpslitteraturen er således et kulturelt fænomen, der på trods af sin enorme udbredelse kun i relativt begrænset omfang har været genstand for forskning (du Plessis 2013:13). Et amerikansk studie har vist, at selvhjælpsbøger i 1973 udgjorde 1,1% af samtlige trykte bogtitler, imens tallet i år 2000 var steget til 2,4% (Whelan 2004), ligesom det anslås, at hver anden amerikaner i dag ejer en selvhjælpsbog (McGee 2005:11)³. Selvhjælpslitteraturen udgør således en sejlivet og yderst populær genre (Rimke 2000:62), der rutinemæssigt præsenterer bedre salgstal end både fiktion og non-fiktionsbøger (Kiel 2010), ligesom dens forfattere hører til blandt de mest efterspurgte leverandører af foredrag og organisatoriske udviklingsprogrammer til HR og ledelse⁴ (Cullen 2009:1232). Endvidere er det at stadig mere udbredt fænomen at hyre selvhjælpsforfattere til at arrangere mindfulness-kurser på arbejdspladsen (Cederström & Spicer 2015:23) eller ansætte en "happiness manager" til at fremme godt humør blandt medarbejderne.⁵

Selvom forskningen i receptionen af selvhjælpslitteratur er yderst begrænset og dens resultater flertydige, viser den dog bl.a., at mange læsere prøver selvhjælpslitteraturen som en billig og lettilgængelig kilde til aflastning og hjælp, som er uafhængig af en terapeut (Wilson & Cash 2000). Flere studier har i den forbindelse påpeget, at kvinder er de hyppigste læsere af selvhjælpsbøger – specielt når de retter sig imod emner som kærlighed og forhold, vægttab og følelsesmæssige problemer (Starker 1989; Wilson & Cash 2000). Andre studier har dog fremhævet, at mænd er næsten ligeså hyppige læsere (Starker 1992). Hvorvidt selvhjælpslitteraturens logikker nyder større udbredelse i visse demografiske segmenter er således ikke undersøgt til bunds. I den forbindelse bør det dog noteres, at selvhjælpslitteraturens logikker udkommer i mange forskellige formater – fra bøger over tegneserier til foredrag, DVD'er og Youtube-videoer, ligesom selvhjælpsforfatterne benytter sig af væsensforskellige skrivestile og argumentationsformer, hvilket også vil fremgå af nærværende artikels analyse. I forlængelse heraf er selvhjælpskulturen blevet beskrevet som "allestedsnærværende" og udbredes foruden de nævnte eksempler i alt fra aviser og magasiner til talkshows, livstils-TV etc. (McGee 2005:17).

Selvhjælpslitteraturens popularitet kan bl.a. tilskrives det forhold, at den tilbyder individet løsninger på samtidens strukturelle udfordringer. Individet må således have hjælp til at gebærde sig i det Boltanski og Chiapello har beskrevet som kapitalismens tredje og "nye" ånd (Boltanski & Chiapello 2007). Opkomsten af denne ånd beskrives som en respons på sociale og kunstnerisk inspirerede kritikker af kapitalismen i kølvandet på 68-opøret, i form af kapitalismens absorbering af disse kritikker og føl-

3 Tilsvarende tal i en skandinavisk eller europæisk kontekst eksisterer desværre ikke.

4 Eksempelvis holdt Stephen Covey i 2008 sammen med cykelrytteren Lance Armstrong således et foredrag om vilje og motivation for en fyldt Falconersal i København, hvor deltagerne havde betalt op til 2500kr for en billet (Adrian 2008).

5 http://finans.dk/artikel/ECE7136569/%22happiness_manager%22_skruede_oms%E6tningen_i_vejret/?ctxref=ext (17. Oktober 2015).

gende appropriering af deres krav om autenticitet og frigørelse. Disse krav bliver således centrale credoer i den ”nye ånd” der lover spændende arbejde, sikkerhed og retfærdighed med udgangspunkt i fladere og mere fleksible projektbaserede organisationer. I forlængelse heraf påpeger Boltanski og Chiapello, at denne situation medfører en udfordring for det enkelte individs sikkerhed, og en favorisering af de mere mobile individer, der er istand til at flytte sig, danne hurtige forbindelser og realisere sig selv i de nye netværksorganisationer, hvilket sker på bekostning af individer, der ikke besidder disse egenskaber (ibid.:217ff.). I en sådan situation har individet brug for hjælp, og her tilbyder selvhjælpslitteraturen sig som en slags ”answer factory” (Beck & Beck-Gernsheim 2002:7), der giver individet svar på, hvordan det opnår sikkerhed, trivsel og succes under de nye strukturelle betingelser (se også Garsten & Grey 1997:226; McGee 2005:12). Rose har i den forbindelse beskrevet, hvordan bl.a. et øget konkurrencepres har ført til opkomsten af en såkaldt ”psycho-technology of the workplace” (Rose 1999:104), hvor individer påtager sig en selvledelse, der er i overensstemmelse med arbejdsmarkedets behov for mere innovativ, produktiv og fleksibel arbejdskraft. Denne modulation af selvet kan i forlængelse heraf forstås som et arbejde (Bröckling 2005:9; McGee 2005:16) hvor selvhjælpslitteraturen følgelig udgør ”konkurrencestatens primære pensum” (Willig 2014). I modsætning til eksempelvis Lasch, hvor fokus på selvet forstås i psykologiske termer og ses som en patologi (Lasch 1979), ses selvarbejdet således her som en nødvendighed, der har til formål at sikre individets fortsatte relevans for, samt trivsel på, arbejdsmarkedet. McGee beskriver i den forbindelse, hvordan de sidste 30–40 års udvikling i den amerikanske økonomi, med faldende reallønninger og mindre jobsikkerhed, har skabt en kontekst hvor ”[...] constant self-improvement is suggested as the only reliable insurance against economic insecurity” (McGee 2005:13). Målet for litteraturen er i forlængelse heraf at fremelske et autentisk, unikt og stabilt selv, som kan fungere – eller sågar trives – under de nye usikkerheder på arbejdsmarkedet, der er karakteristiske for kapitalismens nye ånd (ibid.:16) I forlængelse heraf er selvhjælpslitteraturen desuden af flere blevet kædet sammen med introduktionen af neoliberale styringsformer på arbejdsmarkedet (se fx Rose 1999:104). Bl.a. har Paul du Gay påvist, hvordan fremkomsten af selvrealiserings- og succesdiskurser er forbundet med introduktionen af neoliberale logikker i organisationen, hvor den enkelte medarbejder opfattes som en selvstændig, entrepreneur økonomisk enhed, der selv er ansvarlig for at regulere sin adfærd, fx vha. cost-benefit kalkuler (du Gay 1996). Argumentationen for, at selvhjælpslitteraturen således kan ses som indikativ for udviklingen i det omgivende samfund er ikke ny. Allerede Max Weber benyttede sig i sit arbejde med at beskrive kapitalismens ånd af flere af Ben Franklins selvhjælpslitterære værker, såsom *Necessary hints to those that would be rich* fra 1737 (Weber 1995:27ff.). Franklins bøger anses som indstiftere af selvhjælpsgenren og har bl.a. været en stor inspiration for Stephen Covey, der har navngivet sit firma *The FranklinCovey company* efter netop Ben Franklin (McGee 2005:59). I forlængelse heraf sker Boltanski og Chiapellos kortlægning af den nye kapitalismes ånd også med udgangspunkt i managementlitteraturen, der anses som præskriptiv for kapitalismen, og som det medie, der tilbyder den mest direkte adgang til de repræsenta-

tioner, der associeres med kapitalismens ånd i en given æra. Dette fordi den tilbyder nye metoder til at opnå profit og giver råd til ledere om den optimale drift af virksomheden (Boltanski & Chiapello 2007:57f.) Parallelt hermed kan selvhjælpslitteraturen ligeledes betragtes som en væsentlig indikator for kulturen (eller ånden) i det moderne arbejdsliv, idet den tilbyder metoder til at opnå succes og giver gode råd til medarbejdere om, hvordan de optimerer karriere og liv.

I forlængelse heraf fremhæves det ofte, at selvhjælpslitteraturen har et ambivalent forhold til kritik og forandring. Bröckling har bl.a. peget på, hvordan de samme midler, der tidligere blev brugt i kampen mod autoriteter, fremmedgørelse og udnyttelse, i selvhjælpslitteraturen nu ses som ressourcer til socialteknologisk udvikling af individet (Bröckling 2005:8). Bøgerne agiterer således for autonomi fremfor disciplinering, myndiggørelse fremfor kontrol og omdanner parolen om retten til forskellighed til en obligatorisk distinktion i form af credoet *Brand Yourself*, som det hedder i Tom Peters' berømte bog (Peters 1999). Parallelt med Boltanski og Chiapellos beskrivelser af kritikens indoptagelse, hævder Bröckling således om selvhjælpslitteraturen, at:

The boundaries between criticism and affirmation blur when every objection is integrated as cybernetic feedback signalling a need for adaptation and enabling flexible endowment. Since management gurus have started propagating "creative chaos" and "liberation management" beyond hierarchies [...] the subversion of order is part of their optimization. (Bröckling 2005:8)

I forlængelse af denne indoptagelse og appropriering af tidligere subversive elementer, går kritikken af selvhjælpslitteraturen endvidere på, at den typisk fokuserer på individuelle forhold, på måder der er inkompatible med kollektiv politisk handling, og derfor ender med at understøtte status quo (Kaminer 1992). Rimke beskriver desuden, hvordan selvhjælpslitteraturen naturliggør magtrelationer og samfundsstrukturer, samtidig med at den psykologiserer konflikter mellem mennesker og følgelig gør deres løsninger til et spørgsmål om tilstrækkelig grundig kultivering af det enkelte selv (Rimke 2000:65, 73). Andre studier har vist, hvordan selvhjælpslitteraturen sigter mod at fremelske et ufuldendt subjekt, der altid mangler noget i sin karriere eller personlighed, og aldrig helt er godt nok (du Plessis 2013). Dette synes i forlængelse heraf at implicere "subjektets selvforkastelse" idet det nuværende selv altid opfattes som ufuldendt og der således "ikke findes et tidspunkt eller en tilstand, hvor subjektet og dets karriere er uproblematisk og derfor ikke behøver optimering" (ibid.:24). Meget tyder således på, at selvhjælpslitteraturen i højere grad faciliterer individets selvkritik end dets kritik af eksterne forhold, hvilket i så fald ville harmonere med andre analyser, der ligeledes betoner hvordan selvkritikken i stigende grad vinder frem på bekostning af den udadrettede kritik (se fx Salecl 2011; Willig 2013).

Hemmeligheden og de 7 gode vaner

De to selvhjælpsbøger, som anvendes i denne undersøgelse, er som nævnt Stephen Coveys *7 gode vaner: Personlig og professionel effektivitet* og Rhonda Byrnes *The secret – hemmeligheden*. Bøgerne er valgt ud fra deres popularitet og repræsentativitet indenfor feltet af arbejds- og karriererettede selvhjælpsbøger. Begge nyder således massiv popularitet og er på Readers Digests top-10 liste over de mest berømte selvhjælpsbøger gennem tiden.⁶ De har desuden begge solgt over 15 millioner eksemplarer og er oversat til mere end 35 forskellige sprog.⁷ Bøgernes repræsentativitet for genren er anslået på baggrund af tidligere studier af selvhjælpslitteratur (du Plessis 2010, 2013). Endvidere er selvhjælpsgenren præget af en høj grad af redundans indenfor temaer og øvelser, ligesom de storsælgende klassikere indenfor feltet i vidt omfang er genstand for såvel eksplicite som implicite citater og referencer fra bl.a. danske selvhjælpsforfattere (du Plessis 2013:14). Bl.a. har *The secret* givetvis været en stor inspiration for forfatterne bag den danske bog *Millionøsemetoden*⁸ (Eilvig & Stendevad 2008). De eksplicite og implicite referencer rækker desuden udover litteraturen selv. Stephen Covey har således oprettet konsulentfirmaet FranklinCovey, der bl.a. har en filial i Danmark, hvor man tilbyder rådgivning til organisationer baseret på ideerne bag de *7 gode vaner*.⁹

Stephen Coveys *7 gode vaner* vurderes bredt til at være en af de vigtigste selvhjælpsbøger, der er udgivet i løbet af de sidste 30 år (se bl.a. Cullen 2009; McCabe 2011; McGee 2005). Den udkom første gang i 1989 og er stadig en international bestseller, der tillige har inspireret en række andre bestsellere fra såvel Coveys hånd, som andre forfattere, der har forsøgt at imitere hans vidtrækkende popularitet og indflydelse. Bogen befinder sig genremæssigt i grænselandet imellem ledelsesteori og selvhjælp (Jackson 1996; McCabe 2011:185; Micklethwait 1996:346) og udmærker sig ved at anvende ledelsesteoretiske begreber og værktøjer såsom *win-win løsning* (Covey 2008:221), *missionserlæring* (ibid.:113) og værdier (ibid.:22, 26, 236) på måder, så disse både kan anvendes i det enkelte individs selvledelse og mere generelt i ledelsen af en organisation. Individet i Coveys univers er disciplineret og arbejder effektivt og fokuseret hen imod sine mål i livet. Det stræber efter at opbygge sin integritet og ”karakter” (ibid.:21), og agere ”proaktivt” frem for ”reaktivt” (ibid.:70ff.). I forlængelse heraf dyrker Covey i høj grad det rationelle og etiske menneske, og beskæftiger sig ikke med eksempelvis irrationalitet eller ubevidste motiver. Coveys anvisninger legitimeres således med udgangspunkt i ”sund fornuft” og ”universelle principper” (ibid.:35).

6 Se: <https://www.readersdigest.com.au/magazine/self-help-books.asp> (17. Oktober 2015).

7 Se: http://en.wikipedia.org/wiki/The_Seven_Habits_of_Highly_Effective_People; http://en.wikipedia.org/wiki/The_Secret_%28book%29 (17. Oktober 2015).

8 <http://annesophia.blogs.berlingske.dk/2010/06/15/nar-man-stikker-million%C3%B8semasen-frem/> (17. Oktober 2015).

9 <http://www.franklincovey.dk/udvikling-som-skaber-resultater-3/selvledelse-og-samarbejde> (17. Oktober 2015).

The secret af Rhonda Byrne udkom første gang i 2006 og er blandt de mest indflydelsesrige selvhjælpsbøger fra det nye årtusinde. Bogen, hvis hovedbudskab er, at individet kan få alt hvad det ønsker sig ved at tænke tilstrækkeligt intenst på det, er mere new-age inspireret end *7 gode vaner* og befinder sig stilmæssigt langt fra Coveys business-inspirerede udtryk. Bogens budskab bliver således præsenteret som en gammel, universel *Hemmelighed* i en æstetik med tydelige referencer til den samtidige film *Da Vinci-Mysteriet*, i form af guldne sider, håndskrevet skråskrift, rødt voks-segl etc. Alligevel finder bogen og dens tilhørende DVD ligesom *7 gode vaner* dog i høj grad anvendelse i erhvervslivet, idet den anbefales af populære foredragsholdere, ligesom flere organisationer har arrangeret visninger af DVD'en for medarbejderne.¹⁰ Individet kan ifølge *Hemmeligheden* få alt, hvad det tænker på, idet selvet i *The secret* er forbundet med universet via sine tanker og følelser. I forlængelse heraf må individet arbejde på at sende de rigtige energier ud i universet, da det altså selv tiltrækker alt, hvad der kommer ind i dets liv – det være sig alt fra penge over sygdom til menneskelige relationer. Legitimiteten hentes i en form for mystisk-videnskabelig hybrid, hvor der både henvises til kvantemekanik, og stenoptegninger fra år 3000 f.Kr. (Byrne 2007:5, 156).

De to bøger kan ses som et udtryk for den stil- og indholdsmæssige spændvidde indenfor selvhjælpsgenren, idet universet i *7 gode vaner*, hvor der lægges vægt på traditionelle værdier som disciplin, karakter, integritet, planlægning og effektivitet, markant adskiller sig fra *The secret*, hvor fokus er på at sende de rigtige energier ud i universet og herved relativt ubesværet tiltrække lykke, rigdom og fred til sit liv. Bøgerne kan i forlængelse heraf siges at repræsentere hver sin ende af Robert M. Bellahs spektrum mellem utilitaristisk og ekspressiv individualisme (Bellah 1985:32ff.). Her finder vi på den ene side den rationelle homo oeconomicus og det rationelt-etiske menneske i traditionen fra Kants kategoriske imperativ, og på den anden den antimodernistiske mystiker, der er optaget af at være i "flow" med kosmos (McGee 2005:52).

Implicit censur: Den usagte udelukkelse af det usigelige

I argumentationen for at selvhjælpslitteraturen, eksemplificeret ved disse to bøger, er relevant at overveje som en mulig strukturel medårsag til tavshed på arbejdspladsen, trækkes på Judith Butlers censurbegreb (Butler 1997, 1998). Butler er således relativt overset i den foucauldianske organisations- og arbejdslivsforskning (McKinlay 2010:232) men operationaliseres i denne artikel mere specifikt til at undersøge, hvordan og i hvilket omfang selvhjælpslitteraturens diskursive regimer fordrer en *implicit censur* af ekstrovert kritik. Butlers arbejde placerer sig i forlængelse heraf i det, der er blevet kaldt "The new censorship scholarship" (Moore 2013:47), og som med udgangspunkt i Foucault og til dels Bourdieu søger at forstå censur som mere og andet end en autoritets repressive magtudøvelse.

Butler tager udgangspunkt i, at selve ideen om censur synes at implicere en mere generel teori om magt. Når et individ censureres, skelner vi eksempelvis typisk ana-

10 http://ehrenreich.blogs.com/barbaras_blog/2007/02/the_secret_of_m.html (17. Oktober 2015).

lytisk imellem den, som kommer under censurens magt på den ene side, og den der censurerer på den anden. Endvidere ses censoren i den konventionelle forståelse typisk som et individ eller som en forlængelse af en statslig eller institutionel autoritet, der udøver sin magt over individet (Butler 1997:128, 1998:247). En sådan forståelse af censur udgår fra en konventionel forståelse af magt, hvor magten er udenfor subjekterne, men kan anvendes af disse til at opnå bestemte mål – i dette tilfælde at begrænse et andets subjekts tale. Denne konventionelle forståelse, hvor magten er restriktiv, samt kan besiddes og udøves over andre, og som i det omfang magt overhovedet tematiseres, i øvrigt også synes at informere litteraturen om tavshed på arbejdspladsen, udgør i forlængelse heraf netop den magtforståelse, som Michel Foucault meget berømt har udviklet sit magtbegreb i opposition til (Foucault 1991, 2000). Hos Foucault, såvel som hos Butler, ses magten således som produktiv, ligesom den ikke forstås som en substans, der eksisterer uafhængigt af subjektet og kan besiddes. Overføres denne magtkonception på fænomenet censur, fås et mere nuanceret blik på censurens virkninger, end hvad den traditionelle forståelse kan tilbyde. I en restriktiv, juridisk magtforståelse begrænser magten således det objekt, den opererer på (fx ved at afskære det fra at tale), imens magten i en produktiv magtforståelse både begrænser subjektet, men samtidig også bidrager til at skabe det (Butler 1998:247). Butler foreslår i forlængelse heraf, at censuren på trods af sin begrænsende og regulerende funktion, også kan ses som en måde hvorpå talen *produceres*, ved på forhånd at afgrænse, hvad der hhv. kan og ikke kan genkendes som acceptabel tale (Butler 1997:128).

Censur er således i denne forståelse en teknik eller logik, hvormed diskursive praksisser og regimer opretholdes, og eftersom det sociale i vidt omfang består af sådanne diskursive regimer, er censur i højere grad normen end undtagelsen (Post 1998:2). Dermed vil en holdning for eller imod censur som sådan, med Michael Holquists ord, være at forudsætte en frihed, som ingen har. Censur *er*, og vi kan følgelig blot skelne imellem dens mere eller mindre repressive effekter (Holquist 1994:16). At censur på denne måde *er*, kan med Bourdieu forstås som det forhold, at den bliver “[...] constituted by the very structure of the field in which the discourse is produced and circulates” (Bourdieu 1991:137). For Bourdieu mindskes nødvendigheden af censur manifesteret via eksplicite og officielt sanktionerede forbud således præcist i det omfang, feltets egen struktur er i stand til at regulere talen (Post 1998:2; Bourdieu 1991). I Butlers perspektiv kan denne censurens *væren* i forlængelse heraf oversættes til, at det diskursive regime producerer sin egen censur, der samtidig fungerer som dets mulighedsbetingelse.

I den konventionelle, commonsense censurforståelse kommer censuren *efter* talen; der ytres noget stødende, hvorefter en regulativ instans træder til. Men i Butlers produktive censurforståelse er temporaliteten vendt om, idet censuren her går *forud* for talen. (Butler 1998:248) I forlængelse heraf skelner Butler imellem eksplicit og implicit censur, hvor sidstnævnte refererer til “[...] implicit operations of power that rule out in unspoken ways what will remain unspeakable” (Butler 1997:130). Den implicite censur er således ikke baseret på eksplicite forbud i form af statslig politik eller regulering, men virker i stedet ved på forhånd at udelukke bestemte temaer fra talen (Butler 1998:249). I forlængelse heraf advarer Butler dog imod en dikotomisk skelnen

imellem implicit og eksplicit censur, og foreslår i stedet, at de bør ses som yderpunkter på et kontinuum, hvis midterste del dækker over en række censurformer, der ikke er stringent genkendelige som hverken eksplicite eller implicite: *"Indeed, the masquerading or fugitive forms of censorship that have both explicit and implicit dimensions are perhaps the most conceptually confusing, and, by virtue of that confusion, may be the most politically effective"* (ibid.:250).

I den følgende analyse er det således netop disse implicite og semi-implicite censurformer, der vil være i fokus, idet selvhjælplitteraturen med inspiration fra Rose kan forstås som en slags "subjektivitetsekspertise", som det er *frivilligt* for subjektet at knytte an til (Rose 1992:147, 154). Denne subjektivitetsekspertise er således netop ikke udtryk for en autoritet, der søger at påtvinge befolkningen sine regler via et invaderende statsapparat eller lignende. I stedet er der ifølge Rose tale om en markedsbåret alliance imellem eksperter, der påstår at tilbyde objektive og "videnskabelige" svar på spørgsmålet om, hvordan man bør leve sit liv for at opnå en livsstil med normalitet, tilfredshed og succes, og subjekter, der på den anden side forsøger at opnå et liv med personlig lykke og øget livskvalitet (Rose 1992:149). Den implicite censur er i forlængelse heraf ifølge Butler ofte mere effektiv end den eksplicite censur, idet censuren i en vis forstand synes at skrøbeliggøre sig selv, når den italesættes (Butler 1998:250). I italesættelsen begår den eksplicite censur nemlig en performativ selvmodsigelse, idet en bestemmelse, der fremsætter hvad den ikke vil have fremsat, i et vist omfang forpurrer sin egen intention (Butler 1997:130). Foucault beskriver den samme mekanisme i *Seksualitetens historie* i sin skildring af, hvordan det nittende århundredes forbudsprægede seksualnormer blot bidrog til at forstærke og intensivere den seksualldiskurs, der blev forsøgt kontrolleret og begrænset (Foucault 1978:23).

Den implicite censur spiller endvidere en rolle i skabelsen af subjekter, idet den ifølge Butler muliggør nogle subjektiviteter, imens den umuliggør andre (Butler 1998:252). At blive et subjekt indebærer således at blive underlagt et sæt implicite eller eksplicite normer, der bestemmer hvilken type tale, der vil kunne genkendes som subjektets tale (Butler 1998:252, se også Butler 2005). Disse normer bestemmer med andre ord, hvem der kan og ikke kan genkendes som et talende subjekt. Det er altså ikke et spørgsmål om at visse typer af tale, der ytres af subjektet, bliver censureret, men derimod et spørgsmål om:

[...] how an operation of censorship determines who will be a subject, a determination that depends on whether the speech of the candidate for subjecthood obeys the norms that govern what is speakable and what is not. To move outside of the domain of speakability is to risk one's status as a subject; to embody the norms that govern speakability in one's speech is to consummate one's status as a subject of speech (Butler 2008:253).

Subjektet risikerer således sin status som subjekt ved at bevæge sig uden for disse normer for genkendelig tale, men skaber og befæster omvendt sig selv som (talende) sub-

jekt ved at adlyde dem. På samme måde som selvhjælpslitteraturen kan anskues som et sæt normer, hvormed mennesker gøres til subjekter, og hvormed mennesker gør sig selv til subjekter (Bröckling 2005:8), ses censuren altså også hos Butler som konstitutiv for skabelsen af subjektet.

Til at beskrive særkendet ved den implicitte censur, nemlig at censuren går forud for talen, foreslår Butler begrebet *foreclosure*, der kan oversættes med blokering, udelukkelse eller afskærmning. Begrebet stammer fra psykoanalysen, hvor det bruges til at beskrive en grundlæggende ur-fortrængning, som ikke foretages af subjektet, men derimod udgør mulighedsbetingelsen for at subjektet kan opstå. (Butler 1997:138, 1998:255) Ifølge Butler er denne *foreclosure* et udtryk for en strukturel effekt og ikke en individuel handling. Begrebet understreger således censurens produktive karakter, idet det henviser til det, der må forblive usigeligt, for at et givent diskursivt regime kan fortsætte med at udøve sin magt. Denne udelukkelse eller usigeliggørelse udgør således mulighedsbetingelsen for enhver talehandling, hvorfor den implicitte censur altså forstås som produktiv:

On the assumption that no speech is permissible without some other speech becoming impermissible, censorship is what permits speech by enforcing the very distinction between permissible and impermissible speech. Understood as foreclosure, censorship produces discursive regimes through the production of a domain of the unspeakable (Butler 1998:255).

Censuren og udelukkelsen af visse typer af tale er altså en mulighedsbetingelse for, at andre typer af tale overhovedet kan forekomme. I den forbindelse er interessen i det følgende rettet imod, hvordan selvhjælpslitteraturen som betingelse for at kunne fungere meningsfuldt, synes at indebære en sådan implicit censurering, eller *foreclosure*, af den ekstroverte kritik. Beskrivelsen af hvorledes denne *foreclosure* kommer i stand skal bidrage til at anskueliggøre, hvordan tavshed på arbejdspladsen, i form af fraværet af kritiske røster, også kan have andre og bredere årsager, end de direkte kausale virkninger, der er knyttet til enkeltindividets handlinger.

Det frie valg som censurens udgangspunkt

Den følgende analyse af selvhjælpslitteraturen som faciliator af implicit censur, hvor hhv. Covey og Byrne som nævnt udgør det empiriske udgangspunkt, behandler således indledningsvist hvordan ideen om "det frie valg" kan siges at udgøre censurens udgangspunkt. Dernæst undersøges den implicitte censur, eller med Butler *foreclosure*, af den ekstroverte kritik, og hvordan den i praksis fungerer i de to selvhjælpsbøger. Dette leder til en undersøgelse af de mere eksplicitte censurformer og disses forskellige udtryk i de to selvhjælpsbøger.

Den implicitte censur hos både Covey og Byrne, tager sit afsæt i betoningen af individets frie valg som en central komponent i opnåelsen af succesfuld karriere og et lykkeligt liv. Hos Covey kommer valgfriheden til udtryk i maksimet "Mellem stimu-

lus og respons har mennesket friheden til at vælge” (Covey 2008:74). Omverdenen er således hos Covey ikke i stand til at determinere individets skæbne eller tilstand, idet individet har friheden til at vælge, hvordan det vil reagere på omverdenen, og dermed selv er ansvarligt for sit eget liv. Denne valgfrihed garanterer således individets frihed og autonomi, idet individet hos Covey ikke kan bruge inkompetente chefer, politik eller andre ydre omstændigheder som årsagsforklaring på sine problemer (ibid.:73). Individet har altid friheden til rationelt at vælge den mest hensigtsmæssige reaktion på de ydre omstændigheder, der på denne måde ikke får magt over det. Som et forbillede, der står som et ikon for denne valgfrihed, anvender Covey den jødiske læge Viktor Frankl, som under Anden Verdenskrig sad fanget i en tysk koncentrationslejr og her, i mødet med den brutale overmagt, kom til en vigtig erkendelse: Uanset hvad hans vogtere udsatte ham for, kunne de ikke påvirke, hvordan han reagerede – han havde stadig friheden til at vælge sin respons:

De kunne styre hans miljø, og de kunne gøre alt, hvad de ville med hans krop, men Viktor Frankl selv var et væsen med selverkendelse, som kunne iagttage sit eget engagement udefra. [...] *Han kunne inde i sig selv beslutte, hvordan alt dette skulle berøre ham* (ibid.:74).

Hos Covey består valgfriheden således i, at individet er frit til at vælge sin respons på omverdenen. At Covey anvender et eksempel fra en koncentrationslejr til at illustrere sin pointe, understreger den generelle præmis, hvorpå den hviler: nemlig at omverdenen ikke kan ændres og at det er spild af energi at forsøge. Koncentrationslejren er således det ultimative eksempel på en asymmetrisk magtrelation, hvor overmagten er så massiv, at det er nytteløst for den enkelte at gøre modstand og kritisere. Eksemplet er ekstremt, og alluderer således i al sin ekstremitet, at den moderne arbejdsplads kan forstås som vore dages koncentrationslejr, hvor kritiske ytringer er nytteløse. Valgfriheden hos Covey er således betinget af en radikal indsnævring af valgmulighederne, idet individet primært kan vælge imellem forskellige indstillinger, hvormed det forholder sig til omverdenen. Selve omverdenen står derimod ikke til at ændre.

Hvor objektet for det frie valg hos Covey altså er individets respons på ydre omstændigheder, forholder det sig anderledes i Byrnes *Secret-univers*. Den ”hemmelighed” læseren indvies i er således, at individets omverden er et resultat af dets tanker, hvilket Byrne kalder ”*Loven om Tiltrækning*” (Byrne 2007:4). Denne ”lov” skal forstås helt bogstaveligt, og der er således ikke tale om den type logik, som bl.a. udspringer af positiv psykologi (fx Seligman 2002), og som også kan findes hos Covey, hvor individet selv kan vælge, om det vil se glasset som halvt tomt eller halvt fyldt, og dermed med sine tanker bestemme hvorvidt omverdenen ses som problematisk eller ej. I stedet går Byrne skridtet videre og hævder, at omverdenen er en *direkte fysisk manifestation* af individets tanker:

Du kan se loven om tiltrækning overalt. Du tiltrækker alt til dig selv. Mennesker, job, omstændigheder, rigdom, gæld, glæde, den bil, du kører i, de omgivelser, du bor i. Og du har tiltrukket det alt sammen til dig, ligesom en magnet. Det, du tænker på, fremkalder du. Hele dit liv er en manifestation af de tanker, der udspiller sig i dit hoved (Byrne 2007:19).

Her er det frie valg således radikaliseret, idet individet via sine tanker frit kan vælge sin omverden. Hvor individet således hos Covey imellem stimulus og respons har friheden til at vælge, er stimulus og respons hos Byrne direkte korresponderende i en paradoksal cirkulær logik, hvor ydre stimuli forstås som resultatet af individets respons – i form af dets tanker. Eksempelvis hævdes det således hos Byrne, at den eneste grund til, at et menneske kan være fattigt, er at det ”[...] hindrer penge i at komme til sig med sine tanker” (Byrne 2007:99). Dermed forklares ydre omstændigheder altså med udgangspunkt i individets tanker, som det antages at have fuld kontrol over. Således bliver det frie valg hos Byrne knyttet til en form for mental omnipotens, hvor individet selv skaber verden i sit eget tankebillede og har frit valg på alle hylder, hvor alt fra drømmejobbet (ibid.:2) til ”en splinterny bil” (ibid.:83) kan foranlediges ved tankens kraft. Omvendt er valgfriheden hos Covey konsekvensen af en vis impotens i forhold til omverdenen, der ses som konstant, uforanderlig og uden for individets indflydelsesfære (Covey 2008:86ff.).

Ideen om det frie valg udgør således i disse forskellige afskygninger et vigtigt element i den implicitte censur af ekstrovert kritik. Den slovenske filosof Renata Salecl beskriver i forlængelse heraf, bl.a. med udgangspunkt i selvhjælpslitteraturen (Salecl 2011:32), hvorledes ”valgets tyranni” bidrager til at udgrænse kritik af sociale forhold:

[...] when choice is glorified as the ultimate tool by which people can shape their private lives, very little is left over for social critique. While we obsess about our individual choices, we may often fail to observe that they are hardly individual at all but are in fact highly influenced by the society in which we live (Salecl 2011:13).

Selvom det frie valg har forskellige udtryk hos hhv. Covey og Byrne, er effekten imidlertid den samme: kritik af omverdenen bliver irrelevant eller meningsløs, hvilket synes at være et gunstigt udgangspunkt for tavshed på arbejdspladsen. Hvordan dette mere præcist udfolder sig belyses i det følgende med hjælp fra Butlers idé om implicit censur som *foreclosure*.

Foreclosure af ekstrovert kritik

Starter vi med Coveys univers, er det således allerede antydnet, hvorledes omverdenen og ideen om det frie valg spiller en vigtig rolle i den implicitte censur af ekstrovert kritik. I den forbindelse opfordrer Covey læseren til at skelne imellem de forhold i omverdenen, som det *bekymrer* sig over, hvilket kan være alt fra ”problemer på arbej-

det” over ”atomkrig” til ”national gæld”, fra forhold som *det har indflydelse på* (Covey 2008:86). I forlængelse heraf præsenterer Covey læseren for to subjektivationer; proaktiv og reaktiv. ”Proaktive” mennesker koncentrerer sig ifølge Covey om de forhold, som de faktisk har indflydelse på, imens ”reaktive” mennesker fokuserer på ”[...] andre menneskers svaghed, problemerne i miljøet og omstændigheder, de ikke har nogen kontrol over” (ibid.:88). Fokus på forhold, som individet har indflydelse på, resulterer i ”positiv energi”, imens fokus på ydre forhold uden for dets kontrol fører til ”anklager og bebrejdelser” samt en følelse af at være offer (ibid.). De forhold, som individet ikke kan kontrollere og som befinder sig uden for dets indflydelsessfære må i stedet håndteres ved:

[...] at vi tager ansvar for at ændre strengen nederst i vores ansigt – at vi smiler, at vi oprigtigt og roligt accepterer disse problemer og lærer at leve med dem, også selv om vi ikke bryder os om dem. På den måde giver vi ikke problemerne lov til at styre os (ibid.:90).

Alle forhold, der befinder sig udenfor det proaktive individs umiddelbare indflydelsessfære - miljø, atomkrig, national gæld etc. – må således smilende accepteres som ”situationsbestemte omstændigheder” (ibid.:90), da alt andet ifølge Covey er spild af energi og fører til negativitet, beklagelser og offergørelse af selvet.

Skellet mellem proaktivitet og reaktivitet kommer ifølge Covey i høj grad til udtryk på arbejdspladsen, hvor de proaktive medarbejdere, der tager ansvar og udviser initiativ, ifølge Covey også er dem, der ”ender med de gode job” (ibid.:80). Det illustreres bl.a. med en anekdote om en organisation, hvor en gruppe medarbejdere brokker sig til hinanden over deres chef, som anvender en ”diktatorisk ledelsesform” (ibid.:91), og behandler de ansatte som om de var ”stikirendrenge” (ibid.) uden selvstændig dømmekraft. De utilfredse medarbejdere kategoriseres af Covey som ”reaktive” fordi de ”[f]ralægger sig ansvaret under dække af den administrerende direktørs svagheder” (Covey 2008:91). På denne arbejdsplads er der dog ifølge Covey også en enkelt ”proaktiv” medarbejder, der i stedet for at kritisere chefens svagheder, søger at ”kompensere for dem” (ibid.), ved at gøre mere end der forventes af ham. Dette får chefen til at ophøre med at opføre sig diktatorisk over for denne medarbejder, og i stedet begynde at inddrage ham i stigende grad, så det til sidst ender med at ”[...] ingen i denne virksomhed gjorde noget af betydning, før denne mand var blevet inddraget og havde godkendt det – og det gjaldt også den administrerende direktør” (Covey 2008:92). De reaktive medarbejdere kritiserer således chefens svagheder, imens den proaktive medarbejder kompenserer for dem, og herigennem arbejder sig opad i organisationen.

Det diskursive regime, der præsenteres i *7 gode vaner* er således struktureret på en sådan måde, at det som udgangspunkt ikke er muligt at blive anerkendt som subjekt inden for rammerne af regimet og samtidig forholde sig kritisk til eksterne forhold, som fx diktatoriske chefer. I forlængelse heraf kan man med inspiration fra Butler argumentere for, at kritik af ydre forhold bliver *foreclosed*, som det, der må forblive usagt, for at det diskursive regime kan forblive meningsfuldt og udøve sin magt. Den

ekstroverte kritik implicerer som praksis således, at ydre forhold kan have stor indflydelse på den enkeltes livskvalitet, ligesom det heraf følger, at det i vidt omfang er uden for det enkelte individs kontrol, hvordan dets liv udfolder sig. Dette må imidlertid forblive usigeligt i Coveys univers, idet sådanne ideer ville kompromittere dets mening og sammenhæng. Det er således den implicitte censur af ekstrovert kritik, i form af udelukkelsen inden ytringen, der fungerer som mulighedsbetingelse og *sine qua non* for Coveys anvisninger til subjektet. I et selvhjælpsregime, hvor individets bekymringer om forhold, der ligger uden for dets umiddelbare påvirkningssfære fører til negativitet, bebrejdelser og offergørelse, vil et individ der ytrer sig kritisk om ledelsen på sin arbejdsplads således så tvivl om sin subjektivitet indenfor rammerne af Coveys univers. Her kan kritikken ikke indgå, og må dermed udelukkes inden den ytres, hvilket bl.a. sker i kraft af individets stræben efter at være proaktiv. Proaktive medarbejdere er således for Covey lig med tavse medarbejdere.

Vendes blikket mod censuren i Byrnes *The secret*, ses også her en form for *foreclosure* af den ekstroverte kritik. Byrnes diskursive regime er, ligesom Coveys, således opbygget på en måde, hvor kritik af ydre forhold som udgangspunkt ikke kan opstå som en meningsfuld aktivitet for et subjekt indenfor rammerne af regimet. Som nævnt forklares pengemangel eksempelvis hos Byrne med det forhold, at individet med sine tanker har forhindret penge i at komme til sig (Byrne 2007:99). Denne diagnose af det individuelle menneskes vilkår udvides endvidere til en korresponderende samfundsdiagnose:

Hvorfor tror du, at 1 procent af befolkningen tjener omkring 96% af de penge, der tjenes? Tror du, at det er tilfældigt? Sådan er det indrettet. De forstår noget. De forstår Hemmeligheden [...]. Mennesker som har tiltrukket rigdom hele deres liv, har brugt hemmeligheden bevidst eller ubevidst. De tænker tanker om overflod og rigdom, og de tillader ikke tanker i modstrid med dette at slå rod i deres sind. Deres fremherskende tanker drejer sig om rigdom. De kender kun rigdom, og der findes ikke andet i deres sind. Uanset om de er klar over det eller ej, er det deres altoverskyggende tanker om rigdom, der har bragt rigdom til dem (Byrne 2007:6).

Her præsenteres læseren således for et potentielt problematisk samfundsforhold, som på det seneste har været genstand for en del kritik (se fx Piketty 2014; Welty et al. 2013). Hos Byrne naturaliseres dette forhold imidlertid og tilskrives et element af selvfølgelighed ("Sådan er det indrettet"). I *The secret's* diskursive regime forstås uligheden således som et udtryk for, at de rigeste 1% har tænkt "altoverskyggende tanker om rigdom". Når ulighed dermed forklares med udgangspunkt i enkeltindviders tanker, og løsningen på ulighed følgelig består i, at den enkelte bør tænke mere på rigdom og mindre på fattigdom, må mulighedsbetingelsen for det diskursive regime nødvendigvis være den implicitte censur og udelukkelse før ytringen af den ekstroverte samfundskritik, foruden hvad man kunne kalde "det politiske" i mere generel forstand. Denne *foreclosure* af det politiske understreges endvidere af en passage, hvor også "de

begivenheder i historien, hvor massevis af mennesker er døde” forklares med, at disse mennesker tiltrak begivenheden, idet ”deres tankers frekvens matchede begivenhedens frekvens”. (Byrne 2007:27f.) Som det er tilfældet hos Covey, drages der således også hos Byrne implicite paralleller mellem det moderne arbejdsliv og verdenshistoriens største tragedier, idet den selvsamme logik, der bruges til at forklare begivenheder som Holocaust også anvendes til at forklare dårligt arbejdsmiljø og mobning. I *The secret* findes således en anekdote om en homoseksuel mand, der hader sit arbejde, fordi han bliver mobbet og chikaneret af sine kolleger på grund af sin seksualitet: ”Hele hans liv var ulykkeligt og elendigt, og han var overbevist om, at han blev angrebet fordi han var bøsse” (Byrne 2007:18). Efter at manden introduceres for ”Hemmeligheden” indser han imidlertid, at han i sine tanker udelukkende har fokuseret på, hvad han ikke ønsker (fx ”jeg vil ikke chikaneres på mit arbejde”), og da han begynder at skifte fokus til hvad han rent faktisk ønsker sig, aktiveres hemmeligheden: ”Alle de mennesker på hans kontor, som havde chikaneret ham, blev enten overflyttet til en anden afdeling, holdt op med at arbejde i firmaet eller lod ham være i fred” (ibid.). Løsningen på denne type chikane er således ikke at konfrontere kollegerne eller rette en kritik mod organisationens kultur, men består i stedet i blot at ændre sine tanker.

I et sådant diskursivt regime, hvor chikane på arbejdspladsen skyldes ofrets tanker, og global ulighed er et udtryk for visse individers altoverskyggende mentale fokus på rigdom, er den ekstroverte kritik således meningsløs, og opstår derfor ikke som en mulighed. En minimumsbetingelse for den udadrettede kritik synes i den forbindelse at være eksistensen af en omverden, der fungerer relativt uafhængigt af subjektet og kan producere kritisable forhold. Men en sådan eksisterer ikke hos Byrne, hvilket resulterer i den ekstroverte kritiks usigeliggørelse og umuliggørelsen af en kritisk subjektivitet indenfor rammerne af *The secret's* diskursive regime. Når individet søger at løse problemer på arbejdspladsen ved at ændre sine tanker, forholder det sig således tavst.

Hybridformer: Mellem implicit og eksplicit

Butler fremhæver dog i forlængelse heraf, at censur kan forstås som en ufuldstændig proces, hvor noget altid undslipper. Den totale censur er således i dette perspektiv en umulighed, idet intet forsøg på at begrænse sproget er i stand til fuldstændigt at indfange dets ambiguitet og polysemiske karakter (Butler 1997:129, 1998:249). Dermed er den implicite censur af ekstrovert kritik hos Covey og Byrne ikke nødvendigvis fuldstændig, og kan således mislykkes som følge af sprogets flertydighed og diskursernes kontingens. I forlængelse heraf opereres i begge bøger i tillæg til den implicite censur også med mere eksplicite censurformer.

Den mere eksplicite censur kommer således hos Covey bl.a. til udtryk i forbindelse med kultiveringen af den førnævnte proaktivitet. Her gives bl.a. anvisninger til, hvordan individet bør monitorere sit sprog og sine tanker, og i forlængelse heraf erstatte reaktiv sprogbrug med proaktiv sprogbrug. Covey tilbyder følgende oversigt, der kan bruges som hjælp i denne proces:

HJÆLP TIL SELVCENSUR

Reaktiv sprogbrug	Proaktiv sprogbrug
Der er intet, jeg kan gøre.	Lad os se på vores alternativer.
Sådan er jeg bare.	Jeg kan vælge en anden fremgangsmåde.
Han gør mig så gal.	Jeg er selv herre over mine egne følelser.
De går de ikke med til.	Jeg kan udarbejde et slagkraftigt oplæg.
Det er jeg nødt til at gøre.	Jeg vælger en relevant reaktion.
Det kan jeg ikke.	Jeg vælger.
Det er jeg nødt til.	Jeg foretrækker.
Hvis bare.	Jeg vil.

(Covey 2008:84)

På Butlers kontinuum mellem implicit og eksplicit censur (Butler 2008:250), befinder vi os her tættest på sidstnævnte, idet der er tale om en relativt utvetydig censurform, hvor det præcist fremhæves hvilke ytringer, der er uønskede, samt hvordan individet i stedet bør udtrykke sig for at blive genkendt som talende subjekt. Forskellen mellem de ønskede og uønskede ytringer markerer endvidere en generel forskydning af ansvaret for en given situation væk fra omgivelserne og over på individet, ligesom flere af de uønskede ytringer kan ses som oplæg til kritik af ydre forhold. Selvom denne censur selvfølgelig stadig er afhængig af individets selvledelse for at blive gennemført, og altså ikke er bakket op af en ydre regulativ instans, så hører den til blandt de mere eksplicitte censurformer, der kan findes indenfor selvhjælpsgenren.¹¹

Butler påpeger dog som nævnt, hvordan censuren ofte mister noget af sin effektivitet, når den bliver ekspliciteret, idet den i et vist omfang modsiger sig selv, ved ikke at efterleve sit eget forbud, men i stedet ytrer, hvad den ikke vil have ytret (Butler 2008:250). Således ender indsatsen for at begrænse ytringen ofte i stedet med at fremme dens udbredelse, idet ytringen bekræftes igennem negationen. For Coveys vedkommende udbredes ideen om ekstrovert kritik således i selve bogens tekst, hvor den på forskellig vis eksplicit optræder som en diskurs, der skal reguleres: "Hver gang vi tænker, at problemet findes 'derude', er denne tanke selve problemet" (Covey 2008:93). Endvidere kan læseren vanskeligt forholde sig til denne regulering uden samtidig at fremkalde forestillinger om sig selv i færd med den censurerede handling. Når Coveys anvisning til læseren lyder "Vær et eksempel, ikke en kritiker" (Covey 2008:97), er Butlers hypotese således, at denne censur af den ekstroverte kritik både er mere eksplicit, men samtidig også mindre effektiv, end Coveys subtile opfordringer til at være proaktiv og bekymre sig om de forhold,

¹¹ En endnu mere eksplicit censurform, der ikke anvendes hos Covey, men alligevel er relativt udbredt, er i den forbindelse en øvelse, der har til formål at kultivere læserens positive tanker; Øvelsen udføres ved, at læseren tager en elastik rundt om sit håndled og giver sig selv et smæk med elastikken, hver gang vedkommende "beklager sig" eller tænker en "negativ tanke" (Se fx Heath 2001:14).

man selv har indflydelse på, idet censuren her er implicit, og den ekstroverte kritik derfor usigeliggjort inden ytringen overhovedet opstår. Tavshed opnås således bedre ved på forhånd at udelukke muligheden for, at den kritiske ytring overhovedet kan opnå, end ved selv at italesætte den kritiske ytring i forbindelse med forbuddet mod den.

Også hos Byrne suppleres den førnævnte foreclosure af udadrettet kritik imidlertid med andre og mere eksplicite censurformer. Opbygningen af universet i *The secret*, hvor individet tiltrækker omverdenen til sig med sine tanker, implicerer således ikke alene, at omverdenen ikke eksisterer (uafhængigt af subjektet), og derfor ikke giver mening at kritisere. Den implicerer tillige, at enhver kritik af ydre forhold pr. definition er kontraproduktiv, idet kritikken således blot tiltrækker mere af det, der kritiseres: ”Du kan ikke hjælpe verden ved at fokusere på negative ting. Når du fokuserer på de negative ting i verden, så forøger du dem ikke blot, men bringer samtidig flere negative ting ind i dit eget liv” (Byrne 2007:144). Kritikken har dermed hos Byrne den paradoksale funktion, at den tiltrækker mere af det, den kritiserer og ønsker at minimere. Dette gælder også for medarbejderes kritik af en for stor arbejdsbyrde: ”Hvis du tænker ’jeg kan ikke klare alt dette arbejde’ sender du denne besked ud til universet via loven om tiltrækning; ’Jeg ønsker mere arbejde, end jeg kan klare’” (Byrne 2007:14). Enhver kritik, endsige kritisk tanke, om for stor arbejdsbyrde er således for Byrne selve årsagen til den store arbejdsbyrde, hvorfor den bør elimineres og erstattes med tanker om positivitet og overskud. Trives en sådan opfattelse blandt medarbejderne på en given arbejdsplads, synes tavsheden således givet. Ikke mindst fordi Byrne i tillæg hertil opererer med en form for infektionslogik, hvor mennesker med negative tanker kan ”smitte” andre, der lytter til deres beklagelser. Alene det at lytte til et andet menneskes kritik kan således ifølge Byrne tiltrække problemer for den enkelte: ”Hvis du lytter til, at en anden beklager sig, og fokuserer på det, viser medfølelse og erklærer dig enig, tiltrækker du i det øjeblik flere situationer at beklage dig over” (Byrne 2007:16). Her understreges det således, hvordan det at ytre sig kritisk på sin arbejdsplads i Byrnes univers er lig med at sætte sin subjektivitet på spil, idet opfordringen går på at ignorere og undgå kritikeren, der ikke må anerkendes som et talende subjekt.

Denne censurform er væsentligt mere eksplicit end den førnævnte *foreclosure*, hvor kritikken gøres meningsløs som mulighedsbetingelse for det diskursive regimes fortsatte kohærens, og derfor ikke opstår som tema. I stedet adresseres kritik og ”beklagerer” her direkte og inddrages dermed i det diskursive regime, på trods af, men også i forlængelse af foreclosure-logikken: Det er således netop *fordi* omverdenen er en funktion af individets tanker, at kritik tiltrækker flere kritisable forhold til individets liv. I Byrnes univers følger den implicite og eksplicite censur således logisk af hinanden. Censuren hos Byrne kan måske i forlængelse heraf ses som eksempel på en af de mere ambivalente og maskerede hybridformer, som Butler nævner, hvor censuren rummer både implicite og eksplicite dimensioner (Butler 2008:250).

Konklusion

I kraft af den analytiske operationalisering af Judith Butlers censurbegreb, bidrager denne artikel med en empirisk funderet redegørelse for, hvordan selvhjælpslitteraturen kan forstås som udøvende en form for implicit censur af udadrettet kritik, der således ikke forstås som en meningsfuld aktivitet indenfor rammerne af det selvhjælpslitterære univers. I forlængelse heraf argumenteres for, at man, i tillæg til mere aktørfokuserede forklaringer, i fremtidig forskning bør overveje at inddrage den kultur, som selvhjælpslitteraturen på tværs af sine indholds- og stilmæssige forskelle kolporterer, som en mulig strukturel medårsag til tavshed på arbejdspladsen. Der ses således en generel tendens, hvor selvhjælpslitteraturens diskursive regimer i forskellige varianter er opbygget på en måde, hvor udadrettet kritik er *foreclosed*, og ikke kan genkendes som meningsfuld tale, samt desuden også i mere eksplicite vendinger afvises som skadeligt. Selvhjælpslitteraturen både (I) *foregriber* og (II) *faciliterer* dermed individets selvcensur. Litteraturen repræsenterer således (I) et univers, hvor udadrettet kritik er meningsløst, hvorfor hverken kritik eller selvcensur kan opstå som temaer, men kan samtidig også fungere som (II) en slags hjælp til selvcensur, idet selvcensuren i andre passager indskrives i et meningsfyldt univers, hvor den forstås som en del af det enkelte individs personlige udvikling. Selvom selvhjælpskulturens indflydelse på moderne arbejdspladser ikke umiddelbart lader sig dokumentere og kvantificere på samme måde som eksempelvis medarbejders motivationer for at tie i konkrete situationer, er hypotesen således, at kulturen og dens logikker kan bidrage til tavshed på arbejdspladsen ved diskursivt at forme virkeligheden på en måde, så kritiske ytringer ses som irrelevante, spild af energi eller decideret kontraproduktive. Hypotesen kan eventuelt kvalificeres yderligere i fremtidige undersøgelser ved at tage udgangspunkt i konkrete organisatoriske aktiviteter såsom coaching, MUS-samtaler eller lederudvikling, der antages i særlig grad at være informeret af selvhjælpslitterære logikker. Sådanne undersøgelser vil således for det første via eksempelvis dokumentstudier og kodning kunne tilvejebringe mere præcise overvejelser omkring selvhjælpskulturens organisatoriske udbredelse, samt for det andet fremkomme med lokalt organisatorisk forankrede vurderinger af kulturens medvirken til medarbejdertavshed. For nuværende må imidlertid blot peges på selvhjælpslitteraturens omfattende kulturelle indflydelse, der foruden bøgernes store salgstal kan iagttages i formidlingen af selvhjælpskulturelle logikker i alt fra livsstilsprogrammer på TV¹² til avisernes erhvervsportrætter.¹³ Endvidere har litteraturen store overlap med traditionel ledelsesteori, ligesom dens anvisninger udbredes i stor stil på HR- og ledelseskurser samt i div. foredrag, hvor opskriften på den succesfulde karriere præsenteres (Cullen 2009:1232; McGee 2005:17).

12 <http://jyllands-posten.dk/indland/ECE6482251/bs-gar-i-krig-mod-lykkepillerne/> (17. Oktober 2015).

13 Se fx <http://www.jyllands-posten.dk/protected/premium/indblik/Erhverv/ECE6580073/mit-navn-er-lars-juhl-og-jeg-har-fucked-mit-liv-helt-op/> (17. Oktober 2015).

Alternative læsninger: Selvforbedringens kritiske potentiale?

Såfremt fremtidige analyser skulle forfølge den i nærværende artikel fremlagte hypotese om selvhjælpslitteraturen som mulig strukturel medårsag til tavshed på arbejdspladsen, er der foruden de allerede berørte udfordringer ift. kvantificering og dokumentation, også et andet væsentligt problem der melder sig i form af muligheden for alternative læsninger af litteraturen.

Således læses og opfattes selvhjælpslitteraturen ikke nødvendigvis altid i overensstemmelse med den selvhjælpskultur, som er skitseret i det ovenstående. En række studier har således påpeget, at den individuelle reception af selvhjælpslitteraturen kan afvige ganske væsentligt fra, hvad der formentlig har været forfatterens intention. Bl.a. har Lichterman vist, hvordan selvhjælpslitteraturen ofte læses med en vis kritisk distance og i højere grad ses som et inspirationskatalog, hvor læseren kan bruge det, vedkommende synes giver mening og ignorere resten (Lichterman 1992). I forlængelse heraf har McCabe påvist, hvordan den organisatoriske applicering af Stephen Coveys lære, via forskellige udvælgelser og omfortolkninger, kan gøre Coveys ideer nærmest ugenkendelige (McCabe 2011). Fra en konkret organisation er der sågar eksempler på, hvordan et Covey-inspireret kursus for medarbejdere stik imod hensigten udviklede sig til at blive en facilitator for kritik af organisationens ledelse og dermed orkestrerede et brud på tavsheden (ibid.). Muligheden for sådanne brud er således altid til stede og kræver blot en anknævnelse til et mere kritikfordrende diskursivt regime eller at selvhjælpslitteraturens anvisninger fortolkes i en anden kontekst. Mon således ikke Coveys credo om, at individet mellem stimuli og respons har friheden til at vælge, også kan tolkes som et budskab om ikke stiltiende at finde sig i undertrykkelse, men i stedet gøre modstand? Og kan Byrnes budskab om tankens kraft ikke også approprieres i en mere subversiv retning, hvor det betoner, hvorledes første skridt imod en anden indretning af arbejdspladsen eller samfundet, er at turde forestille sig det? Hele ideen om selvforbedring rummer ligeledes et kritisk potentiale, specielt hvis målet for udviklingen overskrider eller modsiger det omgivende samfunds forventninger. Malcolm X, der selv ændrede sit liv ved at udvikle sig fra en fængselsindsat analfabet til en veltalende og særdeles indflydelsesrig borgerrettighedsforkæmper, kan ses som et eksempel på dette (McGee 2005:23). Måske er selvhjælpslitteraturen i forlængelse heraf ikke kun en arena for implicit censur og social kontrol, men også et symptom på en utilfredshed i det sociale, som endnu ikke har fundet en kanal, hvorigennem den kan udtrykkes som kritik? En anden kritiker, der paradoksalt nok ofte fremhæves som forbillede i selvhjælpslitteraturen, nemlig Ghandi (se fx Covey 2008:93), skal en gang være kommet med følgende opfordring: ”Speak only if it improves upon the silence.” Måske den også gælder det moderne arbejdsliv?

Referenser

- Adrian, L.A. (2008) "Lance Armstrong kommer til danmark", *DR.dk*, 15. April (http://www.dr.dk/Sporten/Oevrig_sport/2008/04/15/190951.htm).
- Beck, U. & E. Beck-Gernsheim (2002) *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: Sage.
- Bellah, R. (1985) *Habits of the heart: Individualism and commitment in american life*. Berkeley: University of California Press.
- Boltanski, L. & E. Chiapello (2007) *The new spirit of capitalism*. London: Verso.
- Bourdieu, P. (1991) "Censorship and the imposition of form" i J.B. Thompson (red.) *Language and symbolic power*. Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Brown, A.D. & C. Coupland (2005) "Sounds of silence: Graduate trainees, hegemony and resistance" *Organization studies* 26 (7):1049–69.
- Bröckling, U. (2005) "Gendering the enterprising self", *Distinktion: Scandinavian journal of social theory* 6 (2):7–25.
- Butler, J. (1997) *Excitable speech: A politics of the performative*. New York: Routledge.
- Butler, J. (1998) "Ruled out: Vocabularies of the censor" i R.C. Post (red.) *Censorship and silencing: Practices of cultural regulation*. Los Angeles: The Getty Research Institute for the History of Art and the Humanities.
- Butler, J. (2005) *Giving an account of oneself*. New York: Fordham university press.
- Byrne, R. (2007) *The secret - hemmeligheden*. København: Borgens forlag.
- Cederström, C. & A. Spicer (2015) *The wellness syndrome*. Cambridge: Polity.
- Chiaburu, D.S., S.V. Marinova & L. Van Dyne (2008) "Should I do it or not? An initial model of cognitive processes predicting voice behaviors" i L.T. Kane & M.R. Powell (red.) *Citizenship in the 21st century*. New York: Nova Science.
- Covey, S. (2008) *7 gode vaner: Personlig og professionel effektivitet*. København K: Gyldendal Business.
- Cullen, J.G. (2009) "How to sell your soul and still get into heaven: Steven Covey's epiphany-inducing technology of effective selfhood", *Human relations* 62 (8):1231–54.
- Detert, J.R. & A.C. Edmondson (2011) "Implicit voice theories: Taken-for-granted rules of self-censorship at work", *Academy of management journal* 54 (3):461–88.
- Donaghey, J., N. Cullinane, T. Dundon & A. Wilkinson (2011) "Reconceptualising employee silence: Problems and prognosis", *Work, employment & society* 25 (1):51–67.
- Van Dyne, L., S. Ang & I. Botero (2003) "Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs", *Journal of management studies* 40 (6):1359–92.
- Eilvig, C. & K. Stendevad (2008) *Millionøsemetoden: Spind guld på din passion og få overskud både i hverdagen og på kontoen*. [Kbh.]: Politiken.
- Fleming, P. & A. Spicer (2003) "Working at a cynical distance: Implications for power, subjectivity and resistance", *Organization* 10 (1):157–79.
- Fletcher, D. & T. Watson (2007) "Voice, silence and the business of construction: Loud and quiet voices in the construction of personal, organizational and social realities", *Organization* 14 (2):155–74.

- Foucault, M. (1978) *The history of sexuality, volume 1*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1991) "Truth and power" i P. Rabinow (red.) *The Foucault reader*. Harmondsworth: Penguin books.
- Foucault, M. (2000) "The subject and power" i J.D. Faubion. (red.) *Michel Foucault: Essential works of Foucault 1954-1984, vol. 3, Power*. New York: The New Press.
- Garsten, C. & C. Grey (1997) "How to become oneself: Discourses of subjectivity in postbureaucratic organizations", *Organization* 4 (2):211–28.
- Du Gay, P. (1996) *Consumption and identity at work*. London: Sage.
- Gramsci, A. (1972) *Selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci*. New York: International Publishers.
- Heath, M. (2001) *7 principles to become your own superhero: Discover the superhero inside of you*. Lincoln, New England: iUniverse.
- Hirschman, A. (1970) *Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states*. Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Holquist, M. (1994) "Corrupt originals: The paradox of censorship", *PLMA* 109 (1).
- Holte, C.L. (2009) *Hysj: En kritisk didaktisk relasjonsanalyse av curriculum silentium; den skjulte policyen for taushet om arbeidsrelatert kritikk hos ansatte*. Karlstad: Karlstad Universitet.
- Huang, X., E. Van de Vliert & G. Van der Vegt (2005) "Breaking the silence culture: Stimulation of participation and employee opinion withholding cross-nationally", *Management and organization review* 1 (3):459–82.
- Jackson, B. (1996) "Re-engineering the sense of self: The manager and the management guru", *Journal of management studies* 33 (5):571–90.
- Kaminer, W. (1992) *I'm dysfunctional, you're dysfunctional: The recovery movement and other self-help fashions*. Reading Mass.: Addison-Wesley.
- Kiel, G. (2010) "Selvhjælpsbøger er stadig populære", *Politiken*, 4. Januar. (http://politiken.dk/kultur/boger/faglitteratur_boger/ECE868694/selvhaelpsboeger-er-stadig-populaere/).
- Kish-Gephart, J., J. Detert, L. Treviño & A. Edmondson (2009) "Silenced by fear: The nature, sources, and consequences of fear at work", *Research in organizational behavior* 29:163–93.
- Lasch, C. (1979) *The culture of narcissism*. New York: Warner.
- Lichterman, P. (1992) "Self-help reading as thin culture", *Media, culture and society* 14 (421).
- Lukes, S. (2005) *Power: A radical view*. New York: Palgrave Macmillan.
- McCabe, D. (2011) "Opening Pandora's box: The unintended consequences of Stephen Covey's effectiveness movement", *Management learning* 42 (2):183–97.
- McGee, M. (2005) *Self-help, inc.: Makeover culture in american life*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- McKinlay, A. (2010) "Performativity and the politics of identity: Putting Butler to work", *Critical perspectives on accounting* 21 (3):232–42.
- Micklethwait, J. (1996) *The witch doctors: What the management gurus are saying, why it matters and how to make sense of it*. London: Heinemann.

- Milliken, F.J., E.W. Morrison & P.F. Hewlin (2003) "An exploratory study of employee silence: Issues that employees don't communicate upward and why", *Journal of management studies* 40 (6):1453–76.
- Moore, N. (2013) "Censorship is", *Australian humanities review* (54).
- Morrison, E.W. & F.J. Milliken (2000) "Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world", *Academy of management review* 25 (4):706–25.
- Peters, T. (1999) *The brand you50, or fifty ways to transform yourself from an "employee" into a brand that shouts distinction, commitment, and passion!* New York: Knopf.
- Piketty, T. (2014) *Capital in the twenty-first century*. Cambridge Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Pinder, C. & K.P. Harlos (2001) "Employee silence: Quiescence and acquiescence as responses to perceived injustice", 331–69 i J. Martocchio (red.) *Research in personnel and human resources management*, vol. 20. Emerald Group Publishing.
- Du Plessis, E.M. (2010) *Følg mine anvisninger: Vær selvstændig – om autonomi og ansvarlighed i selvhjælplitterær styring*. Copenhagen Business School.
- Du Plessis, E.M. (2013) "Det utilstrækkelige subjekt: En foucauldiansk analyse af selvhjælplitterær selvstyring", *Dansk sociologi* 24 (2).
- Du Plessis, E.M. (2014). "Koffeinfri kritik? Žižekianske perspektiver på Starbucks-baristaers uformelle kritik", *Sociologisk årbok* 2.
- Post, R.C. (1998) "Censorship and silencing" i R.C. Post (red.) *Censorship and silencing: Practices of cultural regulation*. Los Angeles: The Getty Research Institute for the History of Art and the Humanities.
- Rimke, H.M. (2000) "Governing citizens through self-help literature", *Cultural studies* 14 (1):61–78.
- Rose, N. (1992) "Governing the enterprised self." i *The values of the enterprise: The moral debate*, Heelas & Morris (red.). Routledge.
- Rose, N. (1999) *Governing the soul: The shaping of the private self*. 2. udg. London: Free Association Books.
- Salecl, R. (2011) *The tyranny of choice*. London: Profile.
- Seligman, M. (2002) *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. New York: Free Press.
- Starker, S. (1989) *Oracle at the supermarket: The american preoccupation with self-help books*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publ.
- Starker, S. (1992) "Characteristics of self-help book readers among VA medical outpatients", *Medical psychotherapy* 5:89–93.
- Tangirala, S. & R. Ramanujam (2008) "Employee silence on critical work issues: The cross level effects of procedural justice climate", *Personnel psychology* 61 (1):37–68.
- Tilly, C. (1991) "Domination, resistance, compliance ... discourse", *Sociological forum* 6 (3):593–602.
- Weber, M. (1995) *Den protestantiske etik og kapitalismens ånd*. Kbh.: Nansensgade Antikvariat.

- Welty, E. (2013) *Occupying political science: The Occupy Wall Street movement from New York to the world*. New York: Palgrave Macmillan.
- Whelan, C. (2004) *Self-help books and the quest for self-control in the United States 1950-2000*. Ph.d. Diss. Oxford: Oxford University.
- Willig, R. (2013) *Kritikkens u-vending: En diagnose af forvandlingen fra samfundskritik til selvkritik*. Kbh: Hans Reitzel.
- Willig, R. (2014) "Konkurrencestaten æder os op", *Politiken*, 24. oktober. (<http://politiken.dk/debat/ECE2434974/konkurrencestaten-aeder-os-op/>).
- Wilson, D.M. & T.F. Cash (2000) "Who reads self-help books?" *Personality and individual differences* 29 (1):119–129.

Kontaktuppgifter till författare

Erik Mygind du Plessis

Ny Carlsberg vej 12, st.tv., DK-1760 Köpenhamn V, Danmark

Tel: +45 60 605 945

E-post: erikmyg@gmail.com

Författarpresentation

Erik Mygind du Plessis har en Ph.d. från Roskilde Universitet och forskar om kritik och yttrandefrihet i moderna organisationer. Han är knuten till Department of Business and Politics vid Copenhagen Business School.

Den akademiska etiken och entreprenörhögskolans anda

Det akademiska livet är en våldsamt hasard. Om en ung vetenskapsman skulle be mig om råd vad gäller den vetenskapliga banan, skulle jag knappast orka bära ansvaret för en tillrådan.

Max Weber

DET OVAN CITERADE stycket härrör från en berömd föreläsning som Weber höll vid Münchens universitet den 7 november 1917. Föreläsningen ger oss i sin helhet en professors vittnesbörd om hur osäker en ung forskares karriär kunde vara på den tiden. De villkor som då styrde det akademiska livet förutsatte att man som oetablerad behövde vara beredd att uthärda flera år av hårt arbete utan någon given finansieringsplan och utan att veta om det överhuvudtaget skulle leda till någon fast anställning. Så förhöll det sig då. Men låt oss stanna upp och fundera över vad som har hänt under de snart hundra år som passerat. Vilka är skillnaderna om man jämför dåtidens villkor med dagens? Nog är väl ändå det akademiska livet numera en betydligt mindre våldsamt hasard? Och som stöd för detta skulle vi t.ex. kunna anföra det faktum att de ekonomiska anslagen idag fördelas efter mer opartiska principer och att tillsättningen av fasta tjänster styrs av bestämda regelverk. Finansieringssystemet har blivit mer komplext och heterogent, vilket i praktiken betyder att även oetablerade forskare har en chans att på egna meriter initiera nya projekt. Möjligheterna förefaller ha blivit flera. Men på vilket sätt har dessa och andra förändringar bidragit till mindre osäkerhet och mer klarhet för de unga forskarna med avseende på deras möjliga karriärvägar inom akademien? Är det inte så att tillfälligheternas makt alltjämt påverkar deras öden i ganska stor utsträckning? Webers analys tycks i själva verket vara lika aktuell nu som då genom att den tar fasta på en ofrånkomlig organisatorisk selektionsprocess. Denna selektionsprocess har med åren ändrat sin form, men konsekvenserna är i princip desamma – antingen får man en ordentlig möjlighet att utvecklas som forskare, eller så uppstår det hinder på vägen.

I början av 1900-talet finansierades nästan all forskning vid svenska högskolor genom fakultetsmedel, vilket bidrog till stabilitet och långsiktighet för de få lyckligt lottade som hade fasta tjänster. Samtidigt öppnade den typen av finansieringsmodell upp för maktmissbruk och nepotism. Idag ser situationen annorlunda ut. Högskolorna har allt mer tvingats efterlikna moderna företagsverksamheter där forskar-

na fostras till en ny typ av entreprenörer som måste dra in pengar, skapa nätverk och vara ordentligt produktiva för att ha en chans att lyckas. Allt räknas och rankas. De enskilda forskarna har allt mer börjat framstå som potentiella tillgångar för högskolorna i den hårdnande konkurrensen om att producera ny spetskunskap och tekniska innovationer åt samhället. Men långt ifrån alla kan göra en akademisk karriär under sådana villkor.

Under det senaste decenniet har det vuxit fram ett slags akademiskt prekariat¹ som till stor del har sin grund i det faktum att oproportionerligt många forskare har utbildats och nu tvingas konkurrera om relativt få fasta tjänster och om starkt begränsade forskningsanslag. Visserligen har det alltid varit relativt svårt att få en fast tjänst inom akademien; men idag har det blivit svårare för många fler. Karriärvägarna har blivit både trängre och otydligare.

Varje år skrivs det tusentals forskningsansökningar som granskas i beredningsgrupper där det huvudsakliga syftet är att fördela resurser till de projekt som anses uppvisa högsta vetenskapliga excellens och kvalitet. Men beviljningsgraden är ofta låg. Hela systemet med att bedöma och fördela anslag har visat sig vara forskningsekonomiskt ineffektivt.² Eftersom stora skaror av yngre och oetablerade forskare skriver ansökningar i hopp om att kunna försörja sig, blir alltsammans i det långa loppet en krass fråga om att vinna eller att försvinna. Under sådana villkor kan alla tips och råd tyckas vara välkomna. Hur skall man bära sig åt för att skriva en bra ansökan? Hur tänker bedömarna när de granskar ansökningar?

För att hjälpa de unga forskarna har man vid flera svenska högskolor under senare år börjat anordna föredrag där inbjudna professorer får berätta om forskningsfinansiering och om ansökningskrivandets villkor. Föredragen utgör ett relativt nytt fenomen som har uppstått som en sorts respons på de allt striktare kraven och den hårdnande konkurrensen som gäller när man söker pengar för forskning.

I det följande skall jag ge en inblick i hur födrag av just den här typen organiseras och iscensätts vid en av de största högskolorna i Sverige. Den övergripande frågan är: vad fyller dessa organisatoriska åtgärder *egentligen* för slags syften?

1 Begreppet *prekariat* är en sammanfattande benämning för en grupp individer som inte omfattas av den trygghet eller säkerhet som följer med en fast anställning. Märk väl att min användning av uttrycket akademiskt prekariat avser en specifik grupp som givetvis skiljer sig åt på flera punkter från andra grupper i samhället som kan definieras som prekariat. I "Vetenskap som yrke" gör Weber emellertid en intressant jämförelse genom att påpeka att de oetablerade forskarna i både Tyskland och USA befinner sig i en *prekär situation*, "en tillvaro lika osäker som någon 'proletärs'" (Weber 1977 [1917]:11).

2 För en kritisk analys, se "Många söker men få blir utvalda" (2010), publicerad av *Kungl. Vetenskapsakademien*.

Bakgrund

Hösten 2012 gjorde jag ett antal observationer i samband med en föredragsserie om forskningsfinansiering och ansökningskrivande. Det hela utgör ett litet sidoprojekt som jag sysselsatte mig med samtidigt som jag genomförde en större förstudie av Vetenskapsrådets beredningsgrupper inom natur- och teknikvetenskaper (Roumbanis 2015). Idén till att göra detta sidoprojekt väcktes efter att jag fått e-post från Avdelningen för forskningsfinansiering (namnet är fingerat; hädanefter Aff). Vid denna avdelning arbetar forskningshandläggare och ekonomer med att hjälpa forskare att söka och administrera externa anslag. I deras arbetsuppgifter ingår även att aktivt kommunicera om nya utlysningar och om förutsättningarna för att söka anslag. Detta gav mig m.a.o. ett gyllne tillfälle att belysa en organisatorisk åtgärd som har orsakats av de förändrade finansieringsvillkoren som idag genomsyrar svenska forskares vardag.

Under de aktuella föredragen berättade de inbjudna professorerna om sina personliga erfarenheter både i rollen som forskare och i rollen som sakkunniga bedömare av forskningsansökningar. Föredragen presenteras på engelska. Aff vänder sig i princip till alla oetablerade forskare som upplever sig vara i behov av vägledning när det gäller frågor som handlar om forskningsfinansiering.

Det kan vara värt att påpeka att föredragen inte utgör några unika eller sporadiska företeelser i dagens akademiska värld. Tvärtom organiseras det numera regelbundet sådana föredrag vid flera högskolor runtom i Sverige. Och även internt på ämnesinstitutioner och forskningscentra anordnar man workshops och seminarier där ansökningskrivandet står i centrum. Allt detta är symptomatiskt för de nya dominerande spelreglerna som gäller för forskarna som yrkesgrupp.

Legitimitet och den organisatoriska maktens iscensättning

I föredragen som jag här skall belysa förekommer det ett fint samband mellan legitimitetsskapande och organisatorisk makt. Den maktoptik som jag skall använda mig av är därför också främst inriktad mot den mer subtila sidan av den organisatoriska maktapparaten såsom den framträder dramaturgiskt-kommunikativt. För att finna ett relevant mellanled till legitimitetsskapandet och maktdimensionernas organisatoriska ramverk har jag därför valt att fästa uppmärksamheten vid begreppet *symboliskt våld*. Min ambition med att utgå från detta begrepp handlar om att försöka belysa kraften i de vardagliga maktfaktorer som inte direkt uppfattas eller erkänns som makt av de berörda parterna själva. Det symboliska våldet är kopplat till hur det sociala spelet förmedlas och legitimeras inom organisationen i förhållande till de givna omständigheterna; denna process frammanar i det fördolda en tveetydig anpassning och en pragmatisk acceptans bland de yngre forskarna.

Maktens dramaturgi och symboliskt våld

Organisation handlar om kontroll – om att kontrollera resurser, medlemskap, regel-följande och relationer. I kontrollen ligger också en viss maktdimension. Makten finns inbäddad i den sociala organiseringens komplicerade kretsgångar (Clegg 2002:193). Man kan ta den akademiska världen som utgångspunkt, där t.ex. forskningsfinansierare, högskolor och forskningspolitik utgör ett specifikt kraftfält som på olika sätt styr forskarnas villkor. Makten har också en dramaturgisk sida. I boken *Performance and power* skriver Jeffrey Alexander:

Power is performative in every one of its hydra-headed forms. Wars are won not only on the battlefields but in hearts and minds [...] Staging and dramaturgy are critical, and when they fail,...counter-performance emerge that can undermine confidence and shatter legitimacy (Alexander 2011:4).

Men allt som utspelar sig mellan människor är givetvis inte en fråga om makt; ett sådant perspektiv skulle helt urholka maktbegreppets betydelse. I det vardagliga sam-spelet går det emellertid att upptäcka maktaspekter som kan vara en del i en större styrningsprocess och i reproduktionen av en social ordning. Genom att föra in Bourdieus begrepp *symboliskt våld* i ett organisationsperspektiv vill jag försöka belysa hur maktens dramaturgiska effekter kan dölja sig i tillsynes oskyldiga föredrag om forskningsfinansiering och ansökningskrivande.

Så vad är det då som utmärker denna specifika maktdimension? Flera läsare är säkert redan välbekanta med begreppet symboliskt våld, likväl skall jag säga något om dess innebörd. Det symboliska våldet är alltså en mildare och mer indirekt form av maktutövning; det rör sig om en maktutövning som på ett relativt obemärkt sätt smyger sig in i människors socialt organiserade vardagsliv.

Bourdieu har redogjort för det symboliska våldets innebörd såsom, ”a gentle violence, imperceptible and invisible, even to its victims” (Bourdieu 2001:1). Denna innebörd betyder dock inte med nödvändighet att det symboliska våldet är omöjligt att upptäcka för de inblandade själva, bara att det kan vara svårupptäckt. Allt symboliskt våld bygger i grunden på organisatoriska dominansstrukturer och asymmetriska relationer, något som Bourdieu och hans kollega Jean-Claude Passeron tog fasta på när de genomförde sin numera berömda studie om det franska utbildningsväsendet. I denna studie påvisade man hur lärarkåren (som förväntades vara neutral), oavsiktligt reproducerade klasskillnader i kontakten med elever med olika socioekonomisk bakgrund (Bourdieu & Passeron 2008 [1970]).

Även om jag har en del teoretiska invändningar mot Bourdieus sociologiska perspektiv i dess helhet, kan begreppet symboliskt våld ändå på ett förtjänstfullt sätt bidra till en intressant förståelse om hur organisatorisk makt kan ta sig uttryck i olika sociala situationer som iscensätts. Utifrån ett organisationsperspektiv blir det extra relevant att förstå det symboliska våldets intrikata karaktär genom att koppla det samman med just frågan om inlärning och legitimitetsskapande. Min utgångspunkt stärks av Mustafa Emirbayer och Victoria Johnson som har skrivit så här i en artikel:

Symbolic violence operates inside organizations by virtue of the fact that the dominated in those contexts perceive and respond to the organizational structures and processes that dominate them through modes of thought (indeed, also of feeling) that are themselves the product of domination: the “order of things” comes to seem to them natural, self-evident, and legitimate (Emirbayer & Johnson 2008:31).

Organisationens förmedling av positioner, regler, kunskaper och resurser möjliggör det symboliska våldet; vi har att göra med en maktform, ”which is exercised upon a social agent with his or her complicity” (Bourdieu & Wacquant 1992:167). Det symboliska våldet förstärks följaktligen av att de inblandade själva i en väsentlig mening tar situationen för given och lär sig *acceptera* spelets regler såsom de är. Oavsett om individerna kan identifiera sig eller inte med reglerna, måste de ändå anpassa sig till dessa regler för att praktiskt klara sig och kunna gå vidare. Detta betyder dock inte att det symboliska våldet helt måste sakna inre motsättningar bland de involverade; det symboliska våldet kan mycket väl dölja rollkonflikter, självbedrägeri och oavsiktligt hyckleri i det organisatoriska skådespeleriet.

Redogörelse av undersökningsmaterialet

Första föredraget: om personlig stil, konsensus och slump

Jag skall nu inleda min redogörelse av det första föredraget som Aff anordnade i oktober 2012. Den inbjudne föredragshållaren var professor H. Hörsalen som rymmer drygt 120 personer var så gott som fullsatt. Administratörerna började hälsa alla varmt välkomna till det första föredraget och gav samtidigt tips om sina nyhetsbrev. Efter ett tag var det professorns tur. Professor H som är en framgångsrik forskare gick avslappnat fram och ställde sig vid talarstolen. De flesta som satt bänkande såg ut att vara doktorander eller relativt nydisputerade; ett antal något äldre forskare syntes även i publiken. Professor H inledde sitt föredrag med att berätta om den kollegiala bedömningsprocessen och om dess centrala betydelse inom forskarvärlden. Han underströk tidigt hur ytterst värdefullt det är att sitta med i beredningsgrupper om man önskar få en inblick i hur alltsammans fungerar: ”Never miss the opportunity to participate as a panelist.” Professor H var noggrann med att påpeka hur svårt det är att verkligen ge goda råd om hur man skriver en forskningsansökan. På något sätt gav han intrycket av att vilja gardera sig en aning mot eventuella invändningar och kritik. Därpå fortsatte han att tala mer allmänt om vad det innebär att skriva en forskningsansökan. Att skriva en ansökan handlar, enligt professorn, om individer med idéer. Men hur dessa idéer skall kunna förvandlas till en spännande ansökan går det dock inte riktigt att lära ut; den konsten är snarare något som man måste öva sig på. Med tiden utvecklar man sin egen *personliga stil*.

Därefter fortsatte professor H berätta mer ingående om hur granskningen av ansökningar går till i praktiken och om de formella kriterierna för vetenskaplig kvalitet.

Detta summerades på följande vis: när man bedömer en ansökan tittar man framför allt på självständighet, projektets utformning, budget, abstract och tidigare publikationer. Professor H är naturvetare, och då är bibliometri och citeringsindex särskilt viktiga kriterier. Kvalitet bedöms preliminärt sett utifrån citeringsfrekvens, påpekar professorn. Man *måste* ha några riktigt fina publikationer – helst så många som möjligt för att man skall ha en chans att få anslag. Och detta beror, enligt professor H, på den stora mängden inkomna ansökningar som gör att det måste finnas ett första ”filter” som hjälper till att gallra bort ansökningar med få publikationer, trots att principen om kollegial bedömning i första hand borde utgå ifrån projektidén. I detta ögonblick uppstår det en viss osäkerhet. Vad är det egentligen som räknas, undrar en konfunderad åhörare? De bibliometriska aspekterna spelar alltid en stor roll för vem som överhuvudtaget har en chans, men forskningsidén är givetvis av störst betydelse, tillägger professor H snabbt. Man måste alltid ha en bra idé, annars spelar det ingen roll hur mycket man har publicerat tidigare. Idén och kvaliteten i en ansökan är avgörande, oavsett hur mycket man skrivit eller hur stort namn man är.

Som belägg för detta tar professor H upp ett exempel som går ut på att inte ens en världsberömd professor kan slänga ihop en slarvigt skriven ansökan med förväntningen om att få pengar på gamla meriter. Det går inte att komma undan de formella kraven. Dokumentet är i princip det tyngst vägande i bedömningsprocessen, något som inga informella faktorer kan ändra på, enligt professor H. Men vad är då viktigast – publikationer eller idén? Detta blir hängande i luften. Naturligtvis är det alltid en bedömningsfråga, tillägger professor H. Men poängen som också kommer fram, och som professorn tryckte extra på, är att man som sakkunnig bedömare kan känna sig rejält förolämpad om en ansökan är slarvigt skriven. Det upplevs som nonchalant och respektlöst.

Professor H påpekar strax därpå att varje bedömare läser mer noggrant när det är ett ämne i forskningsansökan som ligger närmare deras egna vetenskapliga expertis. Har man otur är bedömarna inte alls särskilt intresserade eller insatta i det man tar upp i sin ansökan. I förbifarten tillägger professorn att man alltid vinner på att skriva en ansökan, och han argumenterar för att man därigenom får ett ypperligt tillfälle att samla ihop sina tankar på ett systematiskt sätt. Att skriva en ansökan är nästan som att skriva en artikel; det går helt enkelt att se det som ett slags vetenskapligt förarbete, enligt professorn. Men eftersom det handlar om att attrahera en bedömargrupp som inte har mycket tid gäller det att skapa en koherent berättelse med en tydlig röd tråd. Man bör också vara så realistisk som möjligt (”Be realistic!”). Undvik onödiga excesser. Dessutom gör man bäst i att inte framstå som allt för ambitiös, understryker professorn stillsamt. Allt för stora ambitioner skrämmer bedömarna. Professor H:s budskap är att man inte bör försöka sälja in för mycket i sin ansökan, och han berör kort därpå Jantelagens viktiga innebörd i den svenska kontexten. Denna ”lag” är något som professorn särskilt vill informera unga forskare som inte är från Sverige om, så att de inte begår misstaget att bryta mot denna lokala sedvänja.

En annan uppfattning som professor H också ger uttryck för är att bedömarna i en beredningsgrupp i regel är ”likasinnade”, vilket också ligger till grund för skapandet

av konsensus beträffande anslagsfördelningen. Här bör det påpekas att en hand lite tidigare hade räckt upp av en person i publiken som ville ställa en fråga. Personen ville få svar på huruvida de stora vetenskapliga frågorna och problemen diskuteras under beredningsgruppernas möten. Svaret som följde var: Nej. De sakkunniga är vanligtvis helt ense om de vetenskapliga paradigmens grundkriterier, och håller sig därför med nödvändighet till dessa under mötena. Vad som behövs är egentligen bara att man ordentligt bedömer kvaliteten och jämför de ansökningar som kvalificerar sig för anslag. Detta låter naturligtvis rimligt. Men i nästa ögonblick öppnar professorn upp för att det ständigt förekommer intressekonflikter i beredningsgrupperna. Kan det nu tänkas vara så att det också finns fundamentala vetenskapliga meningsskiljaktigheter i dessa konflikter? Kanske, men detta är ingenting som professor H diskuterar under sitt föredrag. Istället anmärker han att det är jäv och nepotism som är det stora problemet som hotar principerna för den kollegiala bedömningsprocessen. Det gäller alltid att motverka varje liten misstanke om jäv, understryker han med kraft. Alla former av jävsituationer underminerar systemets trovärdighet.

Den sista punkten som professor H tar upp gäller frågan om *slumpen*. För precis som för vetenskapen i allmänhet, är slumpen inte sällan involverad vid besluten om vem som skall få anslag. Slumpen går det aldrig helt att bli kvitt, oavsett hur mycket man än försöker. Professor H påpekar dock att de 15 procenten i toppen och de 15 procenten i botten är enklast att enas om i beredningsgruppen. Men de 70 procenten däremellan öppnar upp för tolkningar och förhandlingar – där kan mycket hända, och professors slutkläm är: ”In the end there are humans making the decision, and it will be slightly different outcomes”. Det samlade intrycket efter professor H:s föredrag resulterade i en ganska ambivalent bild av vad det är som faktiskt gäller i den akademiska världen ifråga om bedömningen av ansökningar. Jag har här bara presenterat ett mindre utsnitt från det två timmar långa föredraget; likväl ger det en viss uppfattning om föredragets karaktär.

Andra föredraget: om akademiska dygder och jargong

Förväntningarna tycktes vara stora i publiken inför det andra föredraget som den här gången framfördes av den mycket välmeriterade professor N. I detta föredrag skulle huvudtemat kretsa kring den praktiska metoden för hur man gör när man skriver en ansökan. Alltså: hur man på bästa sätt designar och formulerar en ansökan. Professor N hade förberett sitt föredrag genom att ta fram illustrationer och exempel på ansökningar som beviljats anslag. Hon lyfte t.ex. fram betydelsen av klatschiga titlar, intresseväckande abstracts och välformulerade argumentationskedjor. Det stod klart från det första föredraget att några ”egentliga” goda råd är svåra att ge inom detta område, där personlig stil och slump nästan alltid finns med i bilden. Men professor N skulle nu, trots de tidigare uppgifterna från professor H, försöka undervisa i den svåra konsten att skriva en konkurrenskraftig forskningsansökan.

Professor N började med att berätta om sina egna erfarenheter från Sverige och andra länder där hon varit verksam som sakkunnig, och underströk att det i princip inte existerar några essentiella skillnader i synen på kollegial bedömning. En lysande idé

är alltid det centrala. Men förutom själva idén, måste ansökan vara spännande – den måste vara spännande och intressant att läsa, tillägger professor N. Det allra bästa är om man kan berätta en riktigt bra historia ("tell a good story"). I likhet med professor H hävdar även professor N att det måste finnas realistiska mål och att projektet som helhet måste framstå som genomförbart. Vidare måste alltsamman vara klart och koncist formulerat, plus bidra till ny viktig kunskap, och allra helst en *verklig innovation*, påpekar professor N. I en av artiklarna som Aff rekommenderar berörs just de höga förväntningar som de sakkunniga vill få bekräftade när de läser ansökningarna (Porter 2005:343). Detta understryks av professor N som vid upprepade tillfällen trycker på liknande punkter. Det måste vara spännande och intressant, upprepar hon, annars har man ingen chans att få forskningsanslag.

Professor N påpekar sedan att man alltid bör tänka på den som skall läsa ansökan så att det blir till en njutning ("Mind your readers!"). Detta hänger förstås ihop med att man måste vara en duktig berättare. Det estetiska värdet är betydelsefullt; att skriva ansökningar handlar alltså inte enbart om formell kommunikation. Det betyder implicit att kraven höjs på författaren att lägga ner mer tid på sin ansökan. Därpå introducerar professorn några praktiska tips, som t.ex. att använda sig av ett lättbegripligt språk, undvika jargong, sträva efter klarhet och att vara noggrann med korrekthet i sak. Att vara komplicerad är kontraproduktivt då de sakkunniga i regel läser snabbt och övergripande.

Innovation är något som professor N berör vid flera tillfällen. Det är uppenbart att hon försöker vara så tydlig och transparent som möjligt om villkoren för en schyst och rättvis bedömning. Professor N är flitig med att redovisa olika ansökningar som beviljats anslag; hon visar enträget på olika skillnader i titlar och hur dessa kan få det att låta spännande, medryckande och intressant för en bedömare som snabbt skall fångas på kroken. Hennes noggranna genomgång av abstracts (för att belysa betydelsen av formuleringarnas skärpa och elegans) visar hur engagerad hon är i sitt uppdrag. Särskilt en ansökan förefaller vara ett praktexempel. Professor N beskriver på olika sätt hur oerhört viktigt det är att göra rätt sorts intryck på bedömarna.

Plötsligt ställer en åhörare en fråga. I detta skede uppstår något som skulle kunna beskrivas som en legitimitetskris på mikronivå. Professor N har nämligen vid ett flertal tillfällen påtalat hur illa det kan uppfattas om man använder sig av en viss sorts akademiskt vokabulär, eller som hon kallar det, *jargong*. Åhörarens fråga är skarp-laddad: "But what exactly do you mean with jargong?" Och personen ifråga tillägger därpå att hon själv tycker sig kunna se en tydlig jargong i det anförda exemplet som professor N nyss höjde till skyarna. Och om nu inte detta är jargong, vad är i så fall jargong? Frågan är högst berättigad och den belyser något viktigt som delvis skulle kunna sammanfattas med begreppet "akademisk kultur". Frågan om vad som är jargong eller inte döljer också frågan om intellektuell smak. Professor N blir för ett ögonblick tyst. Men efter att ha samlat kraft under några långa sekunder viftar hon snabbt undan försöket att relativisera hennes anförande om jargong genom att istället ge nya exempel på vad det skulle kunna liknas vid i en ansökan. "Buzzwords", dvs. modeord och populära fraser, är sådant man bör akta sig för att använda i en ansökan. En be-

dömaren ser omedelbart igenom sådana lättvindiga försök, påpekar professor N med en ordentlig min.

Mot slutet av föredraget påminner professor N återigen om vikten av att en ansökan *måste* vara spännande, och hon stärker sitt argument genom att påpeka att bedömarna ofta kan vara väldigt stressade och trötta. Då måste man bjuda på något extra. De flesta bedömarna läser dessutom ansökningar med viss ovilja, enligt professor N. Och de läser aldrig ”mellan raderna”. Som författare av en ansökan kan man aldrig förutsätta intellektuell ansträngning från bedömarnas sida, det är snarare något som eventuellt framkallas när spänning uppstår vid läsningen av en riktigt spännande ansökan.

Hela den kollegiala bedömningsprocessen hamnar på något sätt i nytt ljus när man hör en etablerad forskare som professor N tala. Det finns en spirande ambivalens i rummet när det sista ordet är sagt och publiken applåderar. Professor N har visat på en intressant sida av vad kollegial bedömning handlar om – men inte i första hand genom alla sina praktiska exempel, utan framför allt genom de sätt som hon själv, på gott och ont, resonerat sig fram till hur man bör förhålla sig till den svåra konsten att skriva en lyckad forskningsansökan. Efteråt tycktes publiken vara både nöjd och entusiastisk med framträdandet. Något tycktes vara vunnet, frågan är bara – vad?

En upplysningens dialektik?

För att ytterligare ringa in den kommunikationsstrategi som AfF presenterar skall jag även belysa de lästips som lagts upp via elektroniska länkar och som administratörerna innan föredragen rekommenderade de unga forskarna att läsa. I denna del av inskolningen går det att finna ytterligare prov på organisationens legitimitetsarbete och subtila maktutövning (ett vänligt: ”så här fungerar den akademiska världen, se och lär”).

I artikeln ”What do grant reviewers really want, anyway?” (2005) av Robert Porter berörs flera intressanta aspekter av den kollegiala bedömningsprocessen. Detsamma gäller två andra texter som AfF rekommenderar, ”The art of grantsmanship” (1997) av Jacob Kraicer och ”On the art of writing proposals” (1995) av Adam Przeworski och Frank Salomon. De två senare texterna är mer direkta guider över hur man skall göra och inte göra, och överlappar i flera avseenden med innehållet i de två föredragen som presenterades av professor H och professor N. Texterna innehåller indirekt ett *akademisk ethos* – en källa till normerna för ansökningskrivandet som akademisk genre.

Kraicer skriver bl.a. följande: ”Successful applications must be ‘a joy to read’ and must stand out from the ever-increasing competition”, varpå han tillägger att bedömaren ofta läser ansökningar utmattade och trötta under helger och på kvällstid. Detta var något som även professor N tog upp under sitt föredrag. Kraicer påpekar även att de sakkunniga endast läser ansökningar bit för bit, lite här och lite där, fram och tillbaka, vilket man bör tänka på när man formulerar sin forskningsidé. Den som granskar en ansökan skall helt enkelt inte behöva läsa allt från början till slut för att kunna se helheten.

I Porters studie, som bygger på intervjuer med ett flertal sakkunniga bedömare, får vi mer information. En av intervjupersonerna poängterar t.ex. "remember you're writing a document that most panelists are not going to read – they're going to look at parts of it, but they won't read it from start to finish" (Porter 2005:347). Här bör vi samtidigt komma ihåg något som ofta påpekas i sammanhanget, nämligen att man som författare av en ansökan inte bör ta avslag personligt och bli upprörd. Det gäller att vara förstående inför den krävande situationen som alla involverade konfronteras med under bedömningsprocessen. Man måste lära sig acceptera finansieringssystemets villkor. Men orosmolnen vid horisonten är svåra att bortse ifrån. Porter lyfter fram flera röster som skulle kunna ge upphov till missmod och tvivel. En intervjuperson säger följande: "Keep on writing and resubmitting; you'll always be faced with low probability of success, so there's no shame in being rejected." Den sakkunnige som ovan yttrade sig om hur liten del av en ansökan som faktiskt läses, understryker också vidare att, "[t]he big lesson is not to take rejection personally, because when you throw in the social dynamics of the panel, and the large number of proposals they've looked at in a short period of time, it's a crapshoot" (Porter 2005:347). På det hela taget ger dessa texter upplysningar som ytterligare förstärker bilden av att man som forskare måste lära sig förstå och acceptera forskningsfinansieringens villkor.

Avslutande diskussion

Så vad är då *egentligen* syftet med dessa föredrag som jag här har belyst? Det första smått triviala svaret är givetvis att föredragen är till för att hjälpa de unga oetablerade forskarna som är i början av sina karriärer. Rådgivningen tycks ju uppenbarligen vara själva huvudsyftet med hela tillställningen. Men det finns också andra syften med föredragen, syften som framstår som mindre triviala utifrån en kritisk sociologisk synvinkel. Unga forskares karriärvägar har idag blivit både trängre och otydligare, och detta är delvis en förklaring till varför högskolorna överhuvudtaget anordnar denna typ av föredrag. Det rör sig dock om ett tveeggat svärd. Finansieringssituation har under de senare åren förändrats på flera sätt. Dagens högskolor styrs allt mer likt företagsverksamheter där entreprenörskap och konkurrensutsättning blivit givna ledmotiv. Forskarna uppmanas (en del skulle säga pressas) att dra in egna pengar, "sälja in" sina idéer, skapa strategiska nätverk, och vara ständigt produktiva för att kunna ta sig fram inom den akademiska världen. Från högskolornas sida handlar det om att försöka mobilisera och vidareutbilda de "mänskliga resurserna" så gott det går, dock med vetskapen om att långt ifrån alla kommer att lyckas.

Att söka anslag har idag blivit ett osäkerhetsmoment (med Webers terminologi: en *hasard*) som slår hårdast mot de unga forskare som inte har någon fast tjänst eller ingår i något större forskningsprogram. Därför kan man i AFF:s föredrag se ett försök att frammana en anpassningsattityd och en pragmatisk acceptans bland de unga forskarna i relation till de villkor som gäller för att få anslag. Det rör sig, kort sagt, om ett upplysningsförsök som samtidigt förmedlar ett *akademiskt ethos* om vad som måste gälla för att hela systemet skall fungera. Föredragen blir till ett sätt för högskolorna att

få finansieringssystemets inre motsättningar, tvetydigheter och problem att framstå som legitima genom att bidra till öppenhet och transparens. Genom den organisatoriska maktens iscensättning kan man därför samtidigt skönja en form av symboliskt våld som reproducerar och vidmakthåller forskningens nya spelregler in i framtiden. Det hela sker genom en dramaturgisk effekt som inte är så enkel att avslöja; detta inte minst p.g.a. att föredragen uppfattas som en välkommen service i en prekär situation.

Administratörernas och professorernas intentioner är vänliga – de grundar sig på en vilja att informera och hjälpa den yngre forskargenerationen. Och hela tillställningen bygger på frivillighet – ingen är direkt tvingad att gå på föredragen. Att identifiera symboliskt våld i dessa föredrag bygger därför på att man ser professorerna som delaktiga i en organisatorisk iscensättning med en given dominansstruktur. Makten förmedlas dold i professorernas trevliga manér och genom deras ofrånkomliga auktoritet; de går på ett naturligt sätt in i rollen som föredragshållare för att berätta om hur det ligger till; de ställer sakligt upp å entreprenörhögskolans vägnar och uppfattar förmodligen inte alls sin medverkan som någonting som överhuvudtaget skulle kunna tolkas i termer av makt. Därvidlag är det symboliska våldet som professorerna utövar en oavsiktlig konsekvens av de rådande villkoren som de (utan nämnvärt motstånd) anpassar sig till.

Detta behöver dock inte betyda att professorerna inte kan känna av rollkonflikter eller tvivel; sannolikt handleder de doktorander som också står inför en hård arbetsmarknad där de bästa idéerna inte alltid får gehör. Som sakkunniga bedömare har de säkert tvingats gallra bort många spännande ansökningar under årens lopp. Likväl innehåller föredragen en uppfostrande ton och ett försök att indirekt förmildra bilden av de osäkra villkoren genom att hänvisa till spelets ofrånkomliga regler. Det är just detta som skapar en grogrund för det symboliska våldets effekter inom ramen för det organisatoriska sammanhanget i vilken spelreglerna för forskningsfinansiering och ansökningskrivandet förmedlas.

I följande text har jag beskrivit en organisatorisk åtgärd som enligt min mening speglar den tillskrivade situation som idag råder när det gäller forskningsfinansiering och den värdeomvandling som delvis skett inom den akademiska världen. Idag har vetenskapen klämts in i en marknadsanpassad organisering där nya värden som entreprenörskap, konkurrens, strategiska partnerskap och innovation, successivt har kommit att institutionaliseras. Det hela kastar en skugga över de unga forskarnas framtid.

I trilogin *Sömngångare* diskuterar författaren Hermann Broch värdenas sönderfall såsom en ödesdiger konsekvens av den nya sakligheten (*Neue Sachlichkeit*) som styr det moderna kapitalistiska samhället. Det har hävdats att Broch hade läst Max Weber och tagit intryck av dennes sociologiska förkunnelser om framväxten av en instrumentell rationalitet som tränger in i livets alla värdesfärer.³ Har vi som forskare hamnat i en "rationalitetens järnbur" som tvingar oss att utan motstånd acceptera de nya sakliga spelreglerna? Vad innebär det att ansökningsstrategier blivit en så pass

3 Jfr Harrington (2006) "Hermann Broch as a reader of Max Weber: Protestantism, rationalization and the 'disintegration of values'".

dominerande del av vår vardag; vad händer med relationerna mellan forskare; och vad händer med forskningen? Finns det en risk att någonting värdefullt går sönder under denna process?

Lambros Roumbanis, Stockholms Universitet

Referenser

- Alexander, J. (2011) *Performance and power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. & J.-C. Passeron (2008 [1970]) *Reproduktionen: Bidrag till en teori om utbildningssystemet*. Lund: Arkiv.
- Bourdieu, P. & L. Wacquant (1992) *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. (2001) *Masculine domination*. Stanford University Press.
- Clegg, S. (2002) *Frameworks of power*. London: Sage.
- Emirbayer, M. & V. Johnson (2008) "Bourdieu and organizational analysis", *Theory and society* 37:1-44.
- Harrington, A. (2006) "Hermann Broch as a reader of Max Weber: Protestantism, rationalization and the 'disintegration of values'", *History of the human sciences*, 19 (4):1-18.
- Kraicer, J. (1995) "The art of grantsmanship", <http://www.hfsp.org/funding/art-grantsmanship>.
- Porter, R. (2005) "What do grant reviewers really want, anyway?", *The journal of research administration* 36 (2):47-55.
- Przeworski, A. & F. Salomon (1995) "On the art of writing proposals". Brooklyn NY, *Social science research council*.
- Rapport (2010) "Många söker men få blir utvalda", *Forskningsstrategiska utskottet vid Kungl. Vetenskapsakademien*.
- Roumbanis, L. (2015) "Akademiska omdömen under osäkerhet: en studie av kollektiva ankringseffekter i Vetenskapsrådets beredningsgrupper", *Scores rapportserie*. Stockholm: Score.
- Weber, M. (1977 [1917]) "Vetenskap som yrke", i *Vetenskap och politik*. Göteborg: Korpen.

Recensioner

Doktorsavhandlingar i sociologi

Maja Lilja, *Det bästa för mitt barn: Nyblivna mödrar i den delade staden*. Örebro Studies in Sociology 19. Örebro: Örebro Universitet, 2015

Sverige är segregerat. Det är stora inkomstskillnader mellan olika delar av landet och mellan olika delar av landets städer. Med inkomstskillnaderna har också följt en etnisk segregation mellan medborgarna, de med utländsk bakgrund¹, särskilt de med bakgrund i Mellanöstern, och de med inhemsk bakgrund. Kan det ligga rasism bakom den etniska segregationen?

Sociologen Maja Lilja har i sin doktorsavhandling valt att studera hur kvinnor i vita medelklassen bidrar till bostadssegregationen i en mellansvensk stad. Materialet är intervjuer med 19 välutbildade kvinnor i två skilda bostadsområden. Hennes resultat tyder på att kvinnornas undvikande av vissa stadsdelar eller utflyttning från vissa stadsdelar ”inte kan reduceras till en fråga om att undvika vissa bostadsområden på grund av sociala faktorer utan även bör förstås som ett tecken på att rasifierade föreställningar ligger bakom...” (s. 179).

Intervjuerna analyseras med psykologisk diskursteori, dvs. Jonathan Potters och Margaret Wetherells metod att se hur de intervjuade väljer mellan olika diskurser, växlar från en vald diskurs till en annan, understryker det sagda med tonfall och kroppsspråk eller försöker förmildra det sagda genom skratt och satser som ”kanske ibland lite grann” och ”i alla fall lite”. De kan säga en sak och sedan dess motsats för att nyansera sina utsagor. Människorna vill något med sina utsagor och de positionerar sig själva genom de diskurser de väljer att anknyta till. De strävar efter att andra ska respektera dem och att de ska bedömas ha legitima åsikter.

1 SCB räknar en person med en utrikes född och en inrikes född förälder som en person med svensk bakgrund. År 2014 var 16,5 procent av Sveriges befolkning födda utomlands och av dem var majoriteten svenska medborgare (58,4 procent). Det var samma år 21,5 procent som med SCB:s definition hade utländsk bakgrund, dvs tillhörde gruppen födda utomlands eller födda i Sverige med bägge föräldrarna födda utomlands.

Det teorifältet Maja Lilja anknyter till och som hennes avhandling också utgör ett bidrag till är kritiska vithetsstudier. Detta fält har vuxit fram som respons på svarta forskares tes att vithet är en slags osynlig norm för hur människor ska vara. Det behövs att man undersöker vita med deras privilegier och ståndpunkter. Forskare inom fältet är Frankenberg, Back och Ware med flera. När forskningsfältet tillämpas i Sverige undersöker man ofta svenskhet. I Sverige definieras svenskhet inte bara som medborgarskap utan också som delaktighet i det "homogena" folket svenskar. Det senare är en uppfattning som utesluter invandrare som fått svenskt medborgarskap. De är inte "svenska". Forskare här är sådana som Tobias Hübinette, Catrin Lundström och Liljas bihandledare Katarina Mattsson (huvudhandledaren är Rolf Lidskog). Teoretiskt anknyter Lilja även till spatiala studier och studier om moderskap. Det sistnämnda fältet tillkom under studiens gång. Det visade sig att intervjupersonerna alltid började med att fråga om forskaren Lilja själv hade barn, vilket hon inte hade när intervjuerna gjordes. När sedan intervjupersonerna motiverade sina bostadsval med att de ville göra det bästa för sina barn ville Lilja fördjupa sina kunskaper om moderskapsideal och barnuppfostran i det moderna samhället. Det ledde fram till hennes eget begrepp "diskursen om det bästa för mitt barn" som visade sig vara ett fruktbart begrepp.

Av Liljas 19 intervjupersoner har 17 akademisk utbildning och endast en kommer från ett land utanför Europa. De utgör gedigen vit svensk medelklass. De är alla nyblivna mödrar med ett eller två barn och de flesta är i 30-årsåldern. De fångas upp på de kommunala öppna förskolorna och de bor dels i ett välbärgat bostadsrättsområde, Gräsbacken, dels i ett hyreshusområde, Björkby. Men det visade sig att mamorna från hyreshusområdet i urvalet faktiskt ofta bodde i ett nybyggt litet villaområde, Rosenlund, inom det större området Björkby (områdenas namn är anonymiserade). Intervjupersonerna är därför ganska lika varandra, oavsett vilket område de kommer från.

Hur resonerar kvinnorna? Studiens syfte är att studera hur nyblivna mödrar konstruerar etnicitet och "ras", men även klass och kön, i sitt bostadsområde och i relation till sina barn. Den nationella tillhörigheten, att vara svensk, är så självklar för dem att de blir överraskade över frågan. "Min nationella identitet? Du menar att man är svensk?" De säger att det har de inte funderat på tidigare eller det har aldrig behövt vara viktigt. Jag menar att sådana svar skulle ha varit rätt otänkbara i andra europeiska länder som varit med i världskrigen eller som varit ockuperade.

Måste de ändå definiera det, visar Lilja att det inte är medborgarskapet de tar upp utan sådant som att svenskar ofta är blonda och blåögda, oftare "än alla afrikaner åtminstone". På frågan om "vem definieras som 'svensk' och icke-svensk i dagens Sverige?" tror de också "att hudfärgen spelar in". Det gör att Lilja kan skriva: "Framförallt var det utseendet som blev en gränsmarkör för svenskhet, både när kvinnorna själva använde sig av denna uppdelning och när de svarade på konkreta frågor om vem som kallas för "svensk" i dagens Sverige" (s. 74). Det bedömer jag vara det starkaste beviset i avhandlingen på rasifieringen i Sverige.

Fanna Ndow Norrby har redigerat en antologi med erfarenheter av att vara svart

kvinnor i Sverige, "Svart kvinna" (2015). Den utgår bland annat från erfarenheter insamlade på sociala medier. När man läser den framkommer den upprörande och omfattande rasistiska mobbningen av afrosvenskar i Sverige. De intervjuade kvinnorna i Liljas avhandling verkar stå långt från förövarna i "Svart kvinna".

Lilja finner att när kvinnorna talar om kön och genus är kvinnorna engagerade och talar fort och lätttsamt medan de är mycket mer försiktiga när de talar om etnicitet. De talar då ofta i indirekta ordalag, tystare och med fler stakningar. De ansluter sig till mångkulturalismens ideal och en kvinna säger att "det har varit en jättestor fördel att bo i Björkby just för att mina barn har fått se att alla människor ser olika ut och det är inte något konstigt med det /.../ för jag vill inte att dom ska bli fördomsfulla" (s. 143). Ändå utgör Björkbyskolan ett hinder för kvinnorna att fortsätta bo i det trevliga Rosenlund. Flera av intervjupersonerna som bor i Björkby säger att de måste flytta till ett annat område så att barnen får gå i en skola som inte har så stora sociala problem. Om intervjupersonerna bor i Gräsbacken säger flera att de inte vill flytta till Björkby. Teorin talar om white flight and white avoidance och det visar sig alltså även i detta lilla urval vita kvinnor. Det börjar redan i valet av daghem. En av flera variabler som kvinnorna väljer daghem efter är just etnicitet. En kvinna säger:

En /förskola/ valde jag bort helt och hållet, den sökte vi inte till alls på grund av att, när jag var där och tittade så såg jag nästan inga svenska barn alls. /.../ Fredrik ska inte va i en minoritet. Det vill jag absolut inte (s. 152).

Samma kvinna kunde dock tänka sig en förskola där det var "kanske fifty fifty och det var nästan vårt andrahandsval". Jag bedömer att citatet "såg jag nästan inga svenska barn alls" är det mest rasifierade intervjuatet i avhandlingen. Om en blick på en grupp barn räcker för att avgöra om de är svenska eller inte, måste utseendet vara det som styr ens bedömning och inte medborgarskapet. Det hjälper inte om barnen är födda i Sverige av svenska medborgare, de är fortfarande inte "svenska".

Lilja upptäcker att kvinnorna är rädda för att deras barn ska vara "i minoritet". En blandning av tankar om barnens skolförberedelse och främlingskap torde ligga bakom kvinnornas white avoidance/white flight. Nu påpekar Lilja att hon inte vet något om ifall det lett till faktiska beslut om flyttning och bostadsbyten. Över huvud taget är studien försiktig i positiv bemärkelse i sina kommentarer och tolkningar av citaten.

Det jag kan ifrågasätta är om känslor av främlingskap hos kvinnorna bara är etniskt eller om det kanske också eller till och med i första hand är klassmässigt. Är det klass snarare än etnicitet som gör att en 35-årig högutbildad ingenjör och nybliven mor inte vill umgås med hyreshusens stora barnfamiljer där de kortutbildade mödrarna nyss fyllt 20 år? (s. 131). Liljas studie är en studie i den toleranta medelklassen. Kvinnorna framställs mycket nyanserade. De problematiserar uppdelningen i "svenskar" och "invandrare" och kriterierna som sätts upp för att man ska uppfattas som "svensk", de markerar avstånd från stereotypa bilder av hur "svenskar" är, de inser att det välbärgade området Gräsbacken är minst lika segregerat som hyreshusområdet Björkby, de förstår att samhället hela tiden förändras så att en dålig skola i Björkby kan bli bra.

Tacknämligt är att intervjupersonerna citeras på ett rättvisande sätt med långa citat i stället för med utbrutna fragment, särskilt då etnicitet är ett känsligt ämne. Att Liljas notapparater alltid anger sidhänvisningar är föredömligt. Språkbehandlingen är utmärkt.

Maja Lilja har skrivit en viktig avhandling inom det nya spännande fältet vitetsstudier. Hennes analys är induktivt öppen och präglad av reflexivitet, begreppen är väldefinierade, och hon får fram intervjupersonernas komplexitet. Hon visar att "svenskheter" kan bedömas enbart på grundval av utseendet och att föräldraskapet och det hon kallar "diskursen om det bästa för mitt barn" spelar stor roll för val av boende. Hon har med sin analys lyckats påvisa det ansvar majoritetsbefolkningen har för den etniska segregationen i vårt samhälle.

Hedvig Ekerwald, fakultetsopponent, Uppsala Universitet

Övriga recensioner

Rickard Jonsson, *Värst i klassen: Berättelser om stökiga pojkar i innerstad och förort*. Stockholm: Ordfront, 2015

Richard Jonsson har med hjälp av en etnografisk datainsamlingsmetod bestående av deltagande observation, samtal och intervjuer, på ett intressant och levande sätt lyckats fånga vardagliga samtal om förortspojkar som anses störa ordningen i Sveriges klassrum. Med fältanteckningar från deltagande i skolsituationer och intervjuer varvat med influenser från youtubeklipp, diverse inlägg i dagstidningar och nyhets-sändningar, analyserar författaren hur berättelser om de *stökiga pojkarna* gestaltas. Framträdande är att omgivningens attityder och negativa förväntningar på dessa pojkar tycks bidra till att förstärka deras skolidentitet till att vara skolans problemelever.

Boken känns angelägen och bör läsas av alla som arbetar med ungdomar för att förstå hur omgivningens förväntningar påverkar ungdomars skolidentitet. I mötet med den andre bär vi ofta på omedvetna fördomar som utgår ifrån etiketter, som vi har satt på människor som tillhörande en grupp. Dagens samhälle befinner sig i ett medicinskt förklaringsparadigm där vi diagnostiserar och sätter etiketter på unga människor för att de sedan ska kunna få rätt *behandling*. I min egen forskning har jag mött många ungdomar som själva identifierar sig som koncentrationsstörda, Aspergerare, IG-barn eller tillhörande CP-gruppen på skolan. Richard Jonssons bok *Värst i klassen* belyser hur gruppen med etiketten *stökiga pojkar* reproduceras i vårt skolsystem i de mellanmänniskliga möten som sker där. Jonsson visar hur omgivningen ofta konstruerar *schablonberättelser* om de stökiga pojkarna som fungerar som en förklaringsmodell för alla stökiga pojkars beteende: "Stökiga elever förväntas skolka, komma för

sent till lektionen eller vägrar ta av sig kepsen. De drar skämt, använder mobilen på lektionstid och utmanar lärarens auktoritet”. Samtliga brott mot ordningsregler är helt enkelt förknippade med kategorin *stökiga pojkar* som idag nästan har blivit synonymt med *förortspojkar* eller *invandrapojkar* som talar förortsslang. Det finns enligt författaren en redan färdig historia för hur stökiga pojkar eller förortselever agerar och pratar som omgivningen reproducerar om och om igen. Jonsson menar till exempel att den allmänna och politiska debatten om pojkers kris i skolsystemet bidrar till att ”reproducera normerande maskulinitet och pekar ut marginaliserade maskuliniteter som avvikande och som de som behöver fostras och disciplineras”. En tänkvärd händelse som beskrivs i boken kopplat till detta tema är läraren som kallar en elev för invandrare och eleven som då kontrar med ”Fuck you snorunge varför kallar du mig invandrare”. Läraren blir otroligt provocerad av att bli kallad snorunge och förklarar att han inte hade jobbat på skolan om han hade varit rasist och fortsätter med att förklara att han är där för att hjälpa invandrare och barn till invandrare så att de kan få ett jobb i samhället. Eleven svarar då: ”Jag är fortfarande inte invandrare”. Eleven vill inte ha etiketten invandrare och läraren vill naturligtvis inte ha etiketten rasist.

Samtidigt beskrivs i boken den motsatta schablonbilden. Hur skolan av omgivande samhälle förväntas fostra *den skötsamma eleven*. Schablonbilden om den skötsamma eleven representeras ofta av flickor som är trevliga och gör sina läxor, invandrareleven som ”tar med sig kakor från hemlandet” eller av dagens unga idealmedborgare, som genom eget hårt arbete och en förmåga att anpassa sig till skolans krav, gör rätt skolval och snabbt och effektivt blir en närande samhällsmedborgare. Denna idealbild innefattas enligt Jonsson också av schablonberättelser om förorten som en plats att ta sig bort ifrån. Att ha tagit sig från förorten, en plats som ofta karaktäriseras av det stökiga osvenska och icke-vita utanförskapet, blir som ett kvitto på att ha nått framgång i livet och att ha blivit mer svensk. Idealet konstrueras genom berättelser om hur utsatta unga själva genom eget hårt arbete tog social revansch. Schablonberättelser om förortskillen som på egen hand jobbat sig upp finns representerade även i andra sammanhang. Jonsson hänvisar till exempel till vår förra statsminister Fredrik Reinfeldt som vid ett tillfälle väljer att offentligt presentera sig som en vanlig förortskille som av egen maskin arbetat sig upp. Detta kan enligt Jonsson ses som en liberal dröm, likt *The American dream*, en berättelse om alla människors möjligheter att genom egna fria val nå toppen i samhället. En egen reflektion här är att Reinfeldt använde denna genomtänkta schablonberättelse om sig själv som ett argument för arbetslinjen. Alla kan vara entreprenörer. Alla kan lyckas, även de från förorten, och de som arbetar hårt, de närande, måste ju ha en morot för att anstränga sig ännu hårdare.

Ett annat parallellt tema som författaren lyfter fram och som återkommer i boken, är en diskussion om det fria skolvalet och då oftast kopplat till komplexiteten med dess segregeringseffekter. I boken framträder att friskolor deltar i att välja ut, välja bort och därmed segregera elever. Studiemotiverade elever väljer också bort förortsskolorna och för dem som blir kvar där blir språk- och lärandemiljön sämre. Samtidigt framträder ”den icke-vita förortseleven” ofta som en belastning när de kommer till innerstadsskolor och anses förstöra skolans rykte. De stökiga förortseleverna är elev-

er som många friskolor inte vill erbjuda en plats för att inte svärta ner sitt rykte som en attraktiv skola med studiemotiverade elever. En egen reflektion här är att väldigt få gymnasiefriskolor erbjuder Introduktionsprogram (IM-program) i jämförelse med hur många som erbjuder högskoleförberedande program. IM-programmen har en hög andel *stökiga förortspojkar* och dessa är betydligt svårare att tjäna pengar på inom ramen för det rådande skolpengssystemet.

Jag tycker boken är ett intressant och viktigt bidrag inom området och fick själv många tankar och idéer som är viktiga att beakta i min egen forskning om skolsituationen för tvångsomhändertagna barn och ungdomar på särskilda ungdomshem. Framförallt är det viktigt att förstå hur vuxnas förväntningar och attityder i så hög grad påverkar ungas skolidentitet. För att fler elever ska kunna nå skolframgång är det viktigt att omgivningen bemöter alla elever som lärande och bildbara medmänniskor, och inte utifrån de stereotypa etiketter som Rickard Jonsson visar att omgivningen konstruerar och förstärker. Att bli betraktad som *den stökige förortskillen* av alla i sin omgivning kan bli en svår etikett att ta sig ur. Stöket kan bli en självuppfyllande profetia. Att författaren själv har åsikter som ibland framträder parallellt med analyserna har jag personligen ingenting emot. Forskare som inte också har en egen ståndpunkt blir för mig ganska platta och mindre intressanta. Den enda kritik jag har mot boken gäller läsupplevelsen. Boken känns ibland lite rörig och fragmentiserad när fältanteckningar och intervjuцитat varvas med inslag från TV, Youtube och tidningar. Jag saknar helt enkelt fler hela och sammanhängande berättelser från skolsituationer och samtal som inte hackas sönder i smådelar och analyser. Som helhet är boken ett viktigt tillskott för förståelsen av hur vi ser på våra medmänniskor och hur grupper tillskrivs konstruerade etiketter och schablonberättelser.

Martin Hugo, Högskolan för lärande och kommunikation, Jönköping

***Sociologi genom litteratur: Skönlitteraturens möjligheter och samhällsvetenskapernas begränsningar.* Christofer Edling & Jens Rydgren (red.). Lund: Arkiv, 2015**

Aristoteles ansåg på sin tid dramer ha ett avgörande företräde framför historiska skildringar när det gällde att förstå människan. De senare uppehöll sig, menade han, på det tillfälligas nivå, medan de förra skildrade nödvändigheten. Även om vi idag inte talar, tänker och arbetar med samma begrepp som antika filosofer, även om alltså innebörden av begreppen ”drama” och ”historia” har förändrats och förskjutits – och här spelar kanske såväl tillfälligheter som nödvändighet en roll – och om vi därför har svårt att på alla nivåer fullt ut förstå vad Aristoteles menade (och hans behandling av komedin är förkommen), så erbjuder hans *Poetik* väl ett ganska hisnande perspektiv: Hur vet man att man som forskare ägnar sig åt det väsentliga och inte bara det tillfälliga? Vi kanske i själva verket mest liknar Mumindalens Rådd-djuret, som ängs-

ligt ägnar sig åt att sortera sin knappsamling? Eller den litet enkelspåriga och av sitt insektssamlade helt uppslukade Hemulen? Nu vore det väl orätt mot Rådd-djuret och Hemulen att säga att de helt har missat det väsentliga; knapparna och fjärilarna är väsentliga *för dem*, men kunskapen om dem tycks närmast sluta sig kring sig själv. Det väsentliga? Ja, för Rådd-djuret och för Hemulen. Det vetenskapligt förnuftiga? Kan-ske inte. Och, för att göra det ännu mer komplicerat, Rådd-djuret och Hemulen och deras delvis tillfälliga handlingar är antagligen nödvändiga i det Mumindalen vi väl alla bebor – och kanske rentav är. Frågan är bara från vilken position en sådan uppfattning låter sig bevisas eller prövas. Litteraturens? Vetenskapens? Litteratur/vetenskapens? – Men, kanske någon utbrister, har då inte vi sociologer våra metoder som hjälper oss att systematisera vår kunskap, som lyfter oss ur tillfälligheternas historia? Förvisso kan man tänka så. Men med metoder är det nu en gång så att de kan hindra oss från att begå små misstag bara till priset av risken att begå de verkligt stora. Rådd-djuret och Hemulen följer också en metod.

För dem som intresserar sig för relationen mellan sociologi och skönlitteratur finns nu en innehållsrik och intressant antologi sammanställd av Christofer Edling och Jens Rydgren: *Sociologi genom litteratur: Skönlitteraturens möjligheter och samhällsvetenskapens begränsningar*. Det skall genast sägas att det inte är fråga om ett systematiskt genomarbetat verk. Med Edlings och Rydgrens synsätt, så som det utvecklas i bokens inledning, är det kanske inte ens fråga om ett sociologiskt arbete. Och ändå är boken, menar jag både tänkvärd och tämligen angelägen för sociologin. Förutom en kortare inledning (som åtminstone delvis hänger ganska löst samman med övriga avsnitt) består *Sociologi genom litteratur* av hela 30 kapitel som behandlar olika romanpersoner, skönlitterära verk, ord(!), författare eller författarskap ur ett sociologiskt perspektiv och därigenom på olika sätt belyser och diskuterar relationen mellan sociologi och skönlitteratur.

Det är emellertid inte helt självklart hur man skall bedöma ett verk som detta. Å ena sidan finns ett genomgående tema och en inledning, å andra sidan är det oklart om det finns en gemensam frågeställning, ett tydligt problem. Ty författarna till de olika kapitlen har gripit sig an uppgiften på mångahanda sätt. Det finns kapitel som närmast använder skönlitteraturen ifråga som en illustration till redan existerande sociologiska teorier eller fynd och det finns kapitel som snarare använder skönlitteraturen som empiri att utvinna nya teorier ur. Det finns kapitel som vill lyfta fram ”teorier” som redan gömmer sig i skönlitteraturen och det finns kapitel som uttalat vill undersöka relationen mellan sociologi och skönlitteratur. Men de flesta kapitel bär ändå drag av ett slags sociologisk övning: Tag en sociologisk (favorit-)teori och en (favorit-)roman. Analysera sedan romanen med hjälp av teorin. På detta sätt kan man samtidigt få diskutera en intressant teori och en bra roman! Man kunde kanske invända att man som läsare visserligen har det trevligt i detta diskuterande sällskap, men att det inte är så säkert att man – som sociolog – lär sig så mycket nytt om vare sig sociologin eller skönlitteraturen. Men det är väl inte heller det som är poängen, även om boken säkert kan användas, och då troligen med framgång, på kurser i t.ex. olika humanistiska ämnen där ett sociologiskt perspektiv skall introduceras och där läsarna

faktiskt lär sig något nytt. Poängen, eller en av poängerna, är kanske snarare att påminna oss sociologer om det vi redan vet; att sociologer inte har monopol på kunskap om det sociala livet och att verkligheten inte alltid överensstämmer med, eller låter sig inordnas i enlighet med, våra kulturella och vetenskapliga indelningar. Och om vi påminner oss om det skulle det kunna tänkas innebära en vinst inte bara för sociologin och sociologerna, utan också kulturvärlden i stort.

Man kan läsa de enskilda kapitlen med stor behållning (och jag för min del fastnade särskilt för dem som behandlar Johannes Anyuru, Stig Claesson, Väinö Linna och Lars Norén). Men det är ändå den stora mängden av kapitel och analyser som gör mest intryck på mig. Den visar att detta kanske är något som många av oss faktiskt gärna ägnar oss åt – och *det* säger oss antagligen något viktigt om sociologin av idag. Slutligen tror jag att denna bok, och en kontinuerlig reflektion över relationen mellan sociologi och skönlitteratur kan hjälpa oss att undgå det (norm-) brott som betraktades som ett av de värsta på Aristoteles tid, nämligen hybris.

Sverre Wide, Högskolan Dalarna

Om forskningsteam

Den viktigaste enheten i forskningen är teamet, en grupp individer som satts ihop för att angripa ett särskilt problem. Ett välfungerande team är verkligen mycket större än någon av dess medlemmar. Det är inte en klyscha att helheten kan vara större än summan av sina delar, att det finns saker som synergier på gruppnivån. Var och en som någon gång varit del av ett storslaget team kan vittna om lyckan och det underbara mysterium det är att samarbeta med likasinnade på höjden av allas förmåga.

För att ett team ska fungera optimalt behöver dess medlemmar vara lagom olika. För olika, och ingen kontakt kan etableras. Medlemmarna förblir exkluderade av varandra. För lika, och de är alla inneslutna i det intellektuella rummets mitt. Ingen distans etableras, ingen lär något av någon annan. Lagom olika, och de kan bli varandras marginal. I kollektivet uppstår då relationer som är nödvändiga för att helheten ska bli mer än delarnas summa.

Den amerikanske historikern och sociologen Rogers Hollingsworth menar att kreativitet framförallt kräver förmåga att härbärgera kognitiv komplexitet. Det vill säga att man har kapacitet att inte bara hålla mer än en tanke i huvudet samtidigt, utan har förmågan att ta flera olika aspekter på ett problem i samtidigt beaktande, och omedelbart i stunden ta in en rad informationskällor som är relevanta. Denna förmåga, menar Hollingsworth, stärks av diversifiering i forskningsteamet men bara upp till en viss nivå. När man blir för olika slutar man att tillföra varandra något.

Men i de svenska universitetsmiljöerna är det sällan överdiversifiering som är problemet. Här är det oftare alltför stor likhet som belastar. Universitetsinstitutioner är i alldeles för hög grad självrekryterande, genom att man alltför ofta anställer personer som redan finns i miljön genom att de disputerat på institutionen ifråga. Då är också risken att man i huvudsak redan delar all information – man har läst samma böcker, hört samma argument – och därför inte kan tillföra varandra särskilt mycket. Och dessutom får det ängsliga stamtänkandet – vi är inte som dom, dom där dåliga i nästa by – lätt fäste i det som borde vara det fria tänkandets högborg.

Det finns olika sätt att skapa marginalitet inom forskningsteamet. Ett är att sätta samman det av deltagare från olika vetenskapliga discipliner, som befinner sig på lagom kognitiv distans från varandra. Vad som är denna rätta kognitiva distans kan variera beroende på vilket problem eller fält man försöker angripa. Ofta men inte alltid innebär detta att man bör arbeta med angränsande discipliner till den egna. Men det behöver inte nödvändigtvis vara så. Jag har sett sociologer samarbeta fruktbart med fysiker och datavetare och sett dem misslyckas med ekonomer och jurister. En tumregel är att om man känner igen allt som de andra gör är den kognitiva distansen för liten, om det som de gör förefaller obegripligt eller meningslöst är den för stor. Om man förstår innebörden i det som de gör men aldrig sett det förut är distansen optimal.

Men det multidisciplinära är bara ett av flera sätt att skapa lagom mycket olikheter i forskningsteamet. Ett annat är att sätta samman människor med skilda nationella erfarenheter. Trots allt tal om den globaliserade värld vi lever i så är vi till stor del formade av det nationella sammanhang vi vuxit upp i. Det vi tar för givet och betraktar som naturligt och självklart är ofta djupt påverkat av det nationella, något den som flyttat mellan olika länder alltid upptäcker. I synnerhet för samhällsvetenskaplig forskning är det värdefullt att kunna dra nytta av sådana nationellt skilda livserfarenheter. Den sociolog som har Sverige som sin självklara utsagda referenspunkt kommer att må bra av att konfronteras med den vars livshistoria har andra lärdomar att förmedla. Så att man får klart för sig att det för givet tagna inte bör vara det.

Det är inte bara skilda nationella bakgrunder som skapar mångfald i teamet. Kön, klass, etnicitet, ålder, geografisk hemvist: alla är de variationsdimensioner som kan tillföra nödvändig intern variation i teamet. Monokulturer – i vilken form de än kommer – är av ondo, i synnerhet om man vill försöka förstå hur samhället fungerar. Även om social variation inte på något vis garanterar intellektuell variation – se bara på det monolitiska tänkandet i den mångnationellt sammansatta EU-kommissionen – så ökar ändå chansen att skapa denna intellektuella variation om den sociala erfarenhetsbasen som präglar forskningsteamet blir bredare.

Men om teamet ska fungera krävs dessutom tillit och sympati. Att möta de andra i forskningsteamet på lika villkor, att våga erkänna att det finns saker man inte förstår och behärskar, att tillstå att man behöver hjälp, är att blotta sig. Det vågar man bara göra inför den som inte kommer att utnyttja ens svagheter och sticka kniven i ryggen när tillfälle ges. I miljöer där tilliten är hög kommer ökad mångfald att leda till bättre resultat. Då delas frågor och information med alla och då är det bättre ju bredare erfarenhetsbas man kan bygga på.

Ibland går samarbetet inte alls bra. Grupper fylls ibland av rivalitet, avundsjuka och småaktig elakhet. Konflikter uppstår, tilliten bryts ned, i värsta fall havererar hela projektet. Man bör därför bara samarbeta med människor man tycker om och litar på, och det gäller att hela tiden vårda teamets relationer. De sociala och emotionella relationerna är precis lika viktiga, ja förmodligen viktigare, än de rent kognitiva faktorerna när det gäller att bestämma forskningssamarbetets kvalitet. Misslyckade samarbeten kan vara helvetet på jorden. Team som hastigt och utan eftertanke satts ihop för att få tag på forskningspengar ligger bakom många felanvända år och till och med förstörda karriärer.

Men om teamet verkligen fungerar väl har man långt innan man når den punkt där man måste skiljas som ovänner tagit tag i sina problem. Likt ett par som älskar varandra och vill fortsätta leva samman trots vardagens alla skavsår har man tagit tag i och bearbetat sina gemensamma problem. Med sympati och mod. Man har skrivit och skrivit om igen och igen och igen, fått hjälp med att ta sig över hindren, lyssnat och frågat och baxat alltihop hela vägen fram. För att man litar på de andra, vet att de vill en väl och att vi gör detta tillsammans. För att vi behöver och tycker om varandra.

Stefan Svallfors, ordf. i Sveriges Sociologförbund

Anvisningar för författare

Sociologisk Forskning accepterar för eventuell publicering vetenskapliga artiklar på svenska eller annat skandinaviskt språk samt, efter överenskommelse med redaktören, på engelska. Tidskriften tillämpar ett *referee*-förfarande, vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är bedömda av oberoende kollegor. Sociologisk Forskning accepterar för bedömning endast texter som inte tidigare varit publicerade och accepterar inte för bedömning manuskript som samtidigt erbjuds annan tidskrift eller som bedöms av förlag.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast manuskript som författaren anser färdiga för publicering. Redaktionen accepterar inte synopsis, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
2. Manuskriptet skall vara utskrivet med dubbelt radavstånd och försett med goda marginaler. Nytt stycke görs med indrag med tabulatore. Manuskript på annat språk än skandinaviskt accepteras för bedömning endast om överenskommelse träffats med redaktören innan manuskriptet skickas till tidskriften. Manuskriptets omfång bör inte understiga 4 000 ord och inte överstiga 10 000 ord inklusive abstract/sammanfattning.
3. Manuskriptet skall innehålla en sammanfattning omfattande maximalt 200 ord på engelska (inklusive översättning av titeln till engelska) samt fem nyckelord, också på engelska.
4. En kort författarpresentation (fyra rader) skall bifogas. Redaktionen förkortar utan samråd längre presentationer.
5. Eventuella fotnoter placeras på den sida där noten förekommer (inga slutnoter).
6. Tabeller och figurer skall vara infogade i den löpande texten och även skickas i separata filer i sitt ursprungliga program.
7. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35).
8. Manuskript – utformade på det sätt som här beskrivits – skickas som word-dokument med e-post till tidskriftens redaktörer under adress: sociologiskforskning@du.se
9. Efter en första redaktionell bedömning sänds artikeln till två externa lektörer för bedömning varför författarnamn inte får anges på artikelns första sida (eller på annat sätt framgå av texten). På första sidan anges endast artikelns titel. På ett separat blad anges artikelns titel, antalet ord, författarnamn, akademisk titel, institution samt den adress, e-postadress och telefonnummer till (huvud-)författaren som redaktionen enklast använder.

Referenser utformas enligt följande:

Bok:

Pilgrim, D. & A. Rogers (1993) *A sociology of mental health and illness*. Buckingham: Open University Press.

Artikel:

Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, revolution and ambivalence: The sexual life of three generations", *Acta sociologica* 39 (4):409–430.

Kapitel i bok:

Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor: Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson, & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.

Recensioner

Recensioner av såväl sociologiska avhandlingar som annan litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension är på maximalt 1 500 ord och en recensionsessä, dvs. en recension där flera böcker behandlas på ett integrerande sätt, är på maximalt 2 500 ord. Ange författarens namn, bokens titel, utgivningsår och förlag.

Repliker

I syfte att bidra till en levande debatt finns möjlighet att kommentera texter publicerade i tidskriften. Omfånget är cirka 1 000 ord. Kommentarer ska skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras kommer – under förutsättning att kommentaren publiceras – att ges utrymme att svara.

Redaktören har ordet

Preferenser och intressen hos Svenskt Näringsliv och Landsorganisationen
om arbetskraftsinvandring under 2000-talets inledning

Jesper Johansson

Egenföretagande kvinnors försörjningsvillkor och strategier för att
minimera försörjningsrisker

Rickard Ulmestig

Hjælp til selvcensur: Et selvhjælpskulturelt perspektiv på den tavse
organisation

Erik Mygind du Plessis

Krönika: Den akademiska etiken och entreprenörhögskolans anda

Lambros Roubanis

Recensioner

Sociologförbundet har ordet

Avs.

Sociologisk Forskning

Högskolan Dalarna

SE-791 88 Falun

Sverige

www.sociologiskforskning.se

Sveriges Sociologförbund
Swedish Sociological Association